

HALIKARNAS BALIKÇISI

BÜTÜN ESERLERİ · 8

Anadolu'nun Sesi

4.
basım

bilgi yayınevi

BİLGİ YAYINLARI : 241
HALIKARNAS BALIKÇISI BÜTÜN ESERLERİ : 8

ISBN 975 - 494 - 339 - 7
92 06 Y. 0105 0478

Birinci Basım 1971
İkinci Basım 1982
Üçüncü Basım 1984

Dördüncü Basım
Kasım 1992

BİLGİ YAYINEVİ
Meşrutiyet Cad. 46 / A
Telf 131 81 22 - 134 12 71
134 49 98 - 134 49 99

HALİKARNAS BALIKÇISI

Bütün Eserleri

8

Anadolu'nun Sesi

Baskıya hazırlayan: Şadan Gökovalı

BİLGİ YAYINEVİ

Halikarnas Balıkcısı'nın bütün eserlerinin yayın hakkı, yasal mirasçılarıyla yapılan özel anlaşma gereğince, Türkçe ve bütün dillerde Bilgi Yayınevi'ne aittir. Bu dizide çıkan ve çıkacak olan eserlerin hiçbir kay-nakları gösterilmeden alınamaz, yayımlana-maz. Yayınevi'nin yazılı izni olmadan radyo ve televizyona uyarlanamaz, oyun ve film haline getirilemez.

Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlı-ğının 4.3.1987 gün ve 1832 sayılı yazıla-rıyla okullara tavsiye edilmiş; karar 23.3.1987 gün ve 2230 sayılı Tebliğler Dergisi'nde yayımlanmıştır.

dizgi	faruk kaya
tel	(4) 230 85 76
baskı	adalet matbaacılık
	ticaret ltd. şti. – ankara
tel	(4) 342 17 90

İÇİNDEKİLER

Sunarken (Ş. Gökovalı)	9
Tarih ve Hellenizm	11
Soyların Mitolojisi	42
lyonlar	49
Tarih ve Batı Görüşü	60
lyonya – Anadolu	70
Hellenistan Düşünürleri	105
Hellenizmin Başkenti Atina	133
Sparta Hellenizmi	142
Tarihte Tekerrür Yoktur	145
Klasik Dönemin Ege Denizi Tarihi	150
Büyük İskender	158
Dinler Dönemi	172
Bizans	182
Bizans, Hellenizm ve Türkler	191
Mukadderatın Adamı	229

HALİKARNAS BALIKÇISI

1890-1973

"Tarih sahibi" Sadrazam Cevat Paşanın kardeşi, tarihçi-yazar-vezir Mehmet Şakir Paşa Girit'te sefirken*, eşi İsmet Hanım, 16/17 Nisan 1890 gecesi bir oğlan doğurdu. Çocuğa, anasının o gece düşünde Musa Peygamberi görmesi dolayısıyla "Musa", amcasının ve babasının adlarından ötürü "Cevat Şakir" adları verildi.

Musa Cevat Şakir'in çocukluğu, babasının atandığı Atina/Faleron'da, beş yaşından sonra İstanbul/Büyükkada'da geçti. Bu yıllarda resim yeteneğiyle dikkati çeken M.C. Şakir, bir yandan özel dersler alırken, bir yandan Büyükkada Mahalle Mektebinde okudu. İngilizceyi hayli iyi kavradığı için, hazırlık okumadan Robert Kolej birinci sınıfına alındı. Bu okulu, ilk mezunlarından biri olarak pekiyi dereceyle bitirdi.

Kendisi, kendini bildi bileli denizci olmak istiyordu. Ama ailesinin ısrarı üzerine İngiltere'nin Oxford Üniversitesine gönderildi. Orada "*Yakın Çağlar Tarihi*" bölümünde öğrenim gördü. Bu arada, Oxford'un ünlü kitaplığından yararlandı.

* Meydan Larousse (XI / 710 a) "*Resmo kumandanı...*"; Osmanlı Tarihi (Enver Ziya Karal, VIII / 143) "*komiser*" diyor.

Yurda dönünce İstanbul'da, çeşitli gazete ve dergilerde yazılar yazdı, karikatür ve kapak resimleri çizdi.

Resimli Hafta dergisinin 13 Nisan 1925 günlü sayısında yayımlanan "*Hapishanede İdama Mahkûm Olanlar Bile Bile Asılmaya Nasıl Giderler?*" başlığı ve "Hüseyin Kenan" imzasıyla yayımlanan yazısı yüzünden üç yıl kalebentlikle Bodrum'a sürüldü. Cezasının son yarısını İstanbul'da geçirdikten sonra yeniden döndüğü Bodrum'da yaklaşık çeyrek yüzyıl kaldı. Bodrum'un Karia çağındaki adından esinlenerek "*Halikarnas Balıkçısı*" takmaadını kullanır oldu. Bodrum'un gelişmesine ve Anadolu uygarlığının tanınıp tanıtılmasına olağanüstü katkılarda bulundu.

Çocuklarının ortaöğrenimleri için 1947'de yerleştiği İzmir'de gazetecilik, yazarlık ve turist rehberliği yaptı. 13 Ekim 1973 Cumartesi günü saat 15.10'da İzmir'de öldü ve Bodrum'da, "*manevi oğlu*" Şadan Gökovalı ile birlikte seçtiği yerde gömüldü.

SUNARKEN

Bir aziz dostum,

– Tarih diye, kültür diye okullarda "Anadolu'nun Sesi"ni okutmali, Türkiye'yi tanitmak için bu kitabı dünya dillerine çevirip tüm ülkelere dağıtmalı, der.

Bazılarının ileri süregeldiği gibi Balıkçı bu kitabı, kendisi Anadolulu olduğu için böyle yazmış değildir. Kendi deyişle, "Bu Anadolulu düşünürler Patagonyalı da olsalardı, kendileri hakkında yazılanlar, gene burada yazılanlar olacaktı."

Önemseyenler de şovenliklerinden değil, uygarlık tarihine yansız ve bilinçli bir yaklaşım saydıkları için önemserler bu kitabı.

Balıkçı, bu kitabının "Tarihte Tekerrür Yoktur!" başlıklı bölümünde, Bertrand Russel'in "A History of Western Philosophy" adlı yapıtını bazı yönlerden eleştirir ve der ki:

– Belki sonradan fikrini değiştirmiştir.

Gerçekten de Russel, 1945'de yazdığı söz konusu ünlü kitabını büyük ölçüde değiştirerek 1967'de yeniden yayımlamıştır.

"Anadolu'nun Sesi"ni baskıya hazırlarken, "Ötelelerin Çocukları"nın başında belirttiğimiz ilkelere uyduk: "Sağlığında yapıtlarını baskıya hazırlarken onun görüşlerini alma şansına erişmiş" olmamızdan aldığımız cesaretle, ilk baskıdaki dizgi yanlışlarını düzelttik, eskimiş bazı sözcükleri değiştirdik.

"Anadolu'nun Sesi"nin okurlara hoş geleceğinden eminiz.

Ş. GÖKOVALI

TARİH VE HELLENİZM

Yirminci yüzyılın ilk yarısı, dünyanın alabil-
diğine değişen bir devri oldu. Değişme daha ön-
celeri de, hatta her zaman vardı; ama öylesine
yavaştı ki, duralama (statüko) asıl, değişme ise
arızı sayılıyordu. Eskiden insanlar, doğdukları za-
man buldukları dünyayı, ömürlerini geçirdikten
sonra hemen aynı olarak bırakıyorlardı.

Oysa şimdi bir insan, on yıl aynı dünyada
yaşıyorum sanırsa –yani kafaca on yıl yerinde
sayarsa– insandan ziyade "antika" olur. Son elli
altmış yılda değişmeler, ondan önceki iki bin yıl-
daki değişmelerden daha çok olmuştur.

İki dünya savaşından önce "Batılı" denilen
bir uygarlık vardı, Avrupa'da ve Kuzey Ameri-
ka'da. Batıda bir derece vicdan özgürlüğü, insan-
ların siyasal hakları, kadınla işçi hakları, şöyle
böyle tanınıyordu. Ama bu haklar batıda yalnız
"Batılı"lar için tanınıyordu. Yeryüzünün hemen
onda dokuzu o "Batı"nın sömürgesi idi. Batıda
demokrasi vardı. Ama yanılmıyorsam, hemen
hemen iki milyar insan, batı demokrasilerinin,
üç yüz milyon insanın –düpedüz Türkçesi– köle-
si idi. Sömürülenler sağmal inek bile değil, ka-
saplık hayvan sayılıyordu. Evet, batı yamyam

değildi, sömürülenleri ısıra ısıra yemiyordu. Ama, "Mal canın yongası" derler a. Sömürülen insanoğlu, kırk santimetre kalınlığında sağlam Romanya kerestesi de olsa, yonga yonga rendelene rendelene sigara kâğıdı gibi inceliyor ve yoksulluk içinde ölüp gidiyordu. Doğrudan doğruya, öldürülenler de caba. Batıdaki demokrasi de önceleyn serbest rekabet üzerine kurulmuştu. Dante'nin "Cehennem"inde sayısı sınırlı zebaniler insan ruhlarına işkence etmekle görevli idiler. Ama serbest rekabette herkes komşusunun zebanisi oluyordu. Bu bireysel sorumsuzluk uluslararası alanda yaygındı. Von Kaluseviç, Von Schlieffen ve Von der Goltz gibi savaş ustaları buyuruyorlardı ki: Bir ulus komşusundan daha güçlü olduğuna aklı erince, hemen onun tepesine binip varını yoğunu talan etmelidir. Yirminci yüzyılın başında batılı uluslar, birbirinin sömürgelerine fena sulanmaya koyuldular. Kimi ulusun, komşularından daha güçlü olduğuna aklı eriverdi. Ve böylece Birinci Dünya Savaşı güm diye patlayakoydu.

Sömürgeciler iki taraf oldular, hürriyet, adalet, hukukla gugug -ve hiç kimsenin yutmadığı- barışı korumak gibi, çok yüksek ötüşlü cart curtlarla birbirinin sömürgelerini yutmak için, savaşa Jaurès'i öldürerek giriştiler. Tıpkı ilkellik çağında bir aşiretin malına, canına, komşu aşiretin saldırmaması gibiydi bu. Şu farkla ki; yabani mağara devrinde, insan kafası, zarplı koca sopayla patlatılırdı, oysa son çağda, ömrü süresince son sistem bir buzdolabı görmemiş insan, hiç olmazsa

ömrünün sonunda, kafası, çok uygar bir şarap-
nelle darmadağın edilerek, son sistem bir ölümle
ölmek mutluluğuna kavuşuyordu!

Sözümona çok akıllı ve uzağı görür ve he-
saplar sanılan batı diplomasisi birbirinin sömür-
gelerini iç etme peşindeki savaşlarında, hiç akıl-
larından geçmeyen bir sonuca vardılar. Çünkü
onlar savaş edekoysunlar, insan akli durmuyor-
du. İçin için gelişen İnsan kafası, toplumların
ekonomik ve sosyal yaşantısını, akılca düzenle-
meye kalkışyordu. Yeni sosyal ve ekonomik sis-
temler batılların hiç beklemediği bir sonuçtu.
Bu bir. Bir de sömürgelerde kıpırdamalar başlı-
yordu. Sonraları Üçüncü Dünya diye adlandırıl-
cak olan ülkeler de Mustafa Kemal önderliğinde
Anadolu Ulusal Savaşında uç gösterdi. Bu da
iki. Bu iş dünyada siftah oluyordu. Atatürk'ün
yaptığı iş, en aşırı dalkavuklarının pehpehlerin-
den çok ötedir. Ne yazık ki; Amerika'yı keşfetti-
ğinin farkında olmayarak ölen Kristof Kolomb
gibi Atatürk de, Üçüncü Dünyayı açığının far-
kında olmayarak aramızdan ayrıldı.

Sakıncayı sezen batı, gününü geçiren her
uygarlık gibi, önceden tanıdığı hakları, hukukları
ve demokrasiyi bir kenara iterek Nazizm ve fa-
şizmde sertleşip, hoyratlaştı. Sömürgelerin adla-
rı -bu arada- değiştirildi. Sömürgeler "Hayat Sa-
hası" oldu. Hayat sahası kaparozu iştahıyla ay-
ranlar kabardıkça kabardı ve İkinci Dünya Sava-
şı patladı. Ama akıl hiç durur mu? Fizik ile kim-
ya ve deneye dayanan bilgilerle dünya, korkunç

sakıncalı atomik döneme girdi. İkinci Dünya Savaşı başladığı zaman bu da hesapta yoktu.

İnsanoğlu gündelik yaşantısının gürültüsü içinde iki dünya savaşında, batı uygarlığının gürültüye gittiğinin farkında olmadı. Gündelik basın ise, yolda bir dolmuşun devrilmesiyle koca bir devrin yıkılması arasındaki farkı belirtemez. Örneğin, 1971* yıl önce günlük gazeteler basılsaydı, Roma İmparatorluğuna ait havadisler arasında, İsa adlı bir çocuğun doğduğunu bildirmezlerdi. Politikacıların istikrar ya da statükoyu sağlamak için başvurdukları politikalar ise, bir "tapis roulant" -yürüyücü kilim- üzerinde düşmemek için birbirini iten, tekmeleyen ve birbirine tutunan bir sürü sarhoşun tepinmelerine benzer. "Eski" kafa, "artık günüm yetti" diye, ortadan defolup gitmez a, kendiliğinden. Demincek değinildiği gibi, kılık değiştirir, gülümser, olmayınca sertleşir, yırtıcı olur, eskinin baş belası olmakta direnmesi doğaldır. "Mademki ölüyorum, öldüreyim bari" der eski. Ama ölüm hayata sığar, hayatsa ölüme sığmaz, ölümü aşar, yeni çocuklar ve gençlerle ve yeni kafalar ve akıllarla.

Her uygarlığın niteliğini, o uygarlığın başlıca özellikleri tayin eder. Özelliklerini yitiren uygarlıklar tarihsel görevini tamamlamış ve artık günü geçmiş demektir. Batı uygarlığının başlıca özellikleri, daha doğrusu üç kökünden birisi, Hıristiyanlık, ötekileri ise sömürgecilik ile deneye dayanan bilim ve bulumdur (Science expéri-

* Kitabın yazılış ve ilk yayımlanış tarihi. Ş.G.

mentale). Sömürgecilik ne kadar kılık değiştirse ve dirense de sonu gelmiş demektir. Hristiyanlık da yeni bir dünya karşısında tehlikeyi sezmiiş. Önceleri birbirinin kanlı bıçaklı düşmanları olan Katolik, Ortodoks ve Protestan gibi kolları hemen hemen birleşmiş ve panik vermemek için düzenli artçı savaşları vererek çekilme yolunu tutmuştur. Bugün Vatikan'ın kabul ettiği gerçekler uğrunda, eskiden yüzyıllar süresince insanlar kâfir diye cayır cayır ateşte yakılmıştı. Zindanlarıyla ve karanlığıyla hemen hemen bin yılı kapsayan Ortaçağ süresince daha sonraları, her zaman pozitif bilim, dinle çelişme durumunda bulunmuştur. Örneğin Vatikan'ca suçlanan Galileo'dur. Asıl on dokuzuncu yüzyıldadır ki fen; batıda hızlı bir gelişme göstermiştir, ama, bu da ortama ve çevreye rağmen çete savaşı yaparcasına yapılagelmiştir. Curie'lerin, Pasteur'lerin neler çektikleri bilinmektedir. Yanılmıyorsam günümüzde bile, kimi Amerikan okullarında Darwin'den söz etmek yasaktır. Adem'le Havva –sembolik deyin– gerçekten ilk insanlardır.

Atomik devrin başında, deneye dayanan bilim adamları öylesine atomik bomba yapmak zorunda kaldılar ki, çete savaşı yaparcasına keşif yaptıkları zamanların özlemini çektiler ve bugün de çekmektedirler. Ama akıl durur mu hiç? Hiçbir bitki havada ve boşlukta gelişmez. Yeni çiçek, hep çürüyen eskinin gübresi üzerinde açar. Batı uygarlığının ana çizgilerini meydana çıkarmak için yapılan bu budamalarda batının kimi

çiçek veren dallarının tırpanlanması zorunludur. Bu tırpanlama haksızlığı, kıyasıya özetleme zorunluğu bağışlansın, burada. Zaten tırpanlananlar ikinci derecede şeylerdir.

Bu yirminci yüzyılın başından beridir ki, Yunanistan'la üç kez karşılaştık. İlk Türk Yunan Savaşında, sonra Balkan Savaşında, daha sonra da Ulusal Savaşta. Yunanlılar hep Yunan açısından, "tarihin akışından" söz ederler. Yukarıdaki özeti yapmamızın nedeni, yirminci yüzyılın başından beri tarihin nasıl aktığını göstermektir. Bir Yunanistanlının Yunanlı, bir Türkiyelinin Türk olması coğrafi bir raslantıdır. Ama bir Yunanlı'nın ya da bir Türkün insan olması bir raslantı değildir. Ne biri, ne de öteki bir goril ya da başka bir yaratık olabilirlerdi. İkisi de insandır. İnsan olarak da görevleri aklın ışığında gerçeği görüp söylemektir. Böylece insansal açıdan tarihe ve Hellenizme bakılınca görülen şudur:

Anadolu ya da Türkiye, çok değişik safhalar gösteren upuzun tarihinde, ancak dokuz yüzyıldan beridir ki, tam bir etkin bütünlüğe ve birliğe kavuşmuştur. İsa'dan iki bin yıl önce koca Hitit, ondan sonra Frig, Lidya, Pers, Büyük İskender, Bergama, Roma ve Bizans imparatorlukları bile Anadolu'da bir birlik sağlayamamışlardı. Etnik ve kültürel bakımdan Türkiye, doğal olarak Milli Misak sınırları içindedir. Çünkü, şimdi Türkiye Anadolu'da ister geri densin, ister ileri, etnik ve kültürel bir bütün ve bir realitedir.

Türkiye'nin ve Türkiyelilerin (ki bunlara kısaca Türk deniliyor) tarihi Türkiye'de gelmiş geç-

miş koşullarca etkilenmiş ve o koşulları etkilemiş bütün etnik ve kültürel varlıkların tarihidir. Bu tarih de Anadolu'nun tarih öncesi geçmişinden göbek bağı kesilerek dipdiri ele alınır. Türkiye tarihini Selçuk ya da Osmanlı İmparatorluğu'ndan, şu sultan, bu sultandan başlatmak, onu göbek bağından değil, belinden sepetlemesine kesmektir. Türkiye tarihini kendi doğal ayakları üzerine dikmek gerekir.

Akdeniz, etnik ve başka bakımlardan dünyanın altıncı kıtası sayılabilir. Coğrafyacılar keyfi olarak, büyük kara parçalarını, şurası Avrupa, burası Asya diye kıtalara ayırmışlardır. Böylece üç kıta, Akdeniz'i kıyılamış oluyor. Akdeniz'deki kıyılar Avrupa, Asya ve Afrika değildir, Akdeniz'dir. Afrika büyük kum sahrasının güneyinde başlar. Yunanistan, Fransa, İspanya, Avrupa değildir, topu da Akdeniz'dir. Dünyanın en ücra yönünden insanlar alınsın, Akdeniz kıyılarına serpilsin: altıncı kıtanın büyüğüyle çok geçmeden iliklerine dek Akdenizli olurlar. Akdeniz, suları gibi, akıcı ve masmavi bir insanoğlu tarihidir. Bundan dolayı "Ordular ilk hedefiniz Akdeniz'dir!" sözleri (artık bunlara da "sözcük" denebilir a!) askerce bir emirden çok öte, derin bir anlam taşır. Çünkü Anadolu Asya değildir, Akdeniz'dir.

Ama Akdeniz'in asıl aşırılıkla Akdeniz olduğu yer, Doğu Akdeniz'dir. Bu, edebiyat ya da şiir değil, gerçektir. Dünyanın başka yerleri –o da varsa– yalnız biricik uygarlıkla övünebilirler; ama Doğu Akdeniz ve çevresi Sümer, Akad, Babil,

Asur, Mısır, Hitit, İran, Minoen, İyonya ve Yunan uygarlıklarıyla göğüs kabartabilir.

İnsan denilen yaratık, günümüzün insanı olarak –yani Rodin'in "Düşünen Adam"ı olarak– Orta Asya'da bir yerde gelişmiş ve orada türeyip üremiştir. Son buz çağından sonra, ilkel insanoğlunun anayurdu kuruyup çöl olunca, insanoğlu göç zorunda kalmıştır. Göçe zorlayan nedenlerin arasında "erozyon"dan başka depremler, bir de nüfusun yoğunlaşmasıyla, komşuların talan ve saldırılara itilmesi olabilir. Bu göçler Türkistan ve Ural-Altay yönlerinden kopar. İnsan sürüleri karışa-kaynaşa dört yana, ama özellikle batıya dağılır. Bu insan kalabalığının karışım ve kaynaşım nedeniyle Sümer uygarlığı gelişir. Çünkü uygarlık öyle bir üründür ki; onun tohumunu salt bu soy ya da şu soy ekmiş olamaz. İnsansal olan uygarlık, hiçbir zaman salt bir soyun tekeli olmamıştır. Hep çeşitlerin hallühamur olmasından gelekoymuştur. Uygarlık katkısız bir soyluluğun sonucu olsaydı, hiç karışmadan, salt hücre bölümüyle üreyen protozonlar ve amipler, hatta erkeği de, dişisi de tek gövdede olan yaratıklar, dünyanın en ileri örgütünü ve uygarlığını meydana getirirlerdi. Gelişimi sağlamak için doğa, ayrı bireylerde dişilik ve erkeklik karışımını zorunlu kalmıştır. Kan karışımı olmasın ve katkısız soyluluk sağlansın diye, kardeşler arasında evlenen Mısırlı Firavunların aileleri, birkaç kuşak sonra sönüyorlardı.

Demincek Orta Asya'dan yapılan göçlerden söz edilmişti. Anadolu yarımadasının üç kı-

ta -Avrupa, Asya ve Afrika- arasında olması ve Anadolu'nun öteki yarımadalar gibi (Yunanistan, İtalya, İspanya) kuzeyden güneye sarkmayıp, doğudan batıya yönelmesi, göç eden insan sellerine köprülük etmesine yaramış, ayrıca üç kıtanın ortasında oluşu, üç kıtayı birbirine bağlamıştır. Bundan başka Anadolu'nun, sanki ateş, mavi çakan sıcak denizlere açık iki bin deniz mili uzunluğunda kıyıları vardır ki, bunlar girip çıkan insan kalabalığına kapılık etmiştir. Anadolu'nun bu özellikleri, kan ve soy karışımına başka her yerden ziyade yardım etmiştir.

İnsanoğlunun ilk uygarlığı ya da ilk uygarlığı sanılan Sümer kültüründe Türkistan Türklerinin payı büyüktür. Sümerlerin eski kutsal ilahilerinde Tanrının adı Türkçedir:

"Lu-lu nam-mah dingir-rana"

(İnsan Tanrısının ululuğu...)

"Dingir", Tanrı'dır. Ama kimi Türk ırkçıları onca aşırı davranmışlardır ki, sütten ağzı yananın yoğurdu üflemesi gibi, insan uygarlığındaki Türk etkisini bile çekine çekine ileri sürüyor. Bu belki doğaldır. Çünkü İndo-Avrupaiciler ve Samiciler, aşırı Türkçülerden pek geri kalmamaktadırlar. UNESCO tarafsız bir insanoğlu tarihi yazdıracakmış. Çok güç, ama başarırsa, insanoğluna büyük bir hizmette bulunmuş olacak. Çünkü dünyayı atomik bombayla yok etmezlerse, böyle bir tarih gelecekteki dünya birliğine doğru atılan ilk adım olacak.

Tarihten önceki çağlardan beri, başta Ana-

dolu, sonra da Suriye ile Filistin, doğudan ve kuzeyden dalga dalga gelen insan salgınına uğramıştır. Etnik akınların çoğu Türkistan'dan kopmuş, Kafkas ötesinden, Ermenistan yoluyla Anadolu'ya, Suriye ve Arabistan'a, hatta Süveyş üzerinden Afrika'ya varmıştır. Bu insan selleri Anadolu üzerinden göç ederken son neferine kadar geçip gitmemiş, bir kısmı Anadolu'da kalmıştır. Batı Anadolu'ya karışa karışa gelen halk Mezopotamya uygarlıklarını Ege'ye getirir.

Ege kıyısı bir körfezler ve burunlar kargaşalıdır. Ulu doruklu koca burunlar, denize dalar çıkar, ada olur. Böylece habire dalıp çıkan burunlar, mavilerde inciler gibi dizi dizi adalar sıralar. Kıyıyı bulan halk, enginin çağrısına dayanamaz, adadan adaya hoplaya hoplaya Girit'te, **Anadolu'nun ve dünyanın ilk deniz uygarlığı olan Girit uygarlığını yaratır.** Neden? Çünkü toplumları statikliğe ve statükoculuğa apıştıran ve ıktıran görenek ve geleneklerdir. Ama halkların karışımı geleneklerin birbirine karışıt sivri uçlarını ve keskin köşelerini sürtüm sonucu giderir ve düzeltir; insanlar böylece birbirine uyar.

Yabancıların birbiriyle evlenmesi de yabancılığı ortadan kaldırır. Doğudan gelen ticari malların takası, fikir takasını da geliştirir. Böylece her göç dalgası ve onunla gelen ticari alavere, toplum yapısını insansallığa ve uygarlığa götürüyordu. Eski Mısırlılar, Anadolu'nun bu halkına "Denizin yüreğindeki adalar halkı" diyorlardı. Anadolu'nun işareti olan çift yüzlü baltanın (labris'in) bir yanda Ba-

bil ve Asur'da, öte yanda da Girit'te bulunması. Girit'in "Minoen" uygarlığının Anadolu'nun bir yavrusu olduğunu ve **"Ex Oriente Lux" (Işık Doğudan Gelir)** sözünü doğrular.

Mısır'ın El Amarna yazıtlarına ve bir de Arkeolog Hrozny'nin meydana çıkardığı, şemitik dilde bir sürü kuneiform "tablet"lere göre İ.Ö. 29. yüzyılda Kaneş'de (günümüzün Kayseri'sinin dolaylarında bir kent) yerleşmiş bir tüccar topluluğu savunmak üzere, Akad Kralı Sargon, Burşahanda'ya (Erciyes Dağı dolayları) askeri bir sefer yapar. Bu tüccar kurulu, dolaylardaki madenleri işletiyor ve çeşitli madenlerin, yapağının, zeytinyağının, eşek ve develerin alım ve satımıyla uğraşıyorlarmış. Bu kurulların sivil ve ceza yasaları varmış, ticari kontratlar yapıyor, ayrı ayrı ağırlıkta altın ve başka maden külçelerini para diye kullanıyor ve araba sürüyorlarmış. Hititlerden önceki bu örgütlerin çok ileri ticari ve tarımsal uygarlığa ulaşmış oldukları anlaşılıyor. Asıl önemlisi, bu kurullardaki kadınların örgütteki yüksek yeridir. Kadınlar mahkemelerde yargı başkanı olabiliyormuş. Mezopotamya'dan Anadolu'ya gelen yolda Kaneş, Anadolu'nun ilk ticaret merkezidir. Ta Uzak Doğu'dan çıkan bu "Kral Yolu" iki ana kola ayrılır. Bir kolu Gediz sularınca Sardis'e gelir, oradan Troya'da, Kime'de ve İzmir'de denize varır. Öteki kolu Büyük Menderes'i kıyılayarak Milet ve Efes'te denize ulaşır. Kaneş'teki tacirler, kervanlara ve başka yolculara kredi açıyorlarmış.

Günümüzden yetmiş yıl kadar önce, Girit

Adasının parlak Minos ya da Ege Denizi uygarlığı ile Anadolu'nun Hitit uygarlığından kimsenin haberi yoktu; ikisi de binlerce yılın toprakları altında gömülekalarak unutulmuşlardı. O zamanki tarihler, Finikelilerden Yunanlılara geçiyordu dosdoğru.

On dokuzuncu yüzyılda, batıda Grek dendi miydi, akan sular dururdu. Sanki Atina sokaklarında yürüyen her Grek, büyük sanatçı Praksiteles'in elinden çıkma canlı bir heykeldi. Hepsinin Grek profili vardı, alınlarından düz çizgiyle burun ucuna varan yüzleriyle yan bakamazlardı; çünkü o zaman bir gözleri yalnız burunlarının iç yanını görürdü, başlarını takımıyla çevirmek gerekti. Doğa kimi yol böyle yaratık yapamaz değil, yapar ama, bir soyun tümünü bu hale sokmaz a? Batı düşünmüyordu ki, alından düz çizgiyle inen yüzler stilize edilmiş yüzlerdir. Nitekim Tanrı ve Tanrıçaların yüzleri (saçlardaki başkalık bir yana) hemen hemen birbirine eşittir. Böyle stilize yüzlerde doğal olarak duygu (émotion) olmaz. Bu duygusuzluğa da "sérénité" dendi. Yani Grek yüzlerinde Tanrısal bir dinginlik ve üstün bir serinlik vardı. Greklerin portrelerinde ise hiç Grek profili görünmez. Örneğin Sokrates'in, Platon'un (Eflatun'un), Demosthenes'in yüzleri, bunların yüzleri günümüzün insanların yüzleri gibidir. Zavallı Praksiteles'in ve öteki sanatçıların yüzlerini bilmiyoruz. Çünkü onlar, epeyce hor görülürlerdi. Ne kadar örtbas edilmeye çalışılsa da batılılarca, Praksiteles, Atina'nın heykelini yaparken altın çaldı diye hapis-

hanede öldü. O Atina'daki Praksiteles'i suçlayanlar arasında, bin kölesini Laurium madeninde çalıştıran herifler vardı ve heykelin parasını Atina, zavallı Anadolu İyonlarından Delos hazinesi diye kaparoz etmişti.

On dokuzuncu yüzyılda, dinsel ve başkaca duygulardan ötürü Osmanlı İmparatorluğu hor görülürdü. Batıda romantizm de hayli gelişmişti. Bunun sonucu Shelley, Keats, Byron, Victor Hugo, Goethe, Heine, D'Annunzio vb. ozanlar Yunanistan denince babası tutmuş Rufai dervişi gibi hayranlık saralarına tutuluyorlardı. Romantizmin afyonuyla, batının eleştirme gücü tüm uyuşturulmuştu. Malum a, seven âşık, sevgilisinin kusurlarına kör olurmuş ve sevgilisini dünya güzeli sanırmış... Romantizmden başka din ayrılığı ve Osmanlı devletini parçalayıp yutmak isteği -yani politika-, "Düvel-i Muazzama" denilenler, onun ardından da kapitülasyonlar; yani din, politika, kapitalizm, edebiyat, sanat; hepsi Osmanlı İmparatorluğuna bir düşmanlık besliyorlardı. Kimi diş gösteriyor, kimi vampir gibi kanımızı soruyor, kapitalizm de yüzümüze gülüyordu. Arı da ağzından bal döker ve kıcıyla sokar ve öldürür. Bittabi bu, çok yönden gelen duygu, batıca yazılan tarihleri, tarihsel araştırmaları ve arkeolojik kazıları adamakıllı etkiliyordu.

Mısır araştırmaları ayrı tutulursa, batılı araştırmacıların başlıca iki amacı vardı: Birisi Hellenizmi meydana çıkarmak, öteki dinsel idi. Yani Hristiyanlığın İncilsel Hebru (İbrani) kültürünü ortaya çıkarmak. Anadolu'nun ise, gözlerinde hiç-

bir önemi yoktu. (Türkler de asıl kendi yurtları Anadolu ile hiç ilgilenmiyorlar, onu yabansıyorlardı. Şimdi, kadınlı-erkekli yeni kuşak Türk arkeolog ve paleontologlarının yetişmekte olduğunu ve yetiştiğini övünçle kaydedebiliriz.) Homeros'u ve Hellenizmi meydana çıkarmak için Schlemann, bir Yunanlı kadınla evlenerek, Troya'yı kazmaya koyuldu. Troya kazıları. Akalar ülkesi olan Güneydoğu Yunanistan kazılarını gerektirdi. Orada Miken uygarlığı bulundu ve Miken kentindeki Aslan Kapısı meydana çıktı. Aslanların arasındaki sütun, stilize edilmiş Ana Tanrıça'dır ve Akaların Olympos Tanrılarına değil, asıl Anadolu ile Girit Tanrıçasına taptıklarını ispatlar. Ama arkeologlar, onun güzelliğini meydana çıkarıp, neyin sembolü olduğuna göz yumarlar. Bunca gerçek zekâlı insanın, hemen hemen yirmi tonluk koca bir taşı –sanki leblebi imiş gibi– yutmaları şaşılacak şeylerdendir doğrusu. Miken kazıları uygarlığını meydana çıkardı, ama o uygarlıktan üstün bir uygarlığın ona etkisini de göstermiş oldu. Bu sefer, Girit kazıları gerekti. O kazılarda, Minoen uygarlığı topraklardan çıkarıldı. Minoen ve Ege uygarlığını yaratan insanların da Anadolu'dan gelmiş oldukları yarım ağızla itiraf edildi. Minoenlerin özellikle Anadolu'da Ege boyunca yerleştikleri ve Efes, Milet ve başka önemli kentler kurdukları, aynı zamanda Yunanistan doğu-kuzeyini de orada yerleşmeleri ile etkiledikleri anlaşıldı. Hititlerle ilgili araştırmalar da, ilk önce Suriye'den başladı. Hitit sözüne "İncil"in başında birkaç kez rastla-

nır. Hazreti İbrahim'in karısı Sarah, Hititmiş. Hitit kalıntıları izlene izlene Suriye'den kuzeye doğru gidildi ve sonunda Hitit başkenti Hattuşaş'a, Kızılırmak kıyısında, Boğazköy'de rastgelineince hayretlere kapılındı. Ondan sonradır ki; Anadolu büyük önem kazandı ve orada başka uygarlıkların kökleri arandı.

Önce Güneybatı Anadolu'da Beycesultan'da, Çatalhöyük'te, Hacılar'da, Kaneş'tekinden binlerce yıl öncesine çıkan uygarlıkların kalıntıları bulundu. Örneğin, İ.Ö. 7000 yılına ait, hemen hemen bir metre kalınlıkta, tuğla duvarlı, iki katlı evler, zahire ambarları, süprüntülükleri vardı. Taş kesimler, orak kullanılan, kenarlarına çakmak taşları kakılmış kıvrık geyik boynuzu parçaları, savaş sapanları ve topuzları bulundu. Kadınlar, ruj olarak okra sürünüyorlarmış ve mücevher takınıyorlarmış. Çünkü obsidyen taşından pendentifler ve fosil kabuklarından bilezikler bulundu. Hele, ele geçirilen kırk tane şişman Ana Tanrıça heykeli, insan gövdesinin ilk realist temsili sayıldı. Bunlar insanoğlu sanat tarihinin ilk bölümünü tutacaktır denildi. Bu kalıntılar, İlkçağ tarihini ve tarih öncesini altüst etmektir. Anadolu'nun bu uygarlıkları Mezopotamya uygarlıklarından hiç olmazsa iki bin yıl öncesine çıkar. İnsanoğlu uygarlığının beşiği Mezopotamya'da sanılırken ve oradan kuzeye geçtiği düşünülürken, şimdi Anadolu çiftçileri ile sanatçılarının çok daha önceleri yarattıkları uygarlığın güneye doğru gittiğinden şüpheleniliyor.

Şimdi, şöyle-böyle tarihsel çağa gelelim.

Önyargılı batı araştırmacıları uygarlığın indo-Avrupasallardan çıktığını ispat çabasıyla, Minoen dilinin Grekçe olduğunu göstermek istedilerse de, çabaları boşa çıkmıştır. Hitit diline gelince, onun sentaks ve grameri bulundu. Hitit dili İndo Avrupasal'dır, (Türkçe'de Hitit sözleri vardır. "Baba" ve "Çocuk" sözleri gibi. Türkçeleri "Ata" ve "Oğlan"dır.)

Hititler Anadolu'ya yabancı (barbar) olarak İ.Ö. 2000 yılına doğru geldiler. Anadolu'da buldukları uygarlığı benimsediler. Hatta, Hitit (=Hatti) adı bile, Anadolu'da buldukları İndo Avrupasal olmayan bir ulusun adıdır. Geldikleri zaman, Anadolu'da yirmiyi aşkın dil konuşuluyordu. Bunların arasında beş altısını resmi dil seçtiler. Hititler kendi Tanrılarını, kanunlarını, şiirlerini, fenlerini, yazılarını dolaylarından aldılar. Kızılırmak dolaylarında Kassit, Harri, Lovit ve Mittani, kuzeyde saldırgan Gaskalar ve Kissu-vadanalar, güneyde ise Arzavalar vardı. Bu uluslardan en yakınlarının birleşmesiyle bir derebeyi imparatorluğu kuruldu. İ.Ö. 1595 yılında Hitit İmparatorluğu Babilon'u istila edecek ve Suriye'de Firavun Mısır'ına meydan okuyacak kadar güçlendi.

Minoen Ege uygarlığının ve Hititlerin keşfinden önce yazılan Yunan tarihlerinde –yukarıda geçerayak değindiğimiz gibi– Yunanistan'a karşı beslenen dinsel sempatiden ötürü, gerçekte ilgisi olmayan birçok şeyler yazılarmıştı. Tarih araştırmacıları, fen araştırmacıları gibi değildir. Bir kimyager, ya da fizikçi, laboratuvarındaki denemelerin-

de gerçeğe uymayan bir yanlışlık yaparsa, yanlışlığının cezasını zehirlenmek ya da patlama sonucu havaya savrulmakla öder. Tarihçi ise odasına kapanır ve olayları önyargısına uygun istediği gibi değerlendirir. Minoen ve Hititlerin keşfedilmelerinden önce yazılan tarihlerde ileri sürülen yargılar, tekrarlına tekrarlına –okul kitaplarına dek– hikmetinden sual olunmaz kutsal gerçekler değerinde sayıldı. Ama bu iki uygarlığın keşfinden sonra, bu kutsallaşmış gerçeklerden işkillenilmeye başlandı. Bunun üzerine tarih alanını birbiriyle çelişen bir sürü teoriler ve kuruntular bürüdü. Bu teorileri ileri sürenler, yıllanmış ve kutsallaşmış tarihsel Hellenizmin kaşkavalını kemirmeye yeltenen fındıksıçanlarına benziyorlar şimdilik. Çünkü bunlar, gün görmüş, saçlı sakallı Hellenizm otoritelerinden gocunuyorlar. Hellenizmin başlangıcı sayılagelmiş olan İ.Ö. 1500 yıllarına doğru, Hellenizmin savunulması zorlaşınca, batı araştırmacıları İndo-Avrupalılıkta direnmeye koyuldular. Böylesine özet bir yazıda çelişik teorilerin ele alınması, yazının uzamasını, bir de sürü sürü can sıkıcı ayrıntılara dalınılmasını gerektirmektedir. Onun için burada, ulusların birbirine karşıp kaynaşmasını anlatmakla –ki asıl önemli olan budur– yetineceğiz.

İ.Ö. 1296 yılında Hitit İmparatoru Mutallu, Filistin'de Kadeş dolaylarında Mısır İmparatoru İkinci Ramses'le savaşı. Hitit arşivleri bu savaşta Hititlerin Anadolu müttefiklerinin adlarını verir. Adları şöyledir: Sardana, Dardanoi, Luku, Şakalşa ve Turşa. Sardanalar Sardislilerdir. (Sar-

dis, sonra Lidya Krallığının başkenti olur.) Sardanelar, Sardanya Adasına göç ederler ve adaya kendi adlarını verirler. Ama Anadolu'dan kapalı posta paketi gibi hepsi de göç etmez; bir kısmı kalır ve Anadolu'daki öteki uluslara karışır. Örneğin, klasik devirdeki Foça'dan göç eden ve Güney Fransa'da Marsilya, Nice, Antipolis (Antibes) ve başka kentleri kuran Foçalıların yarısından çoğu Anadolu'da kalmıştı. "Dardanoi"ler Çanakkale dolayları halkındandır. Luku Likyalıdır. Bunların dili çözülmemiştir daha. Şakalşalar, Pissidya'da Salagassus tarafındaki halklardır. Bunlara Sikel de deniliyor, adlarını göç ettikleri Sicilya Adasına vermişlerdir. Turşalıları kimi yol da Tirsanoi deniliyor. Bunlar Etrüsklerdir. İzmir ile Sardis arasında Maionia denilen havalidendirler. Anadolu'da nüfus çoğaldıkça tarla ve tarım için ormanları yakıyorlardı. Orman yangını sonucu sırayla erozyon, kıtlık ve göç zoru oluyordu. Etrüsklerin göç edenleri, önce Mısır'da yerleşmek istediler. Dikiş tutturamadılar. İtalya'ya gittiler; dilleri Lidya diline pek yakındır. Bu dillerin ikisi de şimdiye dek çözülmemiştir. Yüksek bir uygarlık katına varmış olan Etrüskler ve Lidyalılar İndo-Avrupasal değildirler. Bronz çağını İtalya'ya ve Malta yolu ile İspanya'ya, Tartesus'a ve Avrupa'nın birçok yerlerine onlar götürdüler. Usta denizci ve şehirci idiler. Kralları Tarkinler zamanında Roma'da Avrupa'nın ilk lağımını "Kloaka maksima"yı onlar yaptırdılar.

Bu göçler korkunç bir fırtınanın uzaktan gelen homurtuları idi. İ.Ö. 1000 yılına doğru bü-

yük bir yıkılış oldu. Anadolu, dört bir yanda yıkılan imparatorlukların gümbürtüsü ile sarsıldı. "Medimet Habu"daki kayıtlar, kaynayan Anadolu kazanından birbiri ardınca kaçışlar ve göçler olduğunu bildirir. Bu olayları yoğun bir karanlık örter. Tarih, günümüze değin, bu karanlığın içinde olup bitenleri bildirememektedir. Göç edenlerin çoğunluğunu kadın ve çoluk-çocukları ve takım taklavatları ile arabalarla kaçan Pulasatiler teşkil eder. Bunlar Girit ve Karyalı soyların karışımındandır. Mısır yolculuğunda Firavunlarca önlendiler ve Filistin'de yerleşerek adlarını "Pulasatin" diye bu ülkeye verdiler. Pulasatiler uygarlıkça, dolaylarında bulundukları uluslardan çok üstündüler. Ana Tanrıçaları Hepa'yı Batı Anadolu Olympos Tanrılarının arasına Hebe (Eve) diye sokmuşlardı. Onu Filistin'e götürerek Havva adıyla Ürselim (Kudüs) kenti koruyucusu, kahramanları Adam'la evlendirdiler. Böylece Beni İsrail'in "Tevrat"ına başlangıç sağladılar. Anadolu'dan güneye doğru göç edenler arasında Kabirular da vardı. Bunlar şemitik "Hebru"lardır. Hitit arşivleri Danuna ve Akaevaşalardan söz eder. Bunlar Homeros'un "İlyada"sında Troya savaşını yapan Danaoi ile Akalardır. Daha sonra -sırası gelince- gösterileceği üzere, bunlar da saydığımız uluslar gibi doğudan gelip, Anadolu üzerinden geçerek -bir kısmı Anadolu'da kalıp karışarak- batıya göç edenlerdendir. Nitekim, bugün arkeoloji, Danaoilerin vaktiyle Adana'da (Adana adının bile Danaoi ile ilgisi anlaşıldı) yerleşmiş olduklarını gerçeklemiştir.

Buraya dek İlkçağın başında Anadolu'dan batıya doğru akan göçlerin başlıcaları sayıldı. Anadolu'da halk karışımı hakkında böylelikle bir fikir verildiği kanısındayız. Şimdi Yunanlıların kendi erken tarihleri ve dillerine dair ne dediklerine gelelim. Grekler erken tarihleri hakkında hiçbir şey bilmiyorlardı. Eski Mısır'daki gibi bir krallar listeleri yoktu; olayların tarih sırasını kaydeden bir kronolojileri de yoktu. Ancak hangi olayın hangi Olimpik yarıştan sonra ya da önce olduğunu bildiriyorlardı. Onların en öndegelen tarihçileri Thukydides (Peloponez savaşına değgin kitabının başında) Greklerin geçmişleri hakkında yazdığı üç beş sayfada da "Günümüzden önce önemli tarihsel bir olay olmadı" diyerek kesip atar. Grekler kendilerinin "Pelaj"lardan gelme olduklarını iddia ederler. Pelaj (Deniz Halkı) sözü, kendilerinden önce Anadolu'da karışan halklara verdikleri genel addır. Thukydides şöyle der: "Troya savaşından önce, Hellas'ın (Yunanistan'ın) bir savaşa girişmiş olduğuna dair hiçbir kayıt yoktur. Zannımı göre memleketimize eskiden Hellas denilmiyordu... Dukalyon'un oğlu Helen zamanında bu ad hiç yoktu... Bunun hakkında en güzel kanıt Homeros'ta bulunur. Troya savaşından çok sonra doğduğu halde, toplu olarak bütün kuvvetlere Hellenik demez. Onun yerine Akhilleus'tan yana olanlara ki; aslen Hellen idiler, Danaoi, Akhai ve Argoslular der. Bundan şu gerçekler anlaşılır: Homeros, Hellen sözünü ve soyunu bilmiyor. Böyle bir tarif Homeros'tan çok sonra uyduruluyor. Home-

ros Yunanistan'da bulunan Danaoi, Akhai ve Argosluları Anadolu'da bulunan İyonlularla aynı soydan saymıyor. Ve İyon, Eol ve Dor'ların Yunanistan'dan lehçeleriyle birlikte Anadolu'ya gelip yerleştiklerini bilmiyor. Öyle bir şey olsaydı, herkesten önce Homeros bilirdi. Homeros ve kendisi gibi İyonları Anadolulu ve doğal olarak İyon lehçesini Anadolulu bir lehçe sayıyor. Bunlardan başka, bir çeşit Grekçe konuşan Troyalıları ve bu arada kendisini Akhai, Danaoi ve Argoslular soyundan saymıyor. Homeros kendi dilini konuşmayanları barbar saymıyor. Homeros'ta barbar telakkisi ve sözü yoktur. Yalnız bir kere "barbarofon" sözcüğünü kullanır, o da bambaşka bir anlamda. Bu saydıklarımı Homeros bilmiyordu da, ondan altı yüzyıl ya da üç yüzyıl sonra gelmiş olan Atinalılar mı biliyorlardı? Nereden? Yazılı vesika yok, mermer üzerine ya da vazo üzerine yazı yok. Bu konuyu adamakıllı ele almazdan önce kimi bilgiler vermek zorundayız.

Yukarda Hellen'lerden ve Grek'lerden söz edildi. Hellen adı Yunanistan demek olan Hellas sözünden gelir. Hellenler Hellaslılar demektir. Hellas sözünü de Tesalya'nın bir köşeciğinden aldılar ve bütün Yunanistan halkına malettiler. Grek ve Gres (Yunanistan) adlarına gelince: Yunanlılar Güney İtalya'ya yayılmışlardı. Bu arada Napoli'nin yanında Küme şehrini kurdular. Küme'lilere Latinler Graei, sonradan Graeci dediler. Grek ve Gres adları oradan kalmadır. Yakın bir geçmişten beridir ki, bu adlar geçer akçe oldular.

Burada dil sorununu ele almak gerek. Dilin kültüre etkisi inkâr edilmez. Dilin önemini teslim etmekle beraber, ayrıcalıkları hiç kabul etmeyen genellemelerden (generalisation) sakınmalı. Örneğin, "Her kadın anadır" gibi. Dil de, her zaman bir kültürün başlıca faktörü değildir. Dil biçilmiş kaftan gibi hazır olarak bir toplumun tepesine paraşütle inmez. Toplumun yapısı dili etkileyip geliştirir. Her dilin kendine göre bir canlılığı ve yayılma gücü vardır. Bu yayılışın dili kullanan ulusun politik ya da askersel yayılışıyla ilgisi yoktur. Grekçe, bu güçlü dillerin biri olarak yayılmıştır. Yayılırken de çevresindeki dillerden sözcükler alarak zenginleşmiştir çok. Klasik sayılan Grekçe'nin hiç olmazsa yarısı çevresindeki dillerdendir. Pelaj denilen toplumların bu işte payı büyüktür.

Grekçe başlıca üç lehçeye ayrılır; 1 - Eol lehçesi Batı Kuzey Anadolu'da, 2 - İyon lehçesi Batı Anadolu İzmir dolaylarında, 3 - Dor lehçesi Güneybatı Anadolu'da.

Bu lehçelerin hepsi de, Dorların güya Yunanistan'ı istila etmesi üzerine, Yunanistan'dan kaçan Greklerce Anadolu'ya getirildiği sanılır. Eol lehçesi Tesalya'dan, İyon lehçesi Attika'dan (Atina dolayları), Dor lehçesi de Peloponez'den (Mora Yarımadası). Bu böyle sayılıyor, ama bilginler hâlâ kafa ve yargı birliğine varamadılar bu konuda. Her şeyi üstün ırk Yunanistanlı Greklerden getirmek Greklere ve batılılara hoş geldiği için, İyon uygarlığını yaratanları Yunanistan'dan getirmek eğilimi kuvvetlidir. Ama gelin görün ki;

Dorların istilasını doğrulayan ne bir taş, ne bir yazı, ne de başka bir belit bulunmuştur. Son arkeolojik araştırmalar Dor istilasını gösteren bir iz rastlamamıştır. Sonra İyon lehçesinin Attika lehçesinden farklı olduğu anlaşılmıştır. Buna rağmen kimi batılilar İ.Ö. 3200 yıl önce Atina'da ve Anadolu'da lehçeler teype alınmış da, şimdi teypler bulunmuş gibi konuşuyorlar. Batılilarca lehçeye verilen önem Anadolu uygarlığını Atina'ya bağlamak gayretinden ileri geliyor. Elde yalnız Pausaniyas ve Strabon'ları var. Pausaniyas İ.Ö. 200 yılına doğru yaşamış bir Sipylos'ludur (yani İzmirli). Romalılar zamanında olan çoktan olup bitmiştir. Pausaniyas 1700 yıl önceki lehçeler hakkında tanıklık edemez. Lehçe gibi oynak ve değişici bir nesne "oradaki insanlarla konuştum, bin beş yüzyıl önce şöyle derlermiş" diye kulaktan dolma laflarla lehçelerin akımı tayin edilemez. "Öyle diyenler" nereden biliyorlar? Pausaniyas ancak gözüyle gördüklerine "burada ve şimdiye" tanıklık edebilir. Ve bu tanıklıklarının büyük değeri olur. Ama batılilar "laf" kabilinden bir ima bulunca, kadiya turfanda hıyar yetiştirircesine, hemen alıp önyargılarını ispat için iki bin sayfa yazıyorlar. Gelecek dünya süprüntülüğe atılacak kütüphaneler dolusu kâğıt bulacaktır. Strabon'a gelince, İ.Ö. 64 İ.S. 19 yılına dek yaşamıştır. Anadolulu, Amasyalıdır. Pausaniyas hakkında söylenenleri, Strabon hakkında da tekrarlamayalım. Bu iki değerli tarihçinin ikisi de Anadoluludur.

Her şey İyonyalıların doğudan öteki toplum-

larla beraber geldiklerini, onlarla karışarak, özel bir Anadolu ve İyon uygarlığı yarattıklarını gösterir. Batı, kendi tefsirleri için Herodot'ta (Herodotos) da bir dayanak bulur. Ama bu dayanağı bulurken çok önemli gerçekleri hasıraltı eder. Önce Herodot'un kendisi Grek değildi. Babası Likses, amcası da Panyassis idi. Bu ad da Grekçe değil, öz Karya dilindendir. Ama Herodot, İyonca yazdığına göre Anadolu'nun İyon kültürüne ait bir insandır. Herodot Perslerin Anadolu'ya ve Yunanistan'a saldırılarının tarihçisidir. Perslerden önce Anadolu Lidyalıların egemenliğindeydi. İyonya uygarlığında Lidya'dan çok yararlandı. Lidyalılar yüksek bir uygarlığa erişmişlerdi. İ.Ö. sekizinci yüzyılda parayı icat ettiler. Lidya İyonya'yı baskı altında bulundurmadı. Hatta İyonyalı olup Sardis'te yaşamış olan ozanlar var. Logograf Ksantos Sardis'liydi. Pers saldırısında, önce Lidya yıkıldı. Anadolu'nun Perslere karşı doğal müttefiki Yunanistan'dı. Kader birliği dolayısıyla Akdenizli Anadolu'nun, Akdenizli Yunanistan'a büyük bir sempatisi vardı o zaman. Ama Anadolu Yunanistan'la ittifak ettiğine sonraları bin pişman oldu.

Herodot, Halikarnas'ta sözü geçer büyük bir ailenin üyesiydi. Aileler arasındaki bir çatışmanın sonucu Herodot, Halikarnas'tan küskün ayrıldı. Ordan sürgün edilmiş gibiydi. Çatışma epeyce büyüktü: Herodot'un amcası Panyassis öldürüldü. Herodot Atina'ya gitti, orada çok iyi karşılandı. Atina'da "Pniks"den Atinalılara uzun uzadıya konuştu. Bu konuşması için Atina kendi-

sine on talent verdi –ki bu para, âdeta bir servetti o gün için–. Dinleyicilerinin arasında genç Thukydides vardı. Thukydides tarihçi olacağına andıçtı. Herodot Atina'dan Sicilya'ya geçti, kitabını, yani "Historiya"yı –"serüven, araştırma" demektir– orada yazdı ve orada öldü. Atina'ya vardığında kitabı yazmamıştı, çünkü o zamanlar okuyucu sayılacak bir okur yazar kitlesi yoktu. Yazmaktan ziyade söylemek vardı, yani tiyatro. Tiyatronun gelişmesi kitap yokluğundandır. Herodot başlangıçta kitabını okunmak için değil, hikâye diye anlatılmak için yazmıştı, birçok hikâyemsi parçaları yapıtına onun için katmıştır. Bu masallar arasında Atinalı Solon'un, Lidya Kralı Krezüs'le (Kroisos) karşılaşması vardır. Bu masal Krezüs'e karşı Solon'un şahsında güya Atina ve Atinalıların üstün uygarlığını gösterir. Bu masal Herodot'un birinci kitabında yer aldığına göre Atinalıların nabzına göre verilen şerbetlerden saymak gerekir. Herodot çoğu masallarına şöyle başlar; "böyle diyorlar ama, ben sahi olduğunu sanmıyorum" ya da "böyle anlatıyorlar, ama gerçek mi değil mi bilmiyorum." Ama Solon'un Krezüs'le karşılaşması masalına böyle bir tümceyle başlamaz. Masalın özeti işte: –Solon, Krezüs'ü ziyaret eder. Krezüs ona birkaç gün sarayının zenginliklerini gösterir. Krezüs, kendisinin dünyanın en mutlu adamı olduğunu sanarak, Solon'a dünyanın en mutlu adamının kim olduğunu sorar. O da Hammurabi zamanından kalma "Fazilet iyidir, mefsedet kötüdür" yollu hikmetlerden –bir gömlek daha akı– ukala dümbeleklerine giri-

şir. "Atinalı filan feşmekân vardı; çalıştı, çocukları, torunları oldu, sonra yurdu uğruna öldü, işte o en mutlu adamdı" der. Krezüs, "Eee, ikinci mutlu adam kimdi?" diye sorar. Solon, yine bir sürü uzun sakallı palavralar döker. Sıra üçüncüsüne gelir. O da öyle. Varılan sonuç şudur: İnsanın mutlu olup olmadığı, ömrünün nasıl sona erdiğine bağlıdır. Krezüs bu dersini alır. Günler gelir geçer, günün birinde Krezüs, İran İmparatoru Kirus'un (Kserkses) tutsağı olarak, diri diri yakılmak üzeredir. Krezüs; Solon'u hatırlar, içini derin derin çekerek, "Solon! Solon!" diye seslenir. Kirus, Krezüs'ün niye öyle acı acı seslendiğini merak eder, Krezüs'ü önüne getirtip sorar. O da masalı anlatır ve Kirus kendi sonunun ne olacağını bilmediği için Krezüs'ü akıl hocası bir dost diye yanında alıkoyar.

Bu masal tarihsel bir gerçek olarak yüzyıllar, hatta bin yıllar boyunca gene ve gene tekrarlanmıştır. Plutark da masalı Herodot'tan kopya eder. Masal batıda kuşak kuşak çocuklara okutulup, Hellen hikmetinin derinliği övünüle gelinmiştir. Oysa İranlılar ateşe taparlardı, ateşte yemek pişirilmezden önce bir sürü dinsel ayine başvurlardı. Perslerce özellikle ateşte insan yakmak, affedilmez günahların en büyüğü sayılırdı. Persler de insan yakılmayacağını, pekâlâ biliyordu. Hele son yıllarda Krezüs'le Solon'un doğum ve ölüm tarihleri anlaşıncı Krezüs'ün Solon ile karşılaşamayacağı meydana çıkmıştır. Masal Herodotça Atinalılara hoş görünmek için Atinalılardan alınma bir masaldı. Son yazılan ki-

taplarda -Bury'nin Yunanistan tarihinde- Atinalıların güzel masal uydurmadaki hayal güçleri alabildiğine övülür.

Herodot "Historiya"sının sonuna doğru -sekizinci kitabında- Salamis deniz savaşında Kirus'un müttefiki genç ve güzel Halikarnas Kraliçesi Birinci Artemisia'nın kendi filosunun amirali olarak kendi filosuna kumanda ettiğini yazar. Atinalılar bir kadının kendilerine karşı savaşmasını erkekliklerine hakaret saydıkları için kraliçeyi diri olarak tutana dünyalar kadar para vaat ederler. Güneybatı Anadolu o zamanlar Grekçe konuşuyordu. Kraliçe doğal olarak kendisini Yunan kültürüne ait sansıydı, Yunanlılardan yana geçerdi ve Atina'da büyük saygı görürdü. Geçmedi. Sonuna dek savaştı. Filosunu tüm kurtardı, Halikarnas'a (Bodrum) döndü. Herodot, Artemisia'nın tedbirliliğinden, sakıncalı bir durumu realist bir görüşle değerlendirdiğinden büyük hayranlık ve saygıyla söz eder. Ama batılılar Herodot'un Artemisia'dan yana dil kullanışını, kendisinin Halikarnas'lılığına ve yurtseverliğine verirler. Bu tarihsel parçanın sekizinci kitabında yazıldığına göre, Atina'daki konuşmasında bundan söz etmediğine ve bunları Sicilya'da kitabına koyduğuna emin olabiliriz. Batıda son günlerde, milyonlarca dolar harcanarak, Kserkses'in Yunanistan'daki savaşlarına ait filmlerde, Artemisia Kserkses'e sulu sulu yaltaklanan bir orospu olarak gösterilmiştir. Oysa filmin hazırlanmasında birçok anlı şanlı tarihçilere başvurulmuştu.

Herodot'un "Historiya"sı doğal olarak bir sü-

rü yanlış bilgilerle doludur. Bunlardan başka, yüzyıllar süresince, yapıta yabancılar tarafından birçok şeyler eklenegelmiştir. En dikkatli çevirilerde, kimi tümceler ve bilgiler hakkında "sonradan eklenmiştir" denilmektedir. Salamis savaşı hakkında denilir ki, Kserkses'in savaşı oturup seyredebilmesi için, "Megara"da bir dağın tepesinin taşları taht şeklinde yontulmuştu denir. O taşın Kserkses için yontulmadığı ve çok eskiden beri oyuk olarak orada bulunduğu ve ona Pelops'un tahtı denildiği anlaşıldı. İzmir'de Sipylos (Yamanlar) Dağında Pelops'un tahtı denilen bir oyuk taş daha vardır. Pelops, Peloponez'e adını veren eski Anadolulu kahramandır. Bu efsane karanlığıyla birçok gerçekleri gizlemektedir. Herodot Karabel'deki Hitit kabartması hakkında da "bir Mısırlı Firavun" der. Bunları buraya not etmekteki amacımız lehçeler için söylenenlerin pek bel bağlanacak gerçeklerden olmadığına işaret etmektir. Nitekim Herodot lehçeleri anlatırken konuyu Arap saçına benzetir ve sonunda sorunun içinden çıkamaz. Anlatışını, bütün çapraşıklıklarıyla Türkçeye çevirip aşağıda sunuyoruz.

...Ve sonunda öğrendi ki; Lakedemon'lar (yani Ispartalılar) Don ırkının, Atınalılar da İyon ırkının en üstünleri idiler. Çünkü bunlar başlıca ırklardı. Biri eski zamanda Pelaj, öteki de Grek idi. Biri yurdundan hiç ayrılmadı, öteki çok uzaklara gitti. Çünkü Kral Deukalion gününde onlar Etiya topraklarında yaşarlardı ve Hellen'in oğlu Dorus'un gününde Olimpos ve Ossa'nın altındaki topraklarda otururlardı. Oraya Hestiotis

denilir. Onlar Hestiotis'ten Kadmos aşireti tarafından sürülünce Pindos'ta yerleştiler. Ve onlara Mesedne'li denildi. Oradan yine Driyopis'e uğradılar. Sonraları Driyopis'ten Peloponez'e geçtiler ve Doryalı denildiler. Ama Pelajlar hangi dili konuşuyorlardı? Bunu kesin olarak söyleyemeyeceğim. Ama, günümüzde Pelajlardan kalanlar ki; onlar Tirenlerin üzerindeki Kreston şehrini kurdular. (Ki onlar bir zamanlar, şimdi Doryalı denilen halkın komşuları idiler. O sıralarda ki, onlar Tessalyotis denen yerde idiler.) Hem de o, Pelajlar ki; Çanakkale'de Slaçe ve Plaçiya şehirlerini kurdular. (Bunlar Atina ve Pelaj olan ve sonra adlarını değiştiren bütün öteki şehirlerin hemşehrileri idiler.) Bunlardan anlaşılıyor ki, Pelajlar barbar bir dil konuşuyorlardı. Eğer Pelajlar bunlar gibi idiyseler, öyleyse Atinalılar ki, Pelaj ırkındandırlar, Grekliğe dönünce, yeni bir dil öğrendiler demektir. Çünkü Kreston ve Plaçiyalılar bugünkü komşuları ile aynı dili konuşmamaktadırlar. Ama birbirleriyle aynı dildendirler. Ve oraya geldikleri zaman getirdikleri dile sıkı sıkı tutunmaktadırlar. Ama bana öyle geliyor ki, Grek halkı başladığından beri her zaman aynı dili kullanmıştır. Ama şu var ki, Pelajdan ayrıldıkları zaman dilleri zayıftı. Ve küçük bir başlangıçtan, büyük bir kalabalığa çoğaldılar. Çünkü onlara barbar uluslar katıldı. Bunların arasında sandığıma göre Pelajlar da vardı (–Herodot, Birinci Kitap, 54-58).

Herodot'un Spartalıları Hellen, Atinalıları Pelaj saydığı, kitabının burasından ve başka yerlerinden anlaşıyor.

Pelajlardan başka sık sık Karyalılardan ve Legellerden söz edilir. Herodot, kitabının başka başka yerlerinde Greklerin Pelaj, Pelajların Karyalı, Karyalıların Legel, Legellerin Pelaj ve Pelajların Grek olduklarını yazar. Strabon Frigya (Anadolu'nun boylu boyunca kuzey yanı) ile Misya (Anadolu'nun Bergama dolayları) halkını anlatmaya çalışırken, halk arası karışımına şaşar. (1-4, VII-XII)

Kan karışımını gösterdiği için Herodot'tan şu tümcelerini de alalım: "Hatta onlar ki; Atina belediyesinde üyelik etmişlik iddiasındadırlar ve kendilerini kişizade sayarlar. Beraberlerinde zevce getirmediler, erkeklerini öldürdükleri Karya kadınları ile evlendiler. Bu nedenden ötürü, kadınlar kendi aralarında bir yasa yapıp, and içtiler ki; birbirlerini ve kızları, kocalarını kendi adlarıyla çağırmayacaklar ve onlarla birlikte yemek yemeyecekler. Çünkü onlar, babalarını, kocalarını ve oğullarını öldürmüşlerdi" (Birinci Kitap, 146-150).

Karyalıları karşı savaşarak Anadolu'nun Greklerce işgali -yerinde tartışılacağı üzere- bir Atina uydurmasıdır. Herodot soy karışımına kitabının birçok yerinde değinir. Herodot'un ünlü Anadolulu düşünürü, Milet'li Thales hakkında şunları yazar: "...Ama İyonya yenilmezden önce, Fenikeli ırkından olan Thales çok faydalı şu öğütte bulunmuştu. İyonyalıların hep bir meclis-

te toplanmalarını ve o toplanma yerinin İyonya'nın ortasında olan Teos'da (Sığacık) olmasını... (Birinci Kitap, 168-170). Thales'in Fenikelili olduğu ve İyonyalıların -Atina'dan hiç söz yok- Teos'ta toplanması, dikkate değer bir noktadır.

Herodot Grekçe konuşmayanlara "barbar" der. Ama bu sözcüğü horlamak için kullanmaz ("barbar" sözcüğü "varvar" okunur. Tıpkı Türkçede "vırvır" sözcüğü gibi. Yani yabancı bir dilde "vırvır" eder, dermiş gibi). Herodot barbar saydıklarını çoğu kez uygarlıkta Greklere eşit görür. Kimi yol barbarları hor görürse, nedeni, bir süre Atina'da kaldığındandır. Çünkü Yunanistan hep hor görmüştür Anadolu'yu. Örneğin, Anadolulu "Kime" (bir kültür merkezi idi) şehir halkını tahkir için onlara "sizin tarihiniz bile yok." dediler. Kimeliler de, "savaşmadık ki tarihimiz olsun!" diye cevapladılar. Bütün Anadolu çok haklı olarak aynı cevabı verebilirdi.

SOYLARIN MİTOLOJİSİ

Mitoloji hangi toplumun hangi Tanrılara tap-
tığını bildirir. Tapılan Tanrılardan ise toplumun
hangi soydan olduğu belirir. Grekler tüm olarak
başta Zeus (Tanrılar Tanrısı) on iki Olimposlu
Tanrıya tapıyorlardı. Olimposlu Tanrı, dağ Tan-
rısı demektir. Anadolu'da yirmiden fazla Olimpos
dağı vardır. Herodot, "Greklerin Tanrılarının ad-
larını, görevleri ve huylarını Homeros tayin etti"
der. Bunların topu da Anadoluludur. Belki çıkış-
ları Sümer ve Mezopotamya'dır. Çünkü onlar asıl
yurtlarındaki dağlardan göç edip, hep düzlük
olan Sümer'e varınca tapınak diye Ziguratlar, ya-
ni yapma dağlar yapıyorlardı. Babilon'un asma
bahçeleri denmesi de, ormanlık dağa benzesin
diye yapma dağlara ekilen bitki ve diken ağaçlar-
dan ötürüdür.

Zeus, insanların kötülüklerine kızıp onları bir
tufanla yok etmeyi tasarlar. Zeus bu niyetini oğlu
Prometheus'a, Prometheus da Hellenlerin efsa-
nesel atası oğlu Deukalion'a bildirir. Deukalion
bir ark yapıp karısıyla içine biner. Dünyayı kapla-
yan sular çökünce ark Yunanistan'da Parnassus
Dağına oturur. Deukalion'un oğlu Hellen, Hellen
soyunun babası olur. Onun üç oğlu olur. 1 - Do-

rus (Dorların), 2 – Ksuthos (İyonların), 3 – Aiolos da (Aioliyalıların) ataları olurlar. Bu efsane Nuh gemisini hatırlatır. Arkeoloji İ.Ö. 3000 yılına doğru büyük sellerin Sümer'i bastığını doğrular.

Bu efsane Miken ve Aka halkının Mezopotamya'dan Balkanlar yoluyla ya da Anadolu'yu aşarak, geldiklerini ispatlar. Bu noktayı şimdilik bir yana bırakalım. Ama İyonlar Ksuthos'un dolayısıyla Zeus'un atalığını kabullenmezler. "İyon" piyesinde Euripides tarafından bildirilen İyon kanununa göre (Tiyatronun, kitap yokluğunda kitap yerini tuttuğu yazılmıştı) Apollon Kreusa adlı bir kızı sever, ondan da İyon adlı bir oğlu olur. Bebek İyon, Apollon'un Delphoi tapınağında büyütülür (Delphos Ana Tanrıçanın tapınağı idi. Sonra Apollon'un olur). Kreusa sonradan Ksuthos'la evlenir. Çocukları olmaz; olsun diye Delphoi'ye giderler. Orada Apollon'un kadın papazı Pitya, Kreusa'ya İyon'un kendi oğlu olduğunu ispatlar. Böylece İyonlar Deukalion'un değil, Apollon'un çocukları olurlar. Deukalion, Apollon vb., hepsi de uydurmadır elbette. Ama İyonların böylece Hellenliği kabullenmemeleri çok önemlidir. Bu efsane Perslerin Anadolu istilalarından öncedir. Adı bile Grekçe olmayan Apollon, Anadolulu bir Tanrıdır. **(Hrozný, "Civilisation des peuples Hitites et Subaréens" adlı kitabının 179-212 sayfalarında ona Apulunas der.)** Homeros ona Likegenes (Likya'da doğdu) der. Hellenler ve batılılar onun Grek olduğunu ispat yolundaki bütün çabalarına rağmen, Grek değil, Anadolulu olduğunu kabul zorunda kalmışlardır.

"İlyada"da Apollon, Akaların, yani Hellenlerin düşmanıdır. Troya'dan yanadır. Hellenistan ordusunu mahveden odur, hatta Hellenlerin baş kahramanı Akhilleus'u öldüren de odur. Home-rik Saga'da böyledir. Latin ozanı Vergilius Apol- lon'a "Sen ki, mağrur Grek'in yalnız öldürülebile- ceği yere (topuğuna) Dardanos okunu doğrult- tun" der. Latin şairi Horatius da Apollon için "Doğduğun yer Likya ve Patara'nın bekçisinin" der. Apollon'un en eski ve en büyük dört tapına- ğı Anadolu'nun Ege kıyısında şöyle sıralanır: Griniyum, Klaros, Didima ve Patara. Bunların hepsi İyonların yapısıdır. Tarihçi Pausanias'a gö- re Apollon'un en eski ve en kutsal yerleri bun- lardır. Bittabi Tanrıların hepsi, bu arada Apollon da uydurmadır. Ortada gerçekleri anlatacak ya- zı, taş ya da başka kalıntı olmayınca, insanların inançlarını gösteren mitolojinin büyük bir değeri vardır. Tarihsel devirlerden önceki, o eski za- manlarda her kişi kendini bir Tanrının hiç ol- mazsa bir kahramanın dölü sanıyordu. İyonların, Apollon'un –yani Hellenistan'ın can düşmanı bir Tanrının– dölünden geldiklerinde direnmeleri, yurtları Anadolu'ya bağlılıklarındandır. Sokrates de İyonluluk taslayarak "Biz Zeus'un çocukları değil, Apollon'un çocuklarıyız" buyurunca akan sularla beraber, batılıların espri kritikleri de du- rur. Hellen filozofun kutsal buyruklarına itiraz ki- min haddine düşmüş? Dikkat edilecek nokta şu- dur: Hellenlerin "İlyada"da can düşmanı olan Apollon, Atinalıların ve İyonluğu sonradan ken- dilerine maleden Attikalıların öz babası oluyor.

"İlyada"da Hellenler Zeus babanın çocuklarıdır. Nitekim kendi en eski ananelerinde Zeus'un dölü Deukalion'un oğludur Hellen. Ama sonra bu efsane değiştirilir; Apollon'dan Kreus'a İyon'a gebe kalır. Yani Attikalıların Zeus'un babalığından vazgeçerek Apollon'un babalığını kabullenmeleri sonradan olmuştur. Bunun böyle olduğu, Herodot'un dolambaçlı sözlerinden bile bellidir. Herodot şöyle diyor: "O sırada bütün Grek ulusu zayıftı, İyon ırkı ırkların en zayıfı idi, en önemsizi de (Çünkü onların Atina'dan başka önemli şehirleri yoktu). Atinalılar ve öteki İyonyalılar bu adı kullanmaktan kaçınıyorlardı. İyonyalı diye anılmak istemediler (şimdi bile onların birçoğu bu addan utandıkları halde, bu on iki şehir bu adla övündüler, yani Anadolu İyonyalılar) ve kendilerine bir tapınak kurdular. Ona Paniyoniyum (tüm İyonyalılar) adını verdiler ve oraya başka İyonların gelmesini yasakladılar." (Birinci Kitap, 142-4.)

Bu sözlerden birçok Atinalının İyonluğu kabul etmezken, Anadolu'da İyonlulukla iftihar edildiği, yani bir Anadolu İyonluluk bilincinin gelişmiş olduğu anlaşılıyor. Paniyoniyum Samson (Mikale) Dağındadır. Güney Anadolu'da –yani Karya'da– başta Halikarnas olmak üzere altı güney şehri birliği vardı. (Yani Heksapolis.) Bunlar Paniyoniyum'a gidemezlerdi. Onun için Knidos'taki Triyoplu Apollon'un tapınağında toplanırlar ve oradaki oyunlara katılırlardı. Hellenlerin (yani Sparta, Atina, Teba vb.) Paniyoniyum'a ve Knidos'da Apollon toplantısına gelmeleri ya-

saklanmıştı. Bu yasak –batılılarca hiç itibara alınmasa da– özellikle Pers saldırısından önce, Anadolu'nun Yunanistan'ı ne kadar yabansadıklarını gösterir.

Mademki Atina ve çevresi İyon soyunun ve lehçesinin anayurdudur, Paniyoniyum'a Atinalıların kabul edilmemesini akıl almaz. Peloponez ve çevresinin de Dor lehçesinin ve soyunun anayurdu sayıldığına göre Spartalıların kabul edilmeleri hiç de doğal değildir; yani bu Anadolu kapağı Yunan kutusuna hiç uymuyor.

Delphos, önceleri Anadolu Ana Tanrıçasının kutsal bir yeri; sonraları Apollon'un kutsal bir yeri ve Hellen düşünce incilerinin saçıldığı kutsal bir merkezi oldu. Örneğin "Gnothi Saft-hon" (=kendini bil) gibi. Dört yüz bin nüfuslu Atina şehrinin iki yüz elli binden çoğu köleydi. Bu kölelerin arasında pek çok Anadolu ve İyonlu vardı, Lauron madenlerinde, kamçı altında ölesiye çalıştırılan İyonyalı ve başka kölelerin kendilerini bilme zahmetine girmelerine hiç gerek yoktu. Çünkü, Aristoteles kendilerinin ne oldukları bilgisini hazırlamış ve kendilerine hazır olarak sunmuştu. Doğa onları, üstün insanlara (yani Atinalılara) hizmet etsinler diye yaratmıştı. İster İyon, ister miyon olsunlar; köle denilen nesne canlı bir araç, canlı bir makineydi. Kendiliğinden bir "hiç"ti. Doğuştan köleydi o. Sosyal kurallarca köleliğe zorlanmış değildi (Aristoteles, Politika, 1256). Sonra her şeyde itidal (ölçü) olacaktı. İtidalle yalan, itidalle doğru söylenecek, sevinecek, hele köle kullanılacaktı. Örneğin Ati-

na'da binden fazla kölesini pir aşkına, madenlerde ötede beride kullanan oligarklar vardı. Oysa İyonya'da güneşin ne zaman tutulacağını hesaplamakla uğraşıyorlardı o sıralarda. Hellenler İyonyalıların üstünlüğünün kimi yol hayranları olurlar, ama çoğu kez, İyonyalıları kıskanırlar ve horlarlardı. Örneğin Sokrates Efesli Heraklitos'un yapıtı hakkında: "Anladıklarım çok güzel, anlamadıklarım daha güzel" der. Heraklitos'un söyledikleri ya doğrudur, kabul edilir; ya yanlış, reddedilir. Anladıkları ve anlamadıklarının çok güzel olması ne demektir? Sokrates'in hiçbir halt anlamadığı besbelli. Platon da Heraklitos'u pehpehler. Ama Heraklitos'un doğrultusunda ilerlemiş olan ve günümüzün atomistleriyle omuz öpüşen Demokritos'u okuyunca küplere biner. Demokritos'un kitaplarının yakılmasını ister. Galiba kitap yakılmasını isteyen ilk filozof Platon'dur.

Herodotos İ.Ö. 480'den 425 yılına dek yaşadığına göre kitabında Thales, Anaksimandros, Anaksimenes hakkında ve Sokrates'in hayatına dair çok faydalı bilgiler verebilirdi. Ne yazıktır ki, bunu yapacağına, bir Atina uyduruğu olan Krezüs'le Solon'un karşılaşması gibi martavallara kitabında geniş yer vermiştir. Yurttaşımız Herodotos'u burada bırakmazdan önce, şu gerçekleri söylemek insanlık borcudur: Yurdundan haksız olarak kovulunca ölünceye dek gurbet ellerinde süründü, sonunda Sicilya'da öldü. Kendisi insanoğlu tarihinde ilk düzyazı (nesir) yazarı sayılabilir. Bir düz tümceye bir şiir dizesinin derinliğini

verebilen candır. Yapıtına serüven adını vermesine rağmen o serüvenleri yazmasaydı birçok tarihsel gerçekleri bilmeyecektik. Dünyanın ilk turistidir. Günümüzde trenle, otobüsle, vapur ve uçakla seyahatı güç olan ellere, ya eşeğe binerek ya taban teperek gitmiş gezip tozmuştur. Elinde avcunda para namına metelik kalmayınca, oturup kitap yazmış ve ölmüştür. Tatlı tatlı gevezeleyen bu "Can"a memleketinden merhabalar olsun! Yurttaşı Nasrettin Hoca'yla beraber nur içinde yatsın!

İYONLAR

"İncil"in, "Tevrat" Tekevvün (Genesis) kitabının onuncu bölümünün ikinci tümcesinde, Yafes'in, her biri bir ulusun atası yedi oğlunun biri "Yavan"dır. Yavan ya da Yavones İyonların eski adıdır. "Tevrat"ta Aka ya da Hellenlerden hiç söz edilmez. Demek ki; çok erken çağlarda Yavonesler Suriye'de -Anadolu'ya yakın yerlerde biliniyorlardı. Sonradan Yavones sözcüğünün "V"si düşürüldü ve sözcük İyon oldu. "V"nin ortadan kaldırılışı nispeten geçtir. İranlılar, İyonlulara "Yauna" diyorlardı. İyon lehçesinin Yunanistan'a aktarılması, Anadolu'lu Apollon'un Delphi'ye taşınması sırasında olmuştur. Bu nokta hiç incelenmemiştir. Pek doğal olarak, İyonlar Yunanistan'a gidip geliyorlardı; usta denizciydiler; havuç gibi yerlerinde saplı değildiler ya! Anadolu'da taptıkları Apollon'u Yunanistan'a götürenler lehçelerini de beraber götürmüşlerdir. "Yunanistan" sözcüğü Pers dilindendir. Çünkü Persler Yunanistan'a saldırırken önce "Yauna" dedikleri İyonlara rasgeldiler. "Yauna" sözcüğünden Yaunistan ya da Yunanistan sözünü uydurdular ki, bu doğru değildir. Orası Hellenistan'dır ve yazımızda Hellenistan olan orayı buradan sonra asıl adıyla anacağız.

Fonetik alfabeyi Fenikelilerin icat ettikleri sanılıyordu –şimdi o da şüpheli ya–. Alfabeyi Hellenistan'dan çok önce Anadolu kullandı. Fenike alfabesinde yalnız sessiz harfler vardır. Seslileri İyonlar uydurdular, bir de "psi" "ksi" gibi ötüşleri. Altıncı yüzyılda logografilerin hepsi İonyalıdır. Hellenistan'da bulunan "inscripti-on"lar, bu gerçek gözönünde tutularak incelenmelidir. Böyle bir inceleme hiç yapılmamıştır; tam tersine Anadolu'da gelişmiş lehçelerin topu da Hellenistan'a mal edilmiştir. Hellenistan'ın okuma yazmayı heksametr (yani şiir vezni) ile beraber Anadolu'dan öğrendiği gözönünde tutulmamıştır. İ.Ö. sekizinci yüzyılda, "İlyada" ile "Odisea" her yanın –bu arada da Atina'nın– hayranlığını kazanıyordu. Öyleki, yapıtlarda kullanılan lehçe ve heksametr her yerde kullanılmaya başlandı. Örneğin Eolyalı Hesiodos ve Atinalı Solon, Homeros'un şiirlerinin İyon lehçesini ve heksametri kullanmak zorunda kaldılar. Homeros İzmirli ve İzmir'de Meles soyunun oğlu olduğu için, İzmir'in Atina'dan gelme Atinalılarca kurulduğu iddia edildi. Filostatos'a göre, Atinalıları İzmir'e götüren filoya balarısı kılığına giren sanat perileri kılavuzluk etmişler ve Meles suyunu uçmuşlar. "2-8 (823)" Ne güzel değil mi? Bırakınız ki Anadolu'da bir Anadolulu İyon kültürü ve uygarlığını yaratanların –Atina'dan gelme değillerdir, Atina'dan gelmiş olsalar da– kültürleri ve uygarlıkları, ta dibine dek Anadolulu ve İonyalıdır. Yani Anadolu karışımının ürünüdür. Burada İyon lehçesinde, heksametr vezninde yazı-

lan en büyük ve büyüklüğünce yapayalnız duran Homeros'un yapıtlarını ele alıyoruz.

Heksametr ne Hellen, ne de İndo Avrupa-
sal bir vezindir. Hellenizme tamamıyla yabancı-
dır. Anadolu'da Ana Tanrıçayı kutlamak için oy-
nanan bir dansın adımlarıdır. Beş daktil (parmak
demektir) ve bir "sponde"den ibarettir aslında.
Sponde kutsal dansın sonunda Tanrıçaya sunu-
lan armağandır. (Bu konu Yeni Ufuklar'da üç ya-
zıda basılmıştır.) Tanrıça Girit'te İda Dağında
(Anadolu'daki İda Dağında mı, yoksa Girit'teki
İda Dağında mı belli değildir.) Tanrı Zeus'u doğ-
ururken, sancıyla elini toprağa dayar, beş par-
mağının bıraktığı izlerden parmak "daktil" deni-
len beş küret -delikanlı- peyda olur. Onlar
-doğan çocuğun- Zeus'un ağlayışını Tanrı Kro-
nos duymasın diye, kargılarını kalkanlarına güm-
leterek avaz avaz türküleyerek -epik tarzda-
dans ederler. Ana Tanrıçanın -"Nah" dermiş gi-
bi- açık avcunun beş parmağından, beş daktil çı-
kıyor ve silahlarla epik bir dans yapıyorlar. Hiç
incelenmemiş, önemli bir efsanedir bu. "Nah"
dercesine avuç açmak, elin bir korunma, belayı
elle uzaklaştırma ve savma davranışdır. Tarihten
önceki mağaralarda, at ve boğa resimleri
arasında avuç resimleri de görülüyor. Adamların,
hayvan resmi yaparken ellerini taş duvara
dayadıkları sanılıyordu. Anadolu kazılarında, ye-
di sekiz bin yıl öncesi kalıntılarının duvarlarında,
çocuk doğurma durumundaki Ana Tanrıçalarla
beraber, sıra sıra avuçlar görünür, hatta günü-
müz köylü evlerinde, pencereler çevresince, par-

mağı temsil eden badana çizgiler yapılır ki; eve bir bela girmesin.

Çoğu Budha heykelleri, sağ avcunu gösterir. Sekiz on kollu Tanrılar, sekiz on avuç gösterirler. Bu heksametr işi çok önemlidir. Hem insanoğlu tarihi için, özellikle Anadolu tarihi için. Hele şu nokta çok önemlidir. Çatalhöyük'te seri halindeki eller, "doğurma" durumundaki Ana Tanrıçayla ilgilidir. Daktiler efsanesinde de daktiler, doğuran bir Ana Tanrıçayla ilgilidir. İyon uygarlığını Anadolu'ya bağlayan, hatta kökleyen bağlar inkâr kabul etmez güçtedir. Hitit arşivleri Aka prenslerinin Hitit başkenti Hatusaş'a gelerek şar (savaş arabası) kullanmasını öğrendiklerini bildiriyor. Atın Anadolu'dan Hellenistan ve Girit'e geçtiği kesin tarihsel bir gerçektir. Hellen efsanelerinde, ata rasgelinince efsaneyi hemen Anadolu'ya bağlamak zorunu vardır. Hatta Hellen miğferlerinin tepesindeki at kuyruklarına dek. Örneğin Apollon'un güneş arabasını çeken kutsal atlar. Pegasus denilen kanatlı at (şimdi Mobilgaz'ın amblemi olduğu için utancından tepeden kuyruğa dek kıpkırmızı kesilmiştir) Pelops'un Korent'deki şar yarışındaki atlar, "Troyalı at" efsanesi. Atlar ilk önce araba ve şar gibi araçları çekmekte kullanıldı. Süvarilik sonradır ve daha yüksek bir uygarlığın eylemidir. Hellenler ilk gördükleri süvarilere Santor dediler. İlk gördükleri süvarilerin de Hititler oldukları akla yakındır. Bunlara Santor (kentaur) dediler, yani bellerine dek insan, alt tarafları at (Hititler birkaç soy idi, soylarının birkaçının dilinin İndo

Avrupasal olduğu anlaşıldı). Santorların birisi Apollon ve oğlu Asklepios'un hocasıydı. Bu Santorun adı da "el" anlamına gelen Kiron'dur.

Apollon İyonların babası sayılır; "el" de Homeros'un heksametrinin beş daktili gibi beş parmaklıdır. Pan Hellenik Olimpiyat yarışları, Pentatlon denilen beş yarıştan ibaretti ve beş yılda bir yapılırdı. (Çünkü o ve kardeşleri –yani İda Dağlı beş daktil– oyunlara Olimpiyat adını verdiler ve her beş yılda bir oynanması geleneğini kurdular (Pausaniyas, Elis VII. 8 VIII. 1). Yarışların beş dalda ve her beş yılda bir yapıldığına dikkat etmeli. "İlyada"da Patroklos ölünce, Akhilleus'un yaptırdığı yarışlar da beştir. Bunların ilki de olimpiyatlardaki gibi şar yarışıdır. Şu da çok önemlidir: Olimpiyattaki yarış yerinde, Zeus ve Hera'dan çok önce Pelops'a tapıldığı ve sonuna kadar tapılmakta devam edildiği biliniyor. Pelops Anadolu'dan, İzmir'den Mora Yarımadasına gelir ve o yarımadağa Peloponez diye adını verir. Pelops Atreus'un babası ve Troya savaşını yöneten Agamemnon'un dedesidir. Pelops Peloponesas krallığını bir şar yarışında, o ülkenin prensesi Hippodamia'yı kazanarak elde etmiştir. Bu yarışta, Pelops'a, seyis Mirsillos yardım etmiştir. Dikkat edilecek önemli noktalar şunlardır: 1 – At yarışı, 2 – Prenses Hippodamia adı –atı at eder ya da evcilleştirir demektir.– Seyisin adı Mirsillos'tur. Aka prensleri şar kullanmasını Hitit İmparatoru Mürsillis zamanında öğrenmişlerdi. Yukarıdan beri sayılanlardan, epik heksametr gibi, Olimpiyat yarışları gibi eskiden beri

Hellen niteliğini taşıdığı sanılan özelliklerin, tam tersine, İyon ve eski Anadolu kültürüne ait olduğu anlaşılır.

Sonra "İlyada" ve "Odissea"yı yazan –Homeros ya da başkası– herhalde Anadolu ya da İyonyalı idi. Batılılar hiçbir zaman bu iki büyük yapıtı yazanın Hellenlerden yana mı, yani sempatisi Hellenlere mi kaygın yoksa Troyalılarından yana mı olduğunu anlamak amacıyla okumamışlardır. Bu iki yapıtı inatçı bir önyargıyla, her zaman, bir Hellen savunması saymışlardır. Troyalılar her zaman birbirleriyle ve düşmanlarıyla efendice konuşurlar. İlyada'nın da en insansal parçaları Troyalılara aittir. Troya'nın başına bunca bela ve acı getiren Hellen'e Priamos bir baba gibi konuşur ve bir baba gibi avutur. Hele Hektor'un Andromake'ye vedası yüzyıllardan beri insanların yüreklerini cız diye yakmış, gözlerine acı acı yaşlar getirmiştir. Homeros Troyalılarından yana olduğunu hiç söylemez, ama duygularını hiç söylememenin sükûtu ile, insanoğlunun gönüllerine öylesine derin işlemiştir ki; Akhilleus'un az buçuk sempati toplamasına karşı, insan gönlü binlerce yıl Hektor'a akmıştır. "Fuit İlium" (= İliyum idi bir vakitler.) Ama Hektor'la Andromake kalmıştır. Homeros yalnız bir kez, dayanamamış, kendi düşüncesini ve duygusunu heksametrinin hızlı akışı arasında, sanki şimşek çaktırmıştır. Patroklos'un ölüsü yakılmak üzere odunların üzerine uzatılır, ona birçok koyun ve sığır kurban edilerek odunların yanına yığılır. Homeros şöyle der: "On iki Troyalı

çocuğu kesti, on ikisini tunçla öldürdükten sonra. Yüreğinin tek isteği canlara kıymaktı. (İlyada, Kitap 23 - 117 dizi.)

Hektor'un ne denli sevgi topladığına örnek olarak şunları sıralayabiliriz: İngiliz krallarının İskoçya üzerinde haklarını ispat etmek için yazılmış bir vesikada, İngiliz krallarının Hektor soyundan olduğu ileri sürülür. Kralların Hektor soyluluğu iddiası on yedinci yüzyıla dek sürer. Avrupa şövalyeliğinin örneği Akhilleus değil, Hektor oldu. 1100 yılında Geoffroy of Monmouth'un yazdığına göre, Aeneas'ın torununun torunu Brutus, Troya soyundan kalanları toplamış, İngiltere'ye gelip yerleşmiş ve orada "Troynovant"ı (yani günümüzün Londra'sını) kurmuş. Bu efsane, 1629 yılında Holinshed'e kadar tartışma konusu olmuştur ve Dryden ile Spencer'in şiirlerine geçmiştir. Shakespeare, "Troilus and Cressida" oyununda (Sabahattin Eyuboğlu'nun güzel bir çevirisi vardır) Hektor'un öldürülmesi sahnesinde Akhilleus'u çok boş, çok cartçurtçu ve çok kibirli gösterir. Shakespeare'in Akhilleus'u hor görülecek bir gülünçlüktedir.

Son dört beş yüzyıldan beri batılılar ve günümüzün Hellenistanlıları dinsel ve ulusal bir şovenlik ve ırkçılıkla, nerdeyse Homeros'u İsa'dan bin yıl önce Ortodoks kilisesine ait bir Hristiyan ve bir Hellen sayacaklar. "İlyada" da Troyalılara karşı ne kadar insansal parça varsa, hepsini de Hellenizmin düşmanlarına karşı gösterdiği, Hellensel bir hoşgörü sayılır batılılarca. Böylelikle Homeros'un apaçık insansallığı, Helle-

nik bir meziyet olur. Homeros Olimpos Tanrılarını hiç ciddiye almaz, tümüyle alay eder. Tanrılar arasında en az alay ettiği Apollon'dur. Apollon Olimpos'a doğru gider ve dağa yaklaşırken Zeus ve Leto'dan başka bütün Tanrılar yerlerinde korkuyla sarsılır, tahtlarında sıçarlar. Bir yabancı, bir İyon Tanrısı yaşanmaktadır.

İnsanlar batıya ve Anadolu'ya göç ederlerken dağ Tanrılarını da birlikte getirerek, Batı Anadolu'da hazır buldukları dağ tepelerine oturtmuşlardır. Ama Homeros "İlyada"yı yazdığı zaman, Anadolu'da Olimpos Tanrılarının modası çoktan geçmişti ki; Homeros onlarla alay edebiliyordu. Belki de "İlyada" güldürücü bir yazı ya da anlatış olsun diye hazırlanmıştır. İyonların Homeros'tan çok önce inanıp da, sonra insanın uydurduğu yalan olduklarını anladıkları bu Tanrılar Hellenistan ciddiye aldı. O denli ciddiye aldı ki; bu Tanrılara inanmıyor diye batının gözbebeği Sokrates'i ve ayla güneşi Tanrı değil, madde kütlesi sayan Anadolulu, İyonlu Anaksagoras'ı ölüme mahkûm etti. Hatta Hellenistan'ın en parlak devri olan Perikles zamanında Homeros Atina'ya gitseydi Tanrılarla alay ediyor diye, hiç iki biri yok, hemen öldürülürdü. Bu da Hellenistan'la Anadolulu İyon uygarlıkları arasındaki ayrılığı gösterir.

"İlyada" ile "Odissea" İsa'dan önce 1000 ya da 900 yılında Anadolu'da, büyük bir ihtimalle Homeros tarafından yazılmış ya da okunmuştur. Eğer Hellenistan'da Hellen kültürü bu gibi bir yapıtı meydana koyacak güçte olsaydı, kuyruğu-

nu tutan kimdi? Pisistratus Homeros'u ancak, yazıldığından üç ya da dört yüzyıl sonra, yani altıncı yüzyılın sonlarına doğru Atina'ya getirip Panatenayik festivallerinde okutmuştur. Aradaki yüzyıllarda ne oldu? Hem Pisistratus onları Atina'da okutmazdan önce, bir bilirkişi komisyonuna verir. Deniliyor ki; bu komisyon, Atina'ya karşı olan tümceleri çıkarıp yerine Atina'dan yana tümceler sokuşturmuştur. Bunun doğru olması pek muhtemeldir; çünkü komisyon başkanı Onomokritos bir Orfik idi, onu Pisistratus, kimi kâhinlerin dediklerini toplamakta oğlu Hipparchus'u yardımcı tayin etmişti. Onomokritos, birçok uydurma kehanetleri de araya soktuğu için Atina'dan sürgün edilmişti.

Pisistratus zamanında "İlyada"ya Atinalılarca hoş giden pasajlar uydurulup katılmış, hoş gitmeyen pasajlar da çıkarılmıştır. Sonra İskenderiye kütüphanesinde kimi aksaklıklar düzeltilmiştir. Ama kütüphaneyi yönetenler; Onomokritos'a kıyasla pek de ahım şahım kimseler değildi. Homeros "İlyada"da da yalnız bir kez, Akaların safında İyonların da bulunduğu söz etmiştir (Kitap 13, dizi 685). Troyalılar ilerleyerek Akaların karaya çekilmiş olan gemilerine saldırılmaktadırlar. Savaşın en kızgın ana baba günlerinden biridir o gün. Homeros, "uzun elbiseli İyonlar oradaydı" der. Ve yalnız o kadar der. Ama kullandığı sözcüklerden, elbisenin yerde sürünürcesine uzun olduğu anlaşılır. Hintli kadınların "sarı" dedikleri entarileri gibi. Savaşın alabileceğine kızıştığı bir noktada, herkes pırıl pırıl

bronz zırhlar içinde dövüşürken, miğfersiz, zırhsız süklüm püklüm entarilerle İyonların savaş safında gösterilmeleri, realist bir Homeros'un yapacağı maskaralık değildir. Sonra koca "İlyada"nın boylu boyunca, İyon sözü edilmezken İyonlar, al takke ver külah savaşanların arasına entarili göbek atmak için mi buraya getirilmişlerdir? Homeros her zaman savaşçıların ve babalarının, memleketlerinin adlarını anar, hatta o memleketler şulak mı kurak mı, bildirir. İyonların "İlyada"nın burasına sonradan eklenmiş olduğu besbelli. İyonlardan söz eden dizinin hemen altında Menesteos emrinde Atinalı seçme savaşçıların dövüştüğünü bildirir. Atinalılar İyondular hani? Entarili İyonları da yurttaşları arasına koyarsa ya Homeros? İşlerine gelmediği için batılılar bu nokta üzerinde hiç durmamışlar, uzak bir ihtimalle işlerine gelebilecek noktalar hakkında, bilgiç suratlı, kütüphaneler dolusu kitap yazmışlardır. Onlar durmadıysa bu nokta üzerinde, biz duruverelim bari.

Homerik denilen Hymnos (ilahiler) vardır. Bunların birincisi Delos Adası Apollon'una aittir. Homeros'un kör olduğu ve Sakız adalı olduğu kuramı bu ilahiden dolaydır. Şimdi nazariyeleri bir yana bırakalım. O ilahide "uzun elbiseli ya da etekli İyonyalılar, karıları ve çocukları"nın Delos'a tapınmaya gittikleri yazılıdır. Ama Atina'dan değil, Anadolu'dan. Zaten Delos'a ilahiler yazdığı bilinen, efsanesel şair Likyalı Olen'dir. Bu Homerik denilen ilahiler ya Homeros'tan önce ya da sonradır. Batılılar bir kısmı önce, bir

kısmı da sonra yazıldıkları kanısındadırlar. Biz çoğunlukla beraber, sonra yazıldıkları kanısında-
yız. İster önce, ister sonra, "İlyada"daki "uzun el-
biseli İyonların", Delos Apollon'una yazılan ilahi-
den –hem de anlatışa Homeros'umsu bir eda ve-
rilmesi öngörülerek– aktarıldığı besbellidir. İyon-
lar karıları ve çocuklarıyla Delos'a tapınmak için
giderken tepelerine miğfer koyacak, üst başları-
nı zırhlara bürüyecek değildiler ya, entarilerle
gitmişlerdir. Ama savaşa aynı kılıkla giremezler-
di. Bu sözlerin sonradan "İlyada"ya katıldığıının
en büyük belgesi, batılıların bu laflara "İlyada"da
rasgelince, "hah işte, İyonlular da Akalarla bera-
ber imişler, Homeros bile öyle söylüyor!" diye
sevinç kıyametleri koparmalarından bellidir.
Çünkü öyle kıyametlerin ardından çapanoğlu çı-
kacağını biliyorlardı. İlkçağın başında Anadolu
İyonyasını iyi yansıtan biricik ozan Homeros ol-
duğu için onu inceledik başta.

TARİH VE BATI GÖRÜŞÜ

İnsanoğlu tarihi günümüze değin, insansal bir açıdan incelenmiş değildir. İstihale sonucu günümüzün düşünür, konuşur insanı olan yaratıklar Orta Asya'da bir yerde üreyip türemiştir. Göç zorunda kalınca, Akdeniz'e doğru akmışlar ve başka soylar birbiriyle karışarak, Akdeniz çevresinde, başka yerde görülmeyen bir uygarlıklar kalabalığı yaratmışlardır. Bu uygarlıklarda şimdi bu soyun, sonra şu soyun etkisi büyük olmuştur. Bu uygarlıkları inceleyenlerin çoğu batılı olduğu için, bunlar insanoğlu tarihini insansal değil, Hıristiyansal ve İndo Avrupalı bir açıdan incelemişler ve tarihi hep kendilerine doğru yontagelmışlerdir. Örneğin; Türklerin ya da Türk soyu Türk diye anılmazdan önce, onların Sümer uygarlığındaki payları büyüktü. Ama batılı tarihçiler Sümer uygarlığındaki Türk etkisini pek üstünkörü geçerler. Batılılar bu dinsel ve ırksal şovenizmlerinin sonucu, Hellenlere ve son zamanlarda ("Tevrat"ın Hıristiyan "İncil"e bağlantısı dolayısıyla) Samilerin Beni İsrail koluna karşı büyük sempati duymuşlardır. Bu duygular dolayısıyla da bir Batı-Doğu zıtlığı peydahlanmıştır. Batı-Doğu zıtlığının kökü dinsel ve eskidir. Yüz-

yıllarca Ortaçağın zifiri karanlığında yaşayan Avrupa uluslarının bir batıllık bilinçleri yoktu. Papa İkinci Urbain, on birinci yüzyılın başında bütün Avrupa uluslarını –Alman, Fransız, İtalyan– hepsini ilk Haçlı seferinde bir batıllık ve Hristiyanlık, Haçlı bayrağı altında topladı. Böylece batıllık ve Hristiyanlık bilinci doğu düşmanlığı üzerine kurulup kök saldı. Bunun ekonomik yanı talan ve soygundu. Çünkü ilkel ekonomisi talandır, sonra cascavlak talan gelişir emperyalizm olur, kapitalizm olur, olur oğlu olur.

Çocukluk çağında duyulan çok şiddetli bir duyguya ideosinkrazi derler psikolojide. Bu duygunun etkisi çocuğun ömrünce sürüp gider. Ulusların da bir çocukluk ve gelişme çağı vardır. Batıda gelişen birlik duygusuyla eşit, batılı olmayanlara karşı dinsel bir antipati peydahlanmıştır. İnsanı bundan ancak pek yüksek insansal bir kültür kurtarabilir. Bu antipati duygusuna emperyalizm de sömürücü bir ek olarak katılır. Böylece, doğu soyulmaya elverişli bir kaz diye batılılarca doğal olarak horlanır. Gelelim Haçlı seferlerine: İkinci Haçlı seferine Pierre l'Hermite komuta etti. İlk işleri Almanya'dan başlayarak Yahudileri kılıçtan geçirmek oldu. Haçlılar, Macarları ve Bulgarları fena kızdırdılar, İstanbul üzerinden Anadolu'ya geçince, orada Türkler tarafından yok edildiler. Sonraki Haçlılar Kodefoy de Bouillon komutası altında Kudüs'ü zaptetti. Selahaddin Eyyubi şehri geri aldı. Dördüncü Haçlı seferleri Fransa'da toplanmaya başladı. Ama Kudüs'ü mudüsü almaktan vazgeçti ve işi

tamamıyla ticari emperyalizme döktü. Seferin komutanı Venedik doju Enrico Dandolo Yakın-doğu'da Venedik'in ticari çıkarlarını sağlamak için, Hellenizmin merkezi olan İstanbul'u aldı, şehri soyup soğana çevirdi, yaktı yıktı, yedisinden yetmişine kadar kadın, kız ne varsa topunun ırzına geçti, öldürdü. Bu Haçlılar doğuda çok tahribat yaptılar. Oysa o zaman doğulular, batılılara karşı uygarlıkta çok üstündüler.

Fen, dünyada Anadolu'da başlamıştı. İ.Ö. altıncı yüzyılda Anadolu'nun Miletos şehrinde Thales'in güneş tutulmasını hesap edecek kadar, matematik ve astronomide ilerlemiş olduğunu yazmıştık. Sonra bu akım Hellenistan'la –özellikle Atina ve Isparta emperyalizmlerinin çatışmasıyla– durdu. Bin beş yüz yıl sonra Araplarca Alcebra'ya kadar ilerletildi. (Alcebra'ya adını veren Elhuarzimi'dir). Yine durdu. Son bir buçuk yüzyılda Avrupa'da yine hız aldı.

Önce de bildirildiği gibi batı dünyası Anadolu'ya hiç önem vermemiştir. (Verdiyse bile Osmanlı İmparatorluğunu sömürmek için vermiştir. Hatta Atatürk Türkiyesinde bile. Lozan'da kapitülasyonlar konuşulurken, Lord Curzon'un "bir gün gelecek bize muhtaç olacaksınız" yollu sözleri, bir gün gelecek biz gene sizi dilediğimiz gibi sömüreceğiz, anlamına geliyordu.) Anadolu'ya karşın "Kutsal Ülkeler" denilen Hristiyanlığın beşiği Suriye ve Filistin'e, bir de Indo-Avrupasallığın beşiği sanılan Hellenistan'a önem veriliyordu. Çünkü buz gibi kibirli gözlerinde doğanın evreni yaratmaktaki amacının Avrupa uy-

garlığını ve onun beşiği olduğu sanılan Filistin'le Hellenistan'ı yaratmak olduğu görölüyordu. Ama arkeolojik kazılar Anadolu'da, daha adları takılmayan eski uygarlıkların izlerine rastgelince, bu sefer önceki yargılarının doğruluğundan şüphelendiler.

Batının varlığı, insansal bir açıdan görememesi, batı usunun –ağır bir çoğunlukla– "tabula rasa" yani temiz bir masa olmamasından ve o batı usunun üzeri bir sürü geleneksel eski püs-küyle ve kalıntıyla örtülü ve yüklü olmasından ileri gelir. Denecek ki, batının birçok şaşılacak keşif ve icatları vardır, hatta aya kadar gidilmiştir filan falan. Bu fen buluşlarını ve araçları, yaratma ve yaşatmadan ziyade, statükoyu muhafaza için öldürmekte kullanmaktadır. Örneğin Fransa, Cezayir'de statükoyu sürdürceğim diye –çaresiz kalıncaya dek– son sistem teknoloji ile, bir Patagonyalı vahşiyi bile utandıracak cinayetler işlemiştir. Oysa aynı Fransa, yüz şu kadar yıl önce bir Fransız ihtilali ile statükoyu yıkarak, ilerleme ve yenilenme gücünde idi. Batıda Beatles meatles gibi kızgın ya da deli gençlik denilenlerin isyanı vardır. Bu gençler kendilerine ahlak, terbiye diye gevelenen ne varsa, bunların hepsinin varlıklılarca güle oynaya çiğnendiğini görüyorlar. Öğütleri yutmuyorlar. Onun için ahlak mahlak ne varsa, vur patlasın çal oynasın, topunu kırıp geçirerek günlerini, erkekli dişili, gün etmeye bakıyorlar. Bütün umutlarını yitirmiş, yeis içindeki bu kızgın gençliğin "kavuşan kavuşana"sından, yeni bir dünya doğamaz. Batı-

nın sanat dalında bir uygarlığı, yüksek de bir müziği vardı, ama bunlar dert içinde yanan bir batı çoğunluğunu etkileyemedi. Teknoloji ve icatta, emme basma tulumbayı icat eden insan akli, bir "tabula raza" olsaydı, bir emme basma tulumba kadar tıklarında işleyen sosyal bir düzen bulurdu elbet.

Şimdi her yıl Hellenler üzerine birkaç kitabın yazılması bir batı modası olmuştur. Bu kitapların başlıca amacı da, batılılarca kuşaklarca süren batıcı Hellen kültürünün, sağlamca perçinlenmesidir. Yani statükodur. Her yeni kitap önceki kitaplarda yazılanların tekrarı olmaması için, her insan gibi güzelim bir insan olan Hellen tipinde yeni bir meziyet keşfeder. Böylece günümüzün Helleni de insandan başka, alaca bulaca bir tavuskuşu kuyruğuna döner. Asıl tuhafı, Hellenler de kendileri hakkında yazılanlara inanıp insanlıktan çıkarlar ve zavallılara hey heyler gelir. Örneğin geçmiş Hellenistan Başvekili Papandreu, tarihin yürüdüğünden ve İstanbul'u alacağından söz eder. Papandreu aman tasalanmasın, tarihin durduğu yok; yeryüzünün her yönünde tabanları yağlamış alabildiğine koşuyor bile. Çünkü evren statik değil, dinamiktir. İhtiyarlamış bir batıya karşın, çelik suyundan geçmiş ve büyük ihtimallere gebe genç bir üçüncü dünya var. Vietnam ve Afrika'da boğazına geçirilen yaşlı ölüm ilmiğini, kılıç çakışıyla biçiyor. Gerçekten şanlıdır o kılıç ki, çırpıplak ve parlak kınından fırlar. Türk ulusal savaşında, Mısır'da, Tunus'da, Cezayir'de, Yemen'de, Irak'ta ve Kü-

ba'da o kılıç parlıyor. Hellenistan da, bütün cart-curtlara rağmen, üçüncü dünyadandır. Ulusal Kurtuluş Savaşında Atatürk, yerde çiğnenen bir Hellen bayrağını, "yazıktır, bir ulusun sembolüdür" diye kaldırtıp, ayak altında kalmayacak bir yana koydurtmuştur. Tuhaftır ama, eğer emperyalizm atomik bombalarını patlatarak insanoğlu soyunun köküne kibrit suyu dökmezse, Türk Ulusal Savaşında Hellenlerin de –insan olarak– emperyalizme karşı savunulmuş oldukları, bir gün anlaşılacaktır.

Bugün Anadolu'da Lidya, Etrüks ve koca Likya dilleri çözülmemiştir. Hellenistan'ın çıkarına yardım edemeyeceği anlaşılan Pelops efsanesi bir yana atılmıştır. Birçok meçhulü aydınlatacağı belli olan Amazon efsanesi olduğu gibi duruyor. Amazonların yurtlarının Sinop dolaylarında ve Termodon Nehri kıyısında olduğu, ayrı ayrı tarihçiler tarafından yazılmış bulunuyor. Oraları Hitit ve daha önceki Pro Hitit güçlerinin tam göbeği idi. Amazonların kimisi süvari, kimisi yaya olarak ve Anadolu'nun tarihsel silahı olan labris ile –çift yüzlü baltayla– savaştıkları biliniyor. Eski Hellen yazarlarına göre Atina'ya saldırmışlar, orada büyük bir savaş sonucunda, şehirden güçlkle çıkarılmışlar. Klasik zamanlarda Teseos –efsanesel Atina kralı– festivallerinde Amazonlara da kurbanlar kesilirmiş. Atina şehrinin tam batısında Amazeneon denilen bir mahalle vardı. Bunları Platon ve İzokrates tarihsel

gerçekler diye sayıyor. Ta İsa'dan sonra ikinci yüzyıla dek Amazonlarla Hellenlerin savaşı heykel yontucuların konusu olmuştur. Tarihe bunca direnişle ayak basan bir varlık püf denince üfle- negidecek bir efsane olamaz. Heksametr hakkında kütüphaneler dolusu kitap yazılırken, diziler okunurken neresinde soluk alınıp verileceği hesap edilirken, heksametrin kaynağı hakkında hiç inceleme yapılmaz. Çünkü heksametr dizisinin yani Hellenik sayılan ilk veznin Hindo-Avrupasal olmadığı bilinmektedir. Onun için incelenmesine gerek duyulmamıştır.

Hellenistan kıyılarının hemen hemen her kum tanesi Hindo-Avrupasal diye incelenirken, Anadolu tarihinin kimi yüzyıl süren karanlık parçalarının aydınlanmasına yanaşılmamıştır. Oysa bu karanlık parçalar aydınlanmadıkça klasik uygarlıkta kimin ne olduğunun kesin olarak bilinmesine olanak yoktur. İyonların ve İyon lehçesinin, Dor istilasından kaçan İyonlarca Anadolu'ya taşındığı iddia edildi. Modern arkeoloji, Hellenistan'ın Dorlarca istila edildiğine ait en ufak bir ize rastgelmemiştir. Attika İ.Ö. beşinci yüzyıla kadar hiç uygar bir davranış göstermemiştir. Ondan sonraki davranışlarının kaynağı da Anadolu'dur. Kendi yurtlarında karanlık içinde olan Hellenler, nasıl olur da Anadolu'ya ayak basar basmaz, Anadolu'da büyük bir uygarlığın önderi olurlar? Spartalıların uygarlığı bir kışla kültürü idi, daha ziyade bir kışla idmanı idi ve Atina'nın kültürüne zıt idi. Hellenizm kültürü hangisidir? Spartalılar kendilerini sakıncada görmedikleri

için ne Maraton, ne de Termopil savaşlarına katıldılar. Spartalı Leonidas, Sparta'ya rağmen Termopil'de savaştı. Pers sakıncası büyüyünce, yani Sparta'nın da istila edileceği anlaşıncaya, Spartalılar Atinalılarla beraber savaştılar. İyonlar da o sakınca dolayısıyla Hellenistan'a yakınlık gösterdiler. Atina, Sparta, İyonya gibi taban tabana zıt kültürlerin biricik ortak vasıfları olan, bir dile sarıp sarmalayıp, hepsine Hellenizm deyip bir tek uygarlık saymak bir batı göreneğidir. Batının keyfince yapılan böyle değerlendirmeler "bilgi diye" sorgusuz sualsiz, yani kafa işletilmeden hep kabullenilmiş ve kuşaktan kuşağa tekrarlanana tekrarlanana, hikmetinden سوال olunmaz "kutsal gerçek" diye beton gibi dondurularak insanoğlunun tepesine kondurulmuştur. Hellenizm Sparta'nın Hellenizmi mi? Atina'nın mı? İyonya'nın mı? Bunu hiç soran olmamış. Mısır ve Babil uygarlıkları gibi ayrı sayılan uygarlıklar, bu üç uygarlık kadar birbirinden ayrı olmamışlardır. Zaten Pers sakıncasının yok edilmesinden hemen sonra Sparta ve Atina emperyalizmleri birinin canına okumuşlardır. Bu okuyuş, Pers sakıncasından elli şu kadar yıl sonra olmuştur. Atina'nın parlayıp sönüştü de bu kısa süre içinde olup bitmiştir. Yani Pers savaşlarından Perikles'in ölümüne dek.

Ama batılı açıdan Hellenizme Hristiyanlık karışıyor ve Hellenizm Bizanslı oluyor. Buyurun size, tüm ayrı bir uygarlık ve kültür! Hem de eski klasik Grekçe ölü bir dil sayıldıktan sonra. Ama ne var ki, Sokrates'in ölümü İsa'nın ölümü-

ne benzetiliyor ve klasik Atina Hristiyanlığın müjdecisi sayılıyor. Sokrates'le Platon ve Aristoteles Saint Augustin ve Thomas Akinas yoluyla Hristiyanlığa kavuşuyor. Böylece Hristiyan Rumlar Hellenizmin mümessilleri ve hatta klasik Atina kültürü putperestlikten ziyade bir Hristiyan kültürü sayılıyor. Oysa klasik Greklerle, Bizans Rumlarının arasındaki uygarlık ve kültür zıtlığı gibisine tarihte az rastlanır.

O zamanın İyonya Anadolu'su ve onların yazılarının çoğu Peloponez savaşlarında çarçur olmuştu. Geride kalanları da –ki zaten pek azı kalmıştı.– İskenderiye kitaplığında yandı. Bizans İmparatoru Teodosyus, İskenderiye piskoposu Teofilos'a "putperestlerin kitaplarını hep yak" diye buyurunca, İyonya'dan kalan yapıtlar da yok oldu. Bu emir yalnız kitaplar için değil, klasik heykeller de parçalandı. Fransızlar "Les absents on toujours tort" derler. **"Ortada olmayanlar hep haksız çıkar"** demektir. İyonya böylece sessiz ve haksız kaldı. Ama Anadolu ve İyonya'nın da söyleyeceği bir insan sözü vardır. Ona, **"Anadolu'nun Sesi"** diyoruz.

Şimdi İyonya'yı, yani Anadolu'yu ele alacağız. Şimdiye dek, bir sürü yavan ayrıntılara dalmak, soy karışımına parmak basmak ve onunla ilgili karmakarışık mitolojik akımları ve tarihsel gerçekleri bildirmek zoru vardı. Bunlar yapılmısaydı bundan sonra yazılacaklar hep havada ka-

lacaktı. Kuşaklarca, tekrarlına tekrarlına insanoğlu kafasına sağlamca oturtulagelmiş yargıları eleştirmek, protesto kıyametlerini davet eder. Bu protestolara karşı, yek at yek mızrak çıkanlar, yargılarının dayanaksız kalmamasına dikkat etmelidirler.

Hellenistan üzerine pek çok ve İyonya, yani Anadolu için daha az kitap yazılmıştır. Kitabın yanlış, yanlışmış olur ama kötüsü olmaz. Bu kitap ne denli gerçekten sapmış olsa da sapışıyla doğru yolu göstermiş, bir iş görmüş, insanlığa yararlı olmuş olur. Kitap, ezberlenip, altında Hellenizm mellenizm diye ezilip çürümek için okunmaz. Kitap insanoğullarına bir omuz verıştır ki; başkaları, o omuza çıkarak dimdik dinsel-sinler ve ufukların ötesini görebilsinler. Görmek de kendi kafa ışığıyla olur.

İYONYA - ANADOLU

İnsan akli yarı uykulu-yarı uyanık, sanki bir kuyu boşluğunda, korkunç mitolojik düşler ve karabasanlar görürken uyanmış. Zaten, açık gözlerle uyanılınca, karabasanlar mı kalır? Ecin-niler, devler, putlar apar topar bir kaçışla yok oluverirler. O loş kuyudan yavaş yavaş, bir insan kafası ve usu çıkmış. Çıplak insan gözü sipsiftah doğa ve evrende firdolayı gezmiş ve insan bakışının ateşi, yalanı çepçevre yakmış. İnsanoğlu tarihinin, işte bu, en kocaman olayı olmuştur.

Yıl, İ.Ö. 586... Dört mavi limanlı Miletos kentinin deniz kenarında bir melengeç ağacı gölgesinde güleç yüzlü birkaç yaşlı insan oturuyordu. Kadınlar, kızlar, flüt ötüşü gibi uzun amforalarını omuzlarına dayamışlar, uzun İyonya peploslarını yelpirdete yelpirdete çeşmeye (ninfeon'a) su doldurmaya gidiyorlardı. Denizde kuğu süzülüşlü kadırgalar, limana, açığa kayıyorlardı upuzun. Kentin güneş yanığı yolları kaynaşan bir Lidyalı, Panfilyalı, Eolyalı kalabalığıyla fıkır fıkırdı. İhtiyarların biri, yanındaki güleç yüzlü ihtiyara. "Thales, seni her günkünden neşeli görüyorum, yoksa bu yıl yine tüm yağhaneleri mi kiradın?" diye sordu. Thales denilen yaşlı, güle gü-

le cevapladı: "Hayır a canım, geçen yıl, 'senin gibi bir Fusiologos ticaretten ne anlar?' dediler de... Ticarete aklımı versem, çok zengin olacağımı ispat etmek için yağhaneleri kiralamıştım. Çünkü o yıl zeytinyağı ürününün bereketli olacağını sezmiştim. Böylece zeytinyağı fiyatını dilediğim gibi yükseltmiştim ki; görsünler, bir Fusiologos aklını para yapıcılığa verince n'olurmuş? Ama onu bir kez yaptım, o kadar... Öteki ihtiyar: "Öyleyse şimdi neye seviniyorsun?" Thales cevap verdi: "Önümüzdeki yıl güneş, şu şu tarihte, tam olarak tutulacak. Bugün, tutulma gününün hesaplarını yaptım. Ona seviniyorum işte..."

Böylece, Anadolu'da, İyonya'nın şen ve esen kenti Miletos'ta İsa'dan önce altıncı yüzyılda, dünya tarihinde ilk olarak insanoğlu, kozmosa salt doğasal yorumlama yolundaki ilk yaman davranışını yapmıştı. Bu, insanoğlunun öylesine zarplı bir kafa toslayışıdır ki; Zeus'un başını sallayınca Olimpos Dağının ta köküne dek sarsılmasına benzemez. Bu dahedişle Olimposlar da, zигuratlar da, ehramlar da Tanrıların tahtlarıyla, onların üzerinde kurulan Tanrılar da paldır küldür bir devrilişle toz duman olurlar.

Thales (İ.Ö. 640-550) böylece, İ.Ö. 28 Mayıs 585 günü olacak güneş tutulmasını bir yıl önce hesaplamıştı. Böyle bir hesabın yapılabilmesi, ancak yüzyıllardan beri bilginin birikmiş olmasıyla mümkündü. Bu bilgi, başka yerde değil, Anadolu'da birikmişti ve doğudan gelmişti. Hem bilgi olarak gelmişti, hem de bilgi taşıyan insanların doğudan batıya göç etmesiyle geliş-

mişti. Zaten Herodotos –önce de yazıldığı gibi– Thales'in ırk itibarıyla Fenikeli olduğunu yazar (Kitap I, 168-70). Belki de Fenikeli değildi, ama böyle deyişin doğru olması ihtimali vardı ki, böyle diyebiliyordu. Bu da Anadolu'da halkın ne denli karışık olduğunu gösterir. Herodotos, İran İmparatoru Siyaksares ile Lidya Kralı Alyattes arasındaki savaşları anlatırken: " öyle oldu ki; bir çatışmada, iki yan da savaşa tutuşunca, gün birdenbire gece oldu. (Günün kayboluşu ki; Miletoş'lu Thales, İyonyalılara onun o yıl olacağını bildirmişti.) Lidyalılarla İranlılar, gün yerine gece olduğunu görünce, savaşmaktan vazgeçtiler ve aralarında barış olmasını daha da özlediler. Onları Kilikyalı Siyennesis ile Babilli Labinetus barıştırdı. (Kitap I, 73-74). Bu barışçıların adları ve ülkeleri, ta o zamanlar uzaktan uzağa bir Anadolu birliği havasının estiğini bildirir. Bugün, antik çağın başlangıcındaki olayların çoğunun, hemen hemen ne zaman olageldikleri hesaplanabiliyorsa, o da Thales'in sayesinde. Çünkü Hellenistan'ın dört ya da beş yılda bir (Ay yılı) Olimpiyatlarıyla, olayların doğru dürüst hesaplanması mümkün olmuyordu. Malum ya, Hellenistan'ın düşünürleri ebedi gerçekleri ve faziletin nerede olduğunu aramakla meşguldü. Anadolu, Sinoplu Diyojen'in (Diogenes) Atina'da güpegündüz fenerle insan aramasını gülünecek masal saymak, asıl gülünçtür. Bir şeye, düşünmeden gülmek, çok tehlikeli bir iştir. Bu, Diyojen denilen. Nasrettin Hocamsı ve domuzuna bektaşimsi canın ne olduğunu bilmiyoruz. Belki de Platon'a,

"Masayı anlarım, ama masanın idea'sını (yani ebedi masayı) anlayamam" dediği için gülünç sayılmıştır. Sandık içinde yaşıyordu, deniliyor. Atina'da o sırada, Atinalıların iki yüz binden aşkını, sandık mandık ve mağaramsı oyuklar içinde yaşıyorlardı. Fukara Diyojen'in karanfili sıkı mı idi kıl, oligark Platon gibi bir evde oturabilirsin? Ama, oligarkların hiçbirinin Büyük İskender'e diyemediğini, o, tok sesle "Defol oradan, gölge edip durma!" dedi.

Atina'da Sokrates'in zehir içtiği yer diye gösterilen kaya oyuğu, Sokrates'in öldüğü yer değildir, halk tarafından ev ve barınak olarak kullanılmıştır. O mağara, batı turistlerini yolmak için ökse diye kullanılır. Onlar da dünyayı o mağaranın resimleri ile doldururlar. "Megaron" sözcüğü, Hellence, ev demektir. Türkçedeki mağara sözcüğü, megarondan gelmedir, çünkü megaronların çoğu mağaradan ibaretti.

Mısır'la Babil'de kimi ampirik bilgiler edinilmişti. Onları İyonlular öğrendiler. Ama Mısır'da, Babil'de, günümüzün anlamıyla "fen" denebilecek bilgi yoktu. Mısır'da din, salt ölümden sonra-sıyla ilgilendiği için, Mısır bir mezaristana dönmüştü ehramlarla. Nil suyunun kabarmasını hesaplamak için, papazlar azbuçuk astronomi bilgisi edinmişler, bir çeşit de resim yazısı icat etmişlerdi, o kadar. Sümerler ve daha sonra Semitik imparatorluklar büyüde ve kâhinlikte yararı dola-yısıyla yıldızlarla ilgilenmişlerdi, onlar da bir çeşit kunyeform yazı icat ettiler ve orada durdular.

İyonların moral Tanrıları yoktu, ondan ötü-

rü, şunu bunu yasaklayan kutsal buyruk ve yasaklarla kafaları bağlı değildi. Ölümünden sonrası, öteki dünyaya değin -à priori- bir düşünceleri de yoktu. Bundan ötürü ölümünden sonrası için kafaları bencil korkularla ve umutlarla bağlı değildi. Ölüler, gözsüz göremez, kulaksız işitemezlerdi. Onlara "gölgeler" deyip geçiyorlardı. Çünkü onların "solid" bir cisimleri yoktu, beyinsiz de düşünemezlerdi. Gövdenin yok olmasıyla, kişi de yok oluyordu. İyonlardan önce Mısır ve Sümerlerin ampirik buluşları, bir sürü büyüsel kaba saba mitolojiyle yüklüydü. Anadolu kafası o yükleri, mitolojinin kabasını da sabasını da söküp atmıştı. Ortada papaz ve kral da yoktu ki, insan kafası, işini gücünü bırakıp, onların müktesep haklarını savunma yolunda perişan olsun. Evet kölelik vardı, ama kölelik Atina'daki gibi, sanatları ve teknikleri, yani toplumun yararına olan her davranışı hor gören bir üstün oligarkı yaratmamıştı.

İyonyalı düşünürler, kendilerine filozof demiyorlardı. Filozofos Hellenlerce, "hikmet sever" demek, yani toplumlardan uzak ve toplumlara bir lokma ekmek yararınca faydaları dokunmadan, bulutlar üzerinde oturup, aşağılık yeryüzüne boyuna moral ve metafizik inciler saçan adam demektir. İyon düşünürlerine gelince; "Fusiologos" (Fusis: doğa, logos: bilgi) diyorlardı. Logos, asıl "söz" ya da "söz eden" demektir. Çünkü, altıncı yüzyıla kadar, günümüzün anlamında edebiyat ya da yazı yoktu. İyonya'da yazı

başladı ve yazarlarla okuyucular önce orada peyda oldular.

"Logografi" "sözcük yazarlar" demektir. "Logos" aslında budur. Ama İyonlarca bu sözcük, bilgi anlamında idi. Böylece fusiologos "doğa bilgini" demektir. Günümüzde bu düşünürlere "fizikçi" denir. Zaten, atom sözcüğünü de onlar uydurdukları için, onlara "Anadolu atomistleri" yani atomcuları denir. Sonradan "logos" başka dillerde, birkaç tümcede çevrilemeyecek kadar çok ve güç anlamlara bürünmüştür; insan aklı (usu) demektir, İyonyalı yazarlarca "Evrenin temel nedeni" anlamına da gelir. Sonradan, Hellen "stoyik"leri "logos"u tanrılaştırdılar. Saint Jean asıl "İncil"in dördüncü testamanının baş tümcesinde "Başlangıçta Logos vardı ve Logos Tanrıydı ve Logos, Tanrıyla beraberdi" der. Bunu İyonya da öğrenmiştir. Efesos'lu Heraklitos'a göre "Logos" kozmosa üstün değildi ama, onun özündeydi ve değişmenin, hareketin kendisiyle bir olan öz yasasıydı. En özet olan "Liddel ile Scott"un sözlüğünde "Logos"u anlatmak için beş binden çok sözcük kullanılır.

Burada şunu anlatmak zorundayız: İnsanlar uygarlık yolunda üç aşama, ya da çağdan geçmişlerdir. 1 – Büyük (ya da afsun) çağı, 2 – Din çağı, 3 – Fen çağı (buna akıl çağı da diyebiliriz). Bu aşamaların birinden ötekine geçişte, toplumların önceki çağdan tamamıyla sıyrıldıklarını sanmamalı. Günümüzün teknolojiye en ileri sayılan toplumlarında bile din ve hatta büyü aşamasının kalıntıları vardır. Bu aşamaların üçünde de amaç

ekmektir. Büyü ve sihirbazlık aşamasında yağmur yağmazsa, yağmasını sağlamak için bir sürü şaman dansları oynanır, yad taşları ve efsunlar, büyüler ve üfürüklere başvurulur. Din çağında ise yağmur duasına çıkılır. Verdiğimiz bu son örneğin ancak bir kısmı doğrudur. Çünkü dinin amacı yağmuru yağdırmak değildir, din ahlak ve etikle uğraşır. Oysa yağmur duasının, dinsel olan dua kısmına, küçük taşları okuyup üfleyip, suya atma gibi davranışlara biraz da yobazlık ve üfürükçülük karışır. Üçüncü aşama en insansal olanıdır; çünkü ayak yürümek için, el tutmak için kullanılır, ama hayvanlar da yürümek için ayaklarını kullanırlar. İnsanın hayvanlardan ayrı olarak aklı vardır. O da kullanılmak üzere yaratılmıştır, yani insan usu, bir zorla karşılaşınca onun çaresini bulmak için. Yağmur yağmıyorsa sulama araçları ve sistemleri icat edilir, örneğin kuyuyla beygir ve dolapla, daha sonra arteziyen, motor ve barajla.

Bu üç büyük aşamanın üçüncüsüne; akıl yoluna, yeryüzünde ilk kez Anadolu'da İyonya ulaşmıştır. Hem de ilk önceki aşamaların kalıntılarından hemen hemen tamamıyla arınmış olarak. Anadolu'nun Hellenistan ve o çağın dünyasıyla apayrılığı ve başkalığı işte bundandır. Böylece Anadolu en insansal bir uygarlığın öncüsü olmuştur. Bu işte Hellenistan ve Hellenizmin hiç payı olmamıştır; tam tersine Hellenistan'ın büyü ve din aşamasında "etik", "metafizik" ve "misticizm"de direnmesi dünyanın gelişmesine en az bin yıl set çekmiştir. Hellenistanlılar da insandi-

lar, estetik bakımından çok güzel yapıtlar bıraktılar. İnsan gözleri yaş dolarak, insanlığa –bu arada da kendilerine– bin yıl süresince yazık edildi. Akıl yolu Anadolu'da –kesin olarak bilinemez ama– dört yüzyıl kadar, sonra Bağdat ve İspanya Araplarında iki yüzyıl kadar ve Avrupa'da on dokuzuncu yüzyıldan günümüze kadar sürdü. Eski taş çağının (paleolitik) milyonlarca yılından beri aklın üstün geldiği süreler, topu topu sekiz yüzyılı bulur. Üst tarafı özel çıkarlarca çarçur olmuş gitmiştir.

Miletos'un fusiyyologları İ.Ö. altıncı yüzyılda maddeye ölmez ve empsihos, yani diri ve canlı dediler. İsa'dan sonra on sekizinci yüzyılda yaşamış olan Lavoisier'nin anlayışından "Rien ne se perd, rien ne se crée"sinden çok daha ileridir. Çünkü Lavoisier maddenin diri olduğunu bulamamıştı, onca madde kaba saba, ölü bir ağırlıktı. Oysa fusiyyologların canlı maddesi –yaşayan maddesi– uzaktan uzağa maddenin atomik niteliğini müjdeler.

Anadolulu düşünürler maddenin en küçük parçasına, daha fazla bölünemez, ufalanmaz anlamına gelen "atom" dediler. Onun için onlara atomist, yani atomcular denilir. Atomistler şunlardır: Ksenofanes (Kolofonludur), Batı Anadolu'da Kolofon İzmir'le Efesos (Efes) arasındadır; Thales, Anaksimandros, Anaksimenes, Leucippos ve Hekateos (Bunların hepsi Miletosludur). Miletos'un örenine (harabesine) günümüzde "Balat" denir. Kentin çoğu toprak altındadır. Heraklitos Efeslidir, örenin kimi yanı kazılmıştır. De-

mokritos, Trakya'da Abdera şehrindendir. Ama orası İyonyalılar tarafından kurulmuştur; kendisi İyonyalıdır. Atina'dan çok kaçınırdı, oraya hiç uğramamıştır. Anaksagoras, İzmir'de, Urla'nın yanında Klazomensî'lidir (Kilizman). Epiküros Sisam Adasındandır. Bunlar arasında Ksenofanes ile Sisamlı Pitagoras'tan beraberce söz etmek zorundayız. İkisi de İyonyalıdır, ama birbirlerine zıtlıkları insanoğlu uygarlığını önemle etkileyen bir olay olduktan başka, Anadolu Hellenistan ayrintısını aydınlatır.

Bu Anadolulu düşünürler, yani "atom"cular arasında Ksenofanes ile Pitagoras ve Hekateos ayrı bir yer tutarlar. Onun için önce bu üçünü ele alalım. Büyü, din ve akıl aşamalarından söz etmiştik. Bu üç devrim doğudan batıya esen bir rüzgârın taşıdığı bulutlar gibi Anadolu üzerinden Hellenistan'a yol almışlardır. Ama Anadolu akıl ve bilimsel gerçeğe ya da aşamasına çoktan ulaşmışken, Hellenistan bir büyü ve din karışımında "ve dahi duralar" diye sonuna dek kalamıştır. Anadolu İ.Ö. üç bin yıllarında büyü aşamasını aşmış ve Homeros Olimpos Tanrılarıyla alay ettiğine göre, İ.Ö. bin ya da bin beş yüz yıllarında din aşamasından sıyrılmıştır. Bu gerçek, lafla gürültüye getirilemez. Anadolu, kör körüne parmağım gözüne kabilinden bir gerçek olarak Thales zamanında doğal bilgi aşamasında idi. Thales zamanında Thales'e karşı (Galileo'ya olduğu gibi) bir Vatikan çıkmadığına göre, ortam, tam uygar ve hür bir ortamdı. Oysa Perikles'in davetlisi Anaksagoras, "ay ve güneş birer

Tanrı değil, maddesel kütlelerdir" dediği için Atina'da ölüme mahkûm olmuştu. Tıpkı Galileo gibi.

Anadolu'nun binlerce yıllık karanlığında gömülü kalan "büyü" aşamasına "orfik" diyebiliriz. Bu karanlıklar arasında Orfeos adlı bir ozanın koca gölgesi belli belirsizdir. Sesini salıverdi miydi, yabani yaratıklar evcilleşiverirmiş; kurt, kuş, dağ taş ve bütün evren kulak kesilirmiş. Orfos balığı adı Orfeos'a benzediği için kocamandır galiba. Bir de onun buğulu öğrencisi var Musaeus adlı (Platon ondan çok hayranlıkla söz eder). Bir de Olen adlı bir ozan var ki, Apollon'a söylediği ilahiler Delos'ta okunurmuş. Herodotos bu ozanın Likyalı olduğunu yazar (Kitap IV, 32-5). Anadolu kazılınca bunların gizi meydana çıkar. Bunlardan Zagreus, İacchos, Demeter ve Persefon diye anılan birkaç kol giz ürer Atina'da. Topuna birden Orfik diyebiliriz. Bu gizlerin dağılma merkezi, Atina'nın yanı başında Eleusis'de olduğu için, bunlara Eleusis gizleri deniliyordu. Bu gizler gizli tutulduğu için tarikatlara girenlerin hangi aşama ve törenlerden geçtikleri belli değildir. Şu kadarı biliniyor ki; önce vaftiz gibi büyüsel ve dinsel bir yıkanma oluyor. Sonra erenlere zifiri karanlıkta göz alıcı ışıklarla mitolojik görüntüler şimşekletiliyor. Erenlerin gözleri içe doğru şaşılışp kendi ruhlarını mı görüyorlar ne; böylece –özet olarak diyebiliriz ki– öldükten sonra, kestirme yoldan, ruhlarının sonsuzluk boylu boyunca cennete varmasını sağlıyorlar. Bu, bilimsel gerçeğe varmış Anadolu düşüncesi-

ne taban tabana zıttır. Hellenizmin mistisizme çok uygun bu havasında, yeni yeni tarikatlarla birlikte yeni kerametler, mucizeler, efsunlar ve sürü sürü şarlatanlıklar dört yanı sardı. Hellenistan tıpkı Mısır gibi ölüm sonrası kuruntularıyla bir mezarlığa dönmek ve bir papaz takımının üstünlüğü altında ezilmek üzereydi. Sakınca bir Pers işgalinden kat kat korkunçtu. Persler hiç de ezici olmayan bir haraç alıyorlardı. Herodotos Perslerin Anadolu'dan ne kadar vergi aldıklarını bir bir yazar. Ama İyonya'nın her yönden gelişmesine Persler hiç engel olmadılar. Her neyse, Hellenistan'ı bir mezara dönmekten kurtaran İyonya'nın düşünürleri ve onların başında da Ksenofanes (İ.Ö. 570-480) gelir. Hellenistan'ın büyüsel, dinsel ve geleneksel inançlarına karşı şiddetle savaştı. Hellenistan ve İtalya'da -günümüzün Anadolu âşıkları gibi, yanında bir lir tıngırdatan yurttaşı olarak- kent kent taban tepti. "Eğer öküzler ve beygirler Tanrı putları yontabileydiler, onlar da Tanrıları öküz ve beygir şeklinde yaparlardı", diyen odur. Hellenistan'ın atlet idealini ve bir yarışta birinci çıkana gösterilen aşırı saygıyı delilik sayıyordu. "İnsan akli öküzlerin ve atların gücüne üstündür" diyordu. O çağda örneğin Einstein ile boks şampiyonu Dempsey Anadolu'da ve Hellenistan'da geziye çıkıyorlardı. Anadolu'da Einstein büyük saygıyla karşılanır. Dempsey horlanmazdı ama, göklere de çıkarılmazdı. Bu iki yolcu Hellenistan'a varınca, Einstein'la, "mıymıntı herif, püf denince yıkılacak" diye alay ederler; Dempsey'se

rakibini pideye çevirince, Pindaros gibi ozanlar, onun için şiir üzerine şiir yazar, Dempsey'in de muz salkımı gibi yumruklu heykelleri yontulur, bütün Hellenistan "hey gidi koca kahraman mercan" diye alkışlarla gürlerdi. Ksenofanes büyü ve dinsel geleneklere, yani papazlığa ilk kez "hayır" diyerek insan usunu her değerın üstünde sayan, laik bir düşünürdür. Böylece o Anadolu kültür ve uygarlığının ilk temsilcilerindendir.

Ama şunu da söylemek gerekir ki; Ksenofanes Hellenistan'ın koyu bir teokrasiye dalmasını önleyebilmişse de, Hellen kültürünü mistisizm ve metafizikle yozlaşmaktan alıkoyamamıştır. Bunda Pitagoras'ın etkisi vardır. Zaten hiçbir şey Hellenistan'da orijinal olarak gelişmiş değildi.

Pitagoras, İ.Ö. altıncı yüzyılda Sisam'da doğdu. Anadoluluydu ve önceleri Anadolu kültür ve uygarlığının kapsamı içindeydi. Önceleri parlak bir matematikçiydi. Sonraları bir çeşit Orfizmeye saparak ölümden sonra ruhun başka bir gövdeyle gövdelendiğini savunmaya koyuldu. Ruhun daha yüksek ve mutlu bir varlığa erişmesi için bir sürü efsun tören ve aşamalarından geçmesini zorunlu gördü. Müritleriyle birlikte Sicilya'ya geçti ve orada kanılarını bıçakla ve cınayetlerle elaleme zorla kabul ettirmeye kalkıştı. Sicilya'daki oligarkları savunarak politikaya da karıştı. Oligarklara karşı bir ayaklanmada müritleri öldürüldü, kendisine de yazık edildi. Platon'un "idealizmi" Pitagoras'a dayanır. Pitagoras'ın özel hayatı bilinmemektedir. Bilinseydi bir değerli fen adamlığından mistisizme geçişi belki

aydınlanırdı. İngiliz yazarı Conan Doyle, parlak bir dedektif romancısı ve Sherlock Holmes yaratıcısıyken, birdenbire kalemini kırmış ve Birinci Dünya Savaşında öldürülen biricik oğlunun ruhunu çağıra çağıra masa sallamıştır. Sir Oliver Lloyd da büyük bir fen adamı iken, belki böyle bir nedenden ötürü masa sallamaya koyulmuştur.

Orfisizm ve pitagorasizmin etkisi Hellenistan'ın Hellenistanlığının sonuna dek sürdü. Burada bu etkinin bir örneğini verelim: Platon'un "Şölen"inden bir parça çeviriyoruz. Sokrates zehir içip ölmezden önce, bir öğrencisiyle, Simyas'la görüşüyor:

"Sokrates – Bana bugün tayin edilen yolculuğa mutlu olarak çıkacağım ve her kişi ki; akli hazır ve temizdir; böyle çıkabilir o yolculuğa... (Ölüm yolculuğuna demek istiyor.)

"Simyas – Bu, çok doğru.

"Sokrates – Ve temiz gönüllülük, ruhu gövdeden ayırmak demek değil midir? Ne kadar mümkünse... Ve temiz gönüllülük gövdeden, her yandan, gönlün kendine toplanması değil midir? Ve hem şimdi, hem sonra yapayalnız yaşaması değil midir?

"Simyas – Evet, mutlaka.

"Sokrates – Ölüm dediğimiz, ruhun gövdeden kurtuluşu ve ayrılışı değil midir?

"Simyas – Şüphesiz.

"Sokrates – Ve gerçek filozof, ruhunu ser-

best bırakmak özgüsünde yapayalnız değil midir? Düşünüşü, sadece ruhunun gövdesinden kurtulma ve ayrılma çabası değil midir?

"Simyas – Öyledir." (Şölen, 67 b–d.)

Buna da "diyalog" deniliyor. Oysa Sokrates'in muhatabı, ona hep "evet efendim, sepet efendim" diye baş sallamak için karşısına konulmuş. Düpedüz bir doğrultuda söylenebilecekleri testere ağzına döndürmenin ne anlamı var? Platon diyalogu icat etti deniliyor. Diyalogu çok önce Anadolu trajedide icat ettiydi. Bu diyalogun daha ötesinde şöyle deniliyor: "Tarikata giriş töreninden geçmeyenler ve dinsel temizlenmeyle temiz olmamış olanlar, ölümden sonra işkence çekecekler ve temizlenmiş olanlar Tanrılarla kalacaklardır" Sokrates, "Bunlar her ne kadar bilmece kılığında söylenmiş iseler de benim kanıma göre ikinci sınıftan olanlar –yani törenle tertemiz olmuş olanlar– felsefeyi doğru işlemiş olanlardır", buyurur. Sözlerin böylesine Avrupa kapitalizmi, "ha, doğru" diye kalıbını, basmaz olur mu?

Bu sözleri Sokrates değil Platon yazıyor. Ama söylenenin bütün Platonculuğuna rağmen Sokrates'in sözleri olduğu besbelli. Zaten Hellenistan felsefesi hep bu havasında, Pitagoras'tan esinlenmiş ve bundan ötürü pozitif bilim üzerine kurulu Anadolu düşüncesine zıt düşmüştür. Hellenistanlı filozofun toplumla hiç ilgisi yoktu. Bu hal Aristofanes'in "Bulutlar"ında azbuçuk belirtilir. Filozof (Sokrates) yüksekte bir taht üzerine kuruludur, orada kendi nefsinin –ya da ruhunu–

denetleme ile meşguldür. Anadolu'nun fusiyo-
gosları ise toplumdan ayrı değil, toplum içindey-
diler, her günkü hayata karışmışlardır. Hellenistan
hep ölümden sonra ruhla ve ruhun sonsuzluğuyla
ilgilenir: Ruh sözünün anlamı, Grekçe "pnev-
ma", yani soluktur. Latince "spiritus" da öyle,
uçucu hava demektir. Bu nedenden ötürüdür ki
Platoncular, ruh yanlış delikten çıkmasın diye
kuru fasulye yemezlerdi. Hani şair demiş ya, bu
kubbede kalan hoş bir sada imiş. Oysa Anadolu-
lu düşünürler ruhun nereden çıkacağıyla uğraş-
mıyorlardı. Meydana konmak için büyük, cepler-
de taşınmak için küçük, güneş saatleri icat edi-
yorlardı ki, elalem saatin kaç olduğunu bulabil-
sin. Yukarıda çevrilmiş olan küçük pasajdan
Sokrates'in ruh ölümsüzlüğüne inandığı anlaşılır.
Platon da o kanıdaydı. İşte bundan ötürü, dün-
yada sıftah olarak Aristoteles "teologos" sözcü-
ğünü Platon için icat eder.

Anadolu ile Hellenistan uygarlıkları arasın-
daki fark fusiologos ile teologos sözcüklerinin
bambaşkalığı ile anlatılabilir. Toparлак yargılarda
bulunmuş olmamak için, Platon'dan yine bir par-
ça alalım.

Sokrates söylüyor, "İncelenecek konularımız
arasına astronomiyi de katalım mı?" (Platon'un
Cumhuriyet'i, Kitap-7.) Genç dostu Glaukos, he-
men öne atılır, "Evet der, mevsimler, aylar, yıl-
lar hakkında bilgi edinmek, askeri hareketlerde,
tarımda ve denizcilikte çok yararlıdır." Sokrates,
"adı halkın seni faydasız etütleri tavsiye etmekle
suçlayacağından çok korktuğunu görmek, beni

güldürüyor" der. Ve ondan sonra öyle güzel bir dille konuşur ki; Cicero'nun söylediği gibi, Zeus Grekçe konuşsaydı böyle konuşurdu. Sokrates der ki; "Astronominin faydası, hayatın bayağı konforlarını çoğaltmak değil, ama salt entellekt ile görülebilecek görüşlere yükselmektir. Yıldızların görülebilen evinlerinin değeri çok azdır. Geceleyin gökleri güzel kılan görüntüler, bir geometricinin kum üzerinde çizdiği şekillere benzer. Onların ötesine geçmelidir. Öyle bir astronomiye ulaşmalıyız ki; geometrik gerçek, kumda çizilen şekillerden ne kadar bağımsızsa, o da yıldızlardan önceleyin bağımsız olsun."

Astronominin böylesine ne demeli? Astro-nomi burada bir fen olmaktan çıkar ve bal gibi bir metafizik ve mistik konu olur. Bugün her akli başında insan Glaukos'a yerden göğe kadar hak verir. Eğer Thales, Sokrates'in bu astronomisiyle ilgilenseydi, güneşin tutulmasını hesap etmeyi, filozofa yakışır bir konu saymazdı. Oysa, aya gitmek söz konusu olduysa bu, Thales sayesinde. Çok tuhaftır, Atinalılar da "meteorla" –yani gök ve gökteki kuyruklu yıldızlarla– ilgileniyorlar diye Anadolu düşünürleriyle alay ediyorlardı. Örneğin, Thales gökteki yıldızlara dalmış da, önündeki kuyuyu göremeyerek, içine tepe takla düşmüş! Oysa, mutlak gerçeği gökte bulayım derken metafizik ve mistik kuyusuna düşen asıl Hellen düşüncesidir ve o düşüncenin yarattığı uygarlıktır...

Gerçekler böyle olmasına karşın, neden Sokrates ile Platon, batının gözbebekleridir?

Çünkü Sokrates'in ölümü, hep İsa'nın ölümüne benzetilir. Bu iki Hellen filozofu da ruhun ölümsüzlüğünü savundukları için, Hristiyanlıktan önce Hristiyanlığın bir müjdecisi sayılırlar. Sokrates fukaralığı zamanında eşi olan Ksantip'i boşar. Ve zengin oligarklar ailesinin bir kızıyla evlenir; böylece Atina oligarklarının savunucusu olur. Atina'nın Sparta'ya karşı savaşında Atina yenilince, Sparta'nın himayesinde Atinalı oligarklardan otuz tiranlık bir meclis kurulur. Bunlar birçok Atinalıların kanına geçerler. Ama Spartalıların baskısıyla bir genel af ilan edilir. Sokrates aslında birçok insanın kanına geçenler safında olduğu için yurt haini diye suçlandırılacaktı, ama böyle suçlanmasına genel af engel olur. Onun için Tanrıları inkâr etmekle suçlandı. Sokrates'in son sözü "Kriton, Asklepios'a bir horoz adadımdı, unutma da adağımı yerine getir" idi. Kriton ya da Kritias, otuz tirandan biriydi. Batı bu olayları bildiği halde, Sokrates'in bir gerçeği savunma uğrunda öldüğünü ileri sürer. Ama hangi gerçek uğrunda? Dikkat edilirse o gerçeği tayinde batılıların sözleri her kesinlikten uzak, bir belli belirsizlikte buğulanır. Yukarıda anlatılan nedenlerden dolayı Sokrates, Platon ve Aristoteles üçlüsü batıya çok sempatik gelmişti. Platon ile Yeni-Platonculuk Saint Augustin'i, yani Hristiyanlığın ilk aşamasını iyice etkiledi. Aristoteles "lojik"i ile tanınıyordu. Saint Augustin eski Grekçe biliyordu, ama on üçüncü yüzyılın orta çağında Hristiyanlık Hellenistan'ın yapıtlarını bilmiyordu. Arapların Aristoteles çeviri-

sinden faydalanınca Thomas Agusnas onu Hristiyanlığın temeli edindi. Onun iskolastiği, Hristiyan düşüncesine iki yüz yıl egemen oldu. Rönesans devri yine Platonculuğa döndü. Platon felsefeyi lirik ve akıcı bir dille anlatır. Anlatışı bir Tevrat çığrını andırdığı için kendisine bir peygamber gözüyle bakıldı.

Miletoslu düşünürler arasında dünyanın ilk coğrafyacısı ve haritacısı Hekateus çıkar. Hekateus aynı zamanda bir kitap sayılabilecek ilk yapıtı yazan ve bundan başka düzyazıyı ilk kullananlardandır. Yazı ile yazmanın emeklediği erken çağlarda, yazılacakların çoğu ezberlenerek hatırd tutulması gerekiyordu. Nazım ve şiir tarzı kolay ezberlendiği için ilk yazılarda bu tarz kullanıldı. Başta Hekateus ve Anadolu arkadaşları ilk düzyazılı kitapları yazdılar. Bunlara "sözcük yazarlar" anlamına gelen, "logograf" deniyor. Bunlar Miletoslu Cadmus, İstanköylü Peresides, Lapsekili Karon ve Lidyalı Ksantos'tur. Şiirde Homeros, düzyazıda da gene bu Anadolu yurttaşlar gelir. Efesoslu Heraklitos'la düzyazı, güzel sanatlar mertebesine getirildi. Demokritos'tan kalan parçalardan, onun da düzyazıda bir artist olduğu anlaşıyor. İstanköylü Hippokrates de kesin ve kısa yazıyordu. Yazacağının yalnız kemiğini veriyordu, yıldırım telgrafı yazarcasına. Yalnız erken yazardan söz ettik. Hekateus'un yazılarından azbuçuk parçalar kalmıştır. Onlardan, Hekateus'un aklın ilk kez sesini duyuranlardan olduğu anlaşıyor. Hesiodos'un teolojisini eleştirir, "Hellenlerin masalları çoktur ve gülünçtür"

diye başlar. "Kadınlar doğurdukları piçleri, Tanrı dölüdür diye ayıplarını örtmeye çabalarlar. Tanrı dölündendir denilenlerin çoğu bu takımdandır" der. Platon'a göre, bir düşünürün, bir filozofun kitap yazması, filozofa yakışmayan bir iştir. Çünkü Platon alfabe ve yazı üzerine şöyle inciler saçar: "Yüzmekte mantarların yardımı gibidir yazı. Öyle bir yardımdır ki; önce bir dayanak, ama sonra -onsuz olmaz- bir alışkanlık olur ve böylece yüzme öğrenilmesini engeller. Yani çabayı önce gereksiz, sonra da imkânsız kılar. Bu aldatıcı yardım olmasa -Platon'a göre- kafa gücü daha da gelişir ve insan gerçeği 'kendi' ederdi. Şimdi bilgi kâğıdın üzerine yazılınca, ruha oyulmaz, insan istediği bilgiyi kâğıt üzerinde bulabilir. Adamın böylesi, gerçeği tam olarak bilir demez. Onda hikmetin kendisi değil, görüntüsü vardır... Bu fikirleri Platon bir eski Mısır kralına söyletir (Platon - Şölen). Ama metnin akışından, bu fikirlerin kendisinin olduğu bellidir. Quintilian da bunları, Platon'un düşünceleri ve kanısı sayar. Zaten bütün Platoncu sisteme tıpatıp uygundur bu. İnsanoğlunun en yararlı buluşudur yazı. Platon'un bu söyledikleri ukala dümbelekliğinden ibarettir. Kimi dahilerin -Platon gerçekten dahi bir artisttir- saçmaları işte böyle incinin yerine geçer.

Anadolu düşünürleri batıda hep küçümsendi. Adları on dokuzuncu yüzyılın sonuna dek anılmadı. Çünkü önce anlatıldığı gibi Avrupa uygarlığı üçüncü yüzyıldan on sekizinci yüzyıla dek, Hristiyanlık yoluyla, Hellenistan'ın Sokra-

tes, Platon ve Aristoteles üçlüsüne Yeni-Platonculukla birleşmişti. Hatta Hazreti Muhammet, "ben sizin gibi insanım" demesine karşın Yeni-Platonculuk, tasavvuf yoluyla İslamiyeti de etkileyerek şeyh diye kutsal ve Tanrısal kişilerin türemesine neden oldu. Avrupa'da ancak denemeye dayanan müspet bilim gelişince, Anadolu düşünürlerine önem verdi.

Thales (İ.Ö. 640-550), sonradan Eukleides'e mal edilen çizgi geometrisinin çoğunu keşfeden candır. Thales açık denizdeki bir geminin uzaklığını, bir dağın yüksekliğini hesap edebilecek bir çeşit trigonometri de buldu. Doğada maddenin çeşitliliğini akıcılıkla görmekle, realiteyi, Lavoisier gibi katılıkta ve duruculukta görme geleneğini yıktı. Thales güneş ve ayın madde kütlelerinden ibaret olduğunu ve ay ışığının güneş ışığının yankısı olduğunu biliyordu. Onun bu bilgisiyle, Hellenistanlıların ayı kutsal bir varlık sayarak (İspartalılar ay tamamlanmadı diye Maraton savaşına gitmemişlerdi. Bu örneklerin yüzlercesini sayabiliriz) ayın durumuna göre savaştıkları bir karşılaştırılsın. Thales doğada görülen çeşitliliği, maddenin tek olduğuna ve bu tek maddenin kılık ve görünüş değiştirmesine veriyordu. Maddenin akıcılığını suda görüyordu. Günümüzde hidrojen –yani sade bir deyişle suyu yapan madde– bütün öteki maddelerin sentetize olabileceği esas kimyasal öge (unsur) dir. Soru ve cevabın ilkelliği insanı yanıltmamalı. Dünyada ilk kez olarak çıplak akılla sorulan ve çıplak akılla verilen bir cevaptır bu. Fennin başlangıcıdır

ve insanoğlunun akıl yoluna ilk adım atışıdır. Deniz Miletos'a da yakındı. Suyun buharla bulut olduğunu görüyordu. Bulut da yağmur kılığında yere yağıyordu. Yerin koyulaştırılmış sudan oluştuğu yargısına varmak epeyce hayali gerektirir. Ama yine de maddenin, değişik kıyafetine karşın aynı kaldığını keşfetmek güzel ve fensel bir zekâ eylemidir. Ve bu eylem bir laboratuvarı zorunlu kılar. Akıl bu doğrultuya girince aya varmak ve nizam-ı âlemi düzenlemek işten bile değildir. "Sırat el-müstakim" işte budur.

Thales'den birkaç yıl sonra dünyaya gelen, yine Miletoslu Anaksimandros bir mucit ve pratik bir adamdı. Selefinin kozmolojisini eleştirdi. Neden su? dedi. Maddenin değişik kılıklarının bir tanesi, maddenin esası ve kökü olamaz. Çünkü maddenin başka başka şekilleri birbirine karşıt olarak birbiriyle savaşıyor. Örneğin ıslak kuruya, sıcak soğuğa karşıttır. Bu kılıkların biri esas madde olsaydı ötekileri yenerdi (Atomistlerin bugün zedelenmiş olan ikinci termodinamik yasasını, taa o gün zedelemiş bulunuyor Anaksimandros). Esas maddenin daha derin aranması görüşünü savunarak, eninde sonunda, onu "sonsuzluk" sözcüğüyle anlatır. Maddenin her yönde sonsuz olduğunu ve dünyamızın sayısız başka dünyalarla çevrili olduğu görüşünü savunur. İnsanın da şimdi olduğu gibi olagelmiş olmasının imkânsızlığını söyleyerek evrimi (évolution) kabullenir ve insanın balıktan gelme olduğunu ileri sürer. Anaksimandros maddenin değişmesini iki yönde görür; gelişme ve bozulmada.

Ünlü Miletosluların üçüncüsü Anaksime-
nes'dir. O can, doğada kılık başkalıklarını yoğun-
lanma (solidification) ve seyreklenmeye (raréfac-
tion) verir.

Burada tekrar edelim (genelleyselim); Sokra-
tes, Platon ve Aristoteles'in Hellenik niteliğini ve
çeşnisini taşır ve bu nedenden onlar Hellen kül-
türüne aittir. Onları Korent mimarisinden ayıra-
mazsınız. İyonya düşünürleri, akıl aşamasına ilk
varmış olmakla, bölgesellikten ilk kurtulmuş ilk
insansal bir kültüre erendir. Geometri bölgesel
değil insansaldır. Bunların Anadoluluk ve İyon-
yalılık gibi bölgesel şanları, bu insansallığa eriş-
lerindendir. Ve onlar İyonya mimarisinden ve
üslubundan ayırdedilemezler. Ruhları şad olsun!
Homeros'u yaratan İyonya'nın, aynı zamanda
deneye dayanan bilimin beşiği olmasına şaşma-
malı. Mistisizm ağırlığıyla ezilmeyen bu Anadolu
toplumunda böylece fensel spekülasyon gelişti.

Miletoslu düşünürlerin İ.Ö. altıncı yüzyılda,
on sekizinci yüzyılın Lavoisier'i gibi batılı düşü-
nürlerinin katına varmış ve hatta o katı aşmış ol-
duklarını yazmıştık. İ.Ö. beşinci yüzyılda Efe-
sos'ta Heraklitos meydana gelmiştir. Heraklitos
Anadolu anlayışını Heizenberg, Max Planck ve
son soyut "quanta" matematikçilerinin eşiğine
kadar getirdi. Heraklitos Miletosluların ebedi
atomlarını bir yana atarak, objektif realiteyi de-
ğişiklikte gördü. "Panta horeyi, kay avden me-
neyi, panta reyi" –"**Hep devinir** (hareket eder)
ve hiç (bir yerde) **durmaz**. Hep akar."– "Hiçbir
yerde durmaz" sözleri "Doğada statüko yoktur"

anlamına gelir. Heraklitos, "objektif realite burda ve şimdidir" dedi. Çünkü realite değişmektedir. Bir nehre iki kez girilmez, çünkü suyu değişmiştir. "Herhangi bir insan herhangi bir nehire iki kere giremez" der. Çünkü insan değişmiştir. "Realite **olma** ile **olmama** arasındadır" der. Bu deyişte Türkçe **olmama** sözcüğü insanı yanıltır. **Olma** sağdan sola bir değişme ise, **olmama** da soldan sağa giden bir devrimdir, demek ister Heraklitos. Burada Heraklitos, varlığı "tez" ile "antitez"in zıt evrimleri üzerine oturtur. Örneğin, "yokuş"la "iniş" aynıdır, der. Bir dağ yamacında yokuşla iniş, yukardan aşağıya ya da aşağıdan yukarıya bakıldığına göre iniş ya da yokuş olur. Yokuşu ortadan kaldırmak için dağ yamacını ortadan kaldırmak gerekir. o zaman da iniş kaldırılmış olur. Heraklitos'un "zıtlar" teorisinde çelişir gibi görülen zıtlar, bir durumun özel yönleridir. Örneğin "kötü ile iyi aynıdır" demesinde, "bir insanı öldürmekle canını kurtarmak aynıdır" demek istemez. Bir insanın, yokuş fikrini anlamayınca inişi anlayamaması gibi, "kötü"yü kavrayamayınca "iyi"yi de kavrayamaz demektir. Bunlar "bana bir bardak su ver" deyimindeki gibi kolay anlaşılır fikirler değildir. Onun için Heraklitos'a "karanlık düşünür" denmiş. Heraklitos'un her şeyin değiştiğini söylemesi, yeni bir görüş değildir. Daha önce yazıldığı gibi Thales "değişme" olayını, "su"yun çeşitli kılığa girmesinde görmüştü. Anaksimandros "değişme"yi iki yönde –olma ve bozulmada– görüyordu. Anaksimenes ise "pekleşme ve seyreklenmede" görüyordu.

Demek ki, değişim genel olarak Anadolularca şu ya da bu şekilde zaten tanınmıştı. Ama zıtların aynı olduğunu söylemesiyle Heraklitos Miletoslu yurttaşlarını çok aşmıştı. Heraklitos'a göre gerçek bilgi, varlıkta gizli ilkeyi kavramaktır. "nk 'Doğa' gizler" der Heraklitos. Bu ilke de zıtların uygunluğudur. "Bu formül anlaşılmayınca, öğretilerin çokluğu bir şey öğretmez, çünkü anlaış ve kavram sağlamaz" der Heraklitos. Bu görüş ve diyalektiğe Hegel'de rastlanız; kaynağı da Heraklitos candır.

Burada yersiz gibi görünür ama Protagoras'tan söz edeceğiz: Kendisi Trakya'da Abdera şehrindendir. Demokritos'un doğduğu yer olan Abdera, Miletoslular tarafından kurulmuştu. Onun için aslı Anadoluludur. Protagoras Perikles'in dostuydu, düşünceleri Miletoslulara yakın. –yani mistisizme zıt olduğu gibi– Atina'dan Tanrıları inkâr etmekle suçlanarak sürgün edildi. Platon'un **Protagoras** adlı bir diyalogu vardır. Orada Protagoras doğru drşt konuşur. Sokrates ise bir sürü dolambalara sapar. Diyalogun boylu boyunca, Hellenik düşünür Platon, Protagoras'la alay eder. Ama Protagoras, modern hukukun kabul edip de uygulayamadığı bir fikri ileri sürer. Crm işleyene verilen ceza, cürmü işlediği için değil, cürmü bir daha işlememesi için verilmeli, der. Platon, Heraklitos'tan işine geldiği kadar –o da çok değildi– yararlandı.

İ.Ö. beşinci yüzyılda Leucippos adında Miletoslu bir düşünür, atomik teoriyi ortaya koyar. Kendisi Demokritos'un hocasıdır. Maddenin en

bölünmez küçük parçasına **atom** adını koydu. Bu atomlar boşlukta hep gezerler. Görünmeyecek kadar küçüktürler. Hepsinin yapıları birdir, şekilleri çeşitlidir. Atomları kırılmaz, bölünemez diyorlardı, ama işgal ettikleri mesafenin sonsuza kadar bölünebileceğini kabul ediyorlardı. Dünyanın durmamacasına değişen görüntüsü, atomların çeşitli birleşmelerinden ileri gelir, diyordu. Leucippos sayesinde ki, İngiliz kimyacısı Dalton on dokuzuncu yüzyılda önce terk edilen atomik teoriye dönmüştü. İ.Ö. 470 yılında Trakya'nın Abdera şehrinde Demokritos dünyaya geldi. Önce yazıldığı gibi Abdera bir Miletos kolonisi olduğu için Demokritos da Miletoslu sayılmalı. O da atomisttir ve günümüzün atom fizikçilerini hayran bırakan bir düşünürdür. Demokritos da atomları, Leucippos gibi, bölünmez ve hep boşlukta devinir (hareket eder) ve çeşitli şekillerde birleşir sayar. Leucippos'tan farklı olarak atomları aynı yapıda değil, ayrı yapıda ve nitelikte sayar. Maddede rastlanan, renk, tat, soğuk, sıcak, atomların birleşimlerinin kendilerinden var değil, atomların ayrı ayrı bağlantılarının duygulanımıza etkisidir. Demokritos nedensellik (causalité) yasasını ilk bulan adamdır. Heraklitos'a ağlayıcı, Demokritos'a gülücü fusiologos dediler.

Kilizmanlı Anaksagoras son Anadolulu düşünür sayılabilir. Kendisi Persleri hoş görmekle itham edilirdi. Anaksagoras atomun gene ve gene bölünebileceği görüşünü savundu. Sonra madde de akıl var diyordu. Miletoslular maddeye "canlıdır" diyorlardı, ama "akıllıdır" demiyorlardı.

Anaksagoras, "maddede akıl (us) olmasa madde düzenli olarak nasıl örgütlenir?" diyordu. Perikles'in çağırısı üzerine Atina'ya gitti. Orada tiyatro yazarı Euripides onun öğrencisiydi. Atina'da ders verirken güneşle ayın Tanrı değil, madde kütleleri olduğu görüşünü savunduğu için –daha önce yazdığı gibi– Tanrıları inkâr etmekle ölüme mahkûm olmuştu. Protagoras da aynı nedenden ölüme mahkûm olmuştu. Sokrates de Tanrıları inkâr ettiği bahanesiyle ölüme mahkûm olmuştu. Ama bu iki Anadolulu, yani Anaksagoras'la Protagoras, güneşle aya madde kütleleri dedikleri için güneşle ayın Tanrılığını gerçekten inkâr ediyorlar ve bu görüşleriyle günümüzün modern dünyasının adamları oluyorlar. Sokrates Tanrıları inkârla yargılanıyordu. Çünkü insan ruhlarını ölümsüz sayıyordu. Ölümsüzlükse Tanrılara aittir, insanlara değil. Bundan dolayı Tanrıları inkâr etmiş oluyordu. Anadolularınki fensel, Sokrates'inki mistiktir. **Büyü, Din, Fen** aşamaları gözönünde tutulunca Atina'nın kültür ve uygarlık katı Anadolu'nunkine kıyasla çok geridedir. Aradaki fark bir derece farkı değil, ama bir kategori, bir çeşit farkıdır. Çünkü burada daha ileri ya da geri bir fen, daha ileri ya da geri mistisizm söz konusu değildir ki; aynı uygarlığın birinin ötekine kıyasla ileri ya da geri olduğu söylenebilsin. Bu iki uygarlık ayrı uygarlıklardır. Uygarlık ayrılığını gösteren tarihsel olaylar arasında Sokrates ile Anaksagoras'ın mahkûmiyetlerinden daha âlâsı güç bulunur. Ne var ki bu gibi olaylar şimdiye dek ne incelenmiş, ne de değerlendirilmiştir.

"Tarih yürüyor" "Hellenizm yürüyor" denince yürüyen nedir ve nereye yürüyor? Sokrates'in Hellenizmi mi? Zamanın geriye doğru gittiği şimdiye kadar görülmemiştir.

Burada bir de düşünce özgürlüğü sorusu meydana çıkıyor. Anadolu'da Anadolu düşünürlerinin kanılarına aykırı düşünenler mutlaka vardı. Anadolu düşünürleri kendi yurtlarında fikirlerini korkusuz ortaya koyabiliyorlardı. Örneğin Miletos, Efes ya da Abdera kimseyi fikirleri dolaşısıyla mahkûm etmemiş, hele ölüm cezasına çarptırmamıştır. Bu, çok önemli bir nokta olduğu halde, hiç söz konusu edilmemiştir. Hellenistan'da fikir özgürlüğü olmadığı için Anaksagoras gibi, Protagoras gibi insanlar ölüme mahkûm edilmişlerdi. Ama Demokritos Tanrılar inanışının, teizmin merkezi olan Atina'dan durup dururken ölüm hükmü giymemek için mümkün mertebe uzak kaldı. Fikir özgürlüğünü korumak için olacak. Platon Demokritos'un yapıtlarının yakılmasını istemişti. Anadolu'lular realist adamlardı. Hellenistan felsefesi idealizme kaçtığı için, Demokritos'un yapıtları, Hellenistan felsefesinin kesin bir eleştirisi olduğu için pek doğal olarak Hellenik düşüncenin baş temsilcisi olan Platon'un hoşuna gitmiyordu. Hellenistan'ın bir kültürü ve uygarlığı yok muydu? Vardı.

Hellen felsefesi insanın gövdesini aslında bir pislik ve "ruh"un ondan kurtulmasını bir erdem saydığı için, tıp ve doktorluk Hellenistan'da ne filizlenmiş, ne de gelişmişti. Fensel eğilimli olan

Anadolulu, İstanköylü Hippokrates ve ilk modern doktor sayılan Galienus gibi adamlar yetiştirmişti. Fensel eğilimin etkisi, şehircilikte de belirlemiştir. Rasyonel sayılan 'fonksiyonel' şehircilik dünyada ilk kez İ.Ö. beşinci yüzyılda Anadolu'da filizlenmiş ve gelişmiştir. İ.Ö. beşinci yüzyılda Miletoslu Hippodamos fonksiyonel ya da rasyonel urbanizmi icat etmiştir. Miletos kentinin yanı sıra ve Menderes vadisindeki küçük Priene ve Magnesia kentleri Hippodamos'un hazırladığı plana göre yapılmıştır. Priyenlerin nüfusu dört beş bindi ama iki büyük jimnazı (okulu) vardı. İki bin beş yüz yıl sonra Newyork şehrinde uygulandığı gibi, sokaklar ve caddeler birbirlerini dikine kesiyorlardı. Kamuya değgin resmi binalar düzgün adacıklar (bloklar) olarak yanyana bir dizi teşkil ederler ki; bir daireden öteki daireye gidecek iş sahipleri şehrin bir yanından öteki kıyısına taban tepmek zorunda kalmasınlar. Evlerse her köşesinde iki katlı olarak, dört evden ibaret birer blok oluşturuyordu. Tapınaklar şehrin bir köşesinde toplanmıştı. Şehir sokaklarında ve evlerinde, yüksek bir yerinden gelen akarsu vardı. Şehrin her yerinden denize akan lağım yapılmıştı. Anadolu'nun böyle fonksiyonel şehirciliğine karşın Hellenistan şehirleri ve özellikle Atina, cumbul cumbul rastgele yapılmış bir çamur evler kargaşalığıydı. Akarsu yoktu. Lağım yapma âdeti Anadolu'da Etrüsklerden kalma bir âdetti. Hatta Roma'nın pek eski çağlardaki Etrüsk Roma kralları Tarquin'ler Roma'da "Kloaka Maksima" denilen ilk lağımı inşa ettirmişlerdi. Pislik Tiber

Nehrine akıyordu. Hellenistan şehirlerinde Roma işgaline değgin lağım yoktu. Lağım çukurları bile azdı. Herkes işini sokak köşelerinde yapıyordu. Sokrates bile entarimsi "kiton"unu kaldırıyor ve "Keyo" diyerek sokakta yapıyordu, küçüğünü de, büyüğünü de. Bu nedenden, şehirde arasıra veba gibi bulaşıcı hastalıklar nüfusu kırıp geçiriyordu. Hastalığın, kızan Tanrılar tarafından gönderildiği sanılarak Tanrıların gönlünü etmek için insan kurban ediliyordu.

İ.S. ikinci yüzyılda, yani tarihsel çağda bile insan kurban edildi. Anadolu'da Homeros zamanında bile insanın kurban edilmesi, unutulmuştu. Bugün Hellenistan'da hiç ev kalıntısı kalmamıştır. Çünkü evler çerçöpten yapılma idiler. Sonra "fonksiyonel" urbanizm çirkin oluyor diye, Bergama'da süslü urbanizm icat edildi. Bugün bile, modern şehirciler (urbanistler) Anadolu'da binlerce yıl önce icat edilen bu iki urbanizm ekolü arasında tereddüt ederler. Anadolu uygarlığıyla Hellenistan uygarlığı arasındaki bu büyük fark –ki iki toplumun şehir anlayışının farkıdır– batılılarca pek üstünkörü geçirtilir. Oysa Anadolu şehirlerinin bu uygarlık başkalığı ve üstünlüğü Atina'ya ait olsaydı, bu üstünlüğe değgin kütüphaneler dolusu kitap yazılırdı. Biz şehircilik konusunu başa aldık. Çünkü uygarlık sözcüğü, yani "sivilizasyon" şehir demek olan "civita" sözünden gelir ki, "şehirlenme" demektir. "Sivil" sözcüğü şehirli demektir. Hatta, "insan politik bir yaratıktır" demek de şehirli bir yaratıktır demektir. Latince "civita" sözcüğünden "polise", "poli-

tik" ve "polites" sözcükleri de Hellence şehir demek olan "polis" sözcüğünden gelir. Fensel eğilimin, hayatın her kolunda izlenmesi, bu boy bosta bir yazıya sığamayacağından en can alıcı noktalara parmak basmakla yetiniyoruz. Şehircilikte –ister "fonksiyonel" ister "rasyonel" deyin– yalnız akla göre yararlılık ve fayda gözetilirken, şehirciliğin nasıl güzellik ve sanata dönerek yükseldiğini gene Anadolu'da görürüz. Anadolu yalnız "rasyonel" şehircilikte kalmadı. Ama sanatsal urbanizmin en yüksek mertebesine vardı. Rasyonel urbanizm, fenseldir. Yani bir "mühendislik" ve hesap (matematik) işidir. Ama her yerde akla dayanan rasyonel iş mutlaka güzelliğe uçar, doğal olarak. Mühendislik, aynı zamanda güzel sanatların bir kolu olan "mimarlığa" şahlanır.

Gelelim mimarlığın Anadolu'da gelişmesine ki, bu bir bitkinin çiçek açmasına benzer. İlk binalar tahtadan yapıldığı ve tahtaları da kolayca düz kesildiği için, klasik mimarlık hep "düz çizgi" ve düz çizgilerin kesiştikleri yerde "açı" ile oynamak zorundaydı. Yani mimarlık güzeli düşünüp, güzeli amaç edinince, amacına varmak için elinde araç olarak, yalnız "çizgi" ve "açı" vardı. Yuvarlak olarak da yalnız sütun vardı. Bunun da nedenini, ta eskiden sütunların ağaç gövdesi ve kütüklerinden yapılma zorunluğunda aramalı. Ama ağacın kesilmiş tepeleri su sızıntısıyla çürüyordu. Bir de dik kütüklerin üzerine çatı için konulan yatay direkler, iki dikey direk arasında –taşıdıkları yükten ötürü– aşağıya doğru bel veriyorlardı. Bu iki belaya çare olarak, dik kütükle-

rin başlarına, kütük başlarından geniş, dört köşeli bir tahta parçası ya da geniş bir yassı taş konuldu. Kütüklerin tepesine konan bu taş ya da tahtalar hem su sızıntısını kesiyor, hem de yatay direklerin, dayanım alanını genişletiyordu. Yapılar ve onları tutan dik direkler taştan yapılmaya başlanınca, taş çürümezdi, ama mermer sütunların tepesindeki dört köşeli tahtalar sütun başlığı olarak "fayda"dan ziyade süs oldular. Bu "yararlının" "güzele" dönmesinin güzel bir örneğidir.

Batıda, 1 – Dorik, 2 – İyon, 3 – Korent tarzı denen klasik üslupların üçü de Grek üslupları sayılmıştır. Oysa bu üç üslup, bir tek güzellik anlayışının üç çeşidi değil, üç kültürün, yani üç uygarlığın üç ayrı güzellik anlayışıdır. Bu üç çeşit kültür, Hitit ve Minoen (yani Girit) kültürlerinden tutunuz da Roma sonuna kadar, belki üç bin yıl kadar bir zaman süresini kaplar. Yani Girit, Hitit ve Roma uygarlıklarını hep Hellenistan uygarlığının çeşitleri mi sayacağız? Arada Pers sütunları da var.

Ağaç kütüğüne en yakın olan sütun, yani en ilkel sütun "dorik"tir. İlkeliğinden ötürü, dorik sütunlar başka başka uygarlıkların toplumlarınca benzer şekilde kullanıldı. İyonlarca, sonradan Hellenlerce ve Latinlerce kullanıldı. Doğrudan doğruya tabanın üzerine dikilen, tepesi dört köşe başlıklı, kalın ve iri kıyım bir sütundur. En ilkel Tanrı, Tanrıçadır. İskandinavya, Avrupa, Hindistan ve Asya'da ona tapılırdı. Önceleysin bunların her birinin uygarlığını aynı tek uygarlık

mı saymalı? Bir toplumun özelliği başka bir toplumun özelliğinden ayrılıncadır ki, iki ayrı uygarlık gelişmiş olur. Bu sütunlar çeşidindeki başkalıklar, bir derece farkını aşır, bir kategori farkını yansıtır. Bir toparlak direk, her yerde bir toparlak direktir, direkte uygarlık farkını görmek için, direğin, yatay olmasını bekleyemeyiz ya. Onun için İyon sütunu, İyon uygarlığını temsil eder. Anadolu'da düşünülmüş ve İyonya'da yaratılmıştır. Prototipi dünyanın yedi harikasından biri sayılan Efesos'taki Artemis tapınağıdır. Bu tapınak deniz kenarındaydı ve suda yüzen bir periler sarayı gibiydi. Dorik üslubunda olan Partenon'dan dört kez daha büyük ve o oranda yüksekti. Sanki büyüklü bir sır ötmüş ve durgun sulardan rüya gibi yapı yükselmişti. Başlığın dört köşe tepesinden sonra deniz kabuğuna benzeyen iki kıvrım arasında yumurtalar ve oklardan ibaret bir başlık. Deniz kabuğuna benzetilmesinin nedeni, tapınağın denizden peydahlanmasıdır. İyon üslubu sütun bir flütün uzun ötüşü gibi pürüzsüz, sade ve dengelidir. İyonlar Hititlerden esinlenerek sütunlarını doğrudan doğruya tabana oturtmadılar. Ama yüksekçe bir kaide üzerine kondurdular. Dengesi de öyledir ki, az buçuk süs katkısı onun hafif sülün gibi uçarılığını ağırlaştırır, kaba bir gösterişliliğe saptırırdı. Korent üslubu Hellenistan'ındır. Ama Michele Angelo'nun dediği gibi "La dove c'e plu lavoro, c'e poco arte", (= Nerede ki çok iş varsa, orada az sanat vardır). Korent üslubu yozlaşmaya, yani dekadansa yüz tutan bir sanattır. Çünkü kıvrımlar dört köşede de

vardır. Ondan sonra yumurta ve oklardan başka birçok akantus yaprağı kalabalığıyla âdeta roko olur. Nerede İyon'un sade ve ciddi gülümsemesi, nerede o kalabalık gülüş? İyon üslubunu Homeros'un "İlyada" ve "Odisea"sından ayırmak imkânsızdır. Çünkü bunlar aynı kültürün, aynı uygarlığın çeşitli yönleridir. Nitekim bunlardan Anadolu düşünürlerini, Thales'i, Heraklitos'u ayırmak aynı ağacın şu ya da bu dalını kırıp atmak olur. Kemerî –ve kemerin canı olan kilit taşını– bulan Demokritos'tur. Siftah olarak kemer Anadolu'da, gene dünyanın yedi harikasından biri olan Halikarnas Mazoleum'unda kullanıldı. Bitabi Hellenistan düşünürleri kemer gibi felsefeye yakışmayan aşağılık entipüftenliklerle uğraşacak kadar filozofluk şereflerini lekeleyemezlerdi.

Heykeltraşlık Peloponez'de ve İyonya'da aynı zamanda başladı. (Aynı zamanda deniliyor ama Çatalhöyük'te bulunan dokuz bin beş yüz yıl öncesine ait Ana Tanrıça heykelleri söz konusu olmuyor.) Ama Peloponez (Mora) ve Hellenistan'da yontular Anadolu'nunkilere karşın, yüzlerinin hoyratlığı, gövdelerinin katılığı ve kazıklılığıyla kendilerini belli ediyorlardı. Anadolu yontuları ise doğudan esinlenerek, üstün zariflikleri ve yumuşaklıklarıyla daha insansal bir hava estiriyorlardı. Anadolu arkaikleri temiz ve düzgün çizgileriyle süzülürken, Olimpiya yarışlarını kazanan atletlerin kasları kabartıldıkça kabartılıyor ve gövdelerinin düz ve zarif çizgileri, kabaran kas

kalabalığı dolayısıyla güme gidiyordu. Miron, Polikleitos ve Fidias gibi Hellenli yontucuların yontuları sakın ve sade tatlılıklarıyla bu aksaklığı düzelttiler. Ama örneğin Polikleitos kaslardaki çizgisiyle stalizasyona kaçtı. Daha sonra Praksitel, Skopas, Lukippos gibi büyük yontucular geldi. Adlarını saydığımız bu sanatçılar gene de, büyük teknik ustalıklarına karşın, teknik zevzekliklere tenezzül etmeyen insanoğullarının her zaman kendileriyle iftihar edecekleri büyük sanatçılardı. Ama Büyük İskender'den sonra Hellenistan'da o sakın vakar kalmadı, yılanlarla boğulan Laokoon grubundaki aşırı gösterişe karşın Bergama "Ölmekte Olan Galat" gibi yapıtlarla gene üstün geldi. Ama Hellenistan sanatının bu daldaki büyük ve unutulmaz verilerine, insanoğlu yaşadıkça şükran borçlusu kalacaktır.

Şiir babası Homeros, İyambik şiir babası Arkilokos, eleji babası Kalinos, düzyazı ve tarih babası Herodotos ve literatürün çeşitli dallarında İyonya'nın üstünlüğünü anlatmak gerekmez. Yalnız dramatik piyes ve komedide Hellenistan Anadolu'ya üstün çıkmıştır.

Komediler de, trajediler de Tanrı Bakkhos'a tapınıştan gelme ve gelişmedir. Euripides'in, "Bakkha" piyesinde iyice belirttiği gibi, bu ikisinin de kaynağı Anadolu ve Lidya'dır. Zaten orijinal olarak, Hellenistan hiçbir şeyin kaynağı olmamış, nesi varsa hep Anadolu'dan gelmiştir. (Anadolulu zeybeklerin "ibakke"lerden gelme ol-

dukları, **Cumhuriyet** gazetesinde çıkan bir etüdde belirtilmişti.)* Komedi sözü, cümbüş anlamına gelen "komos"dan gelmedir. İlk komediler dinsel merasimlerin, hicivlerin, eleştirilerin, nüktelerin ve biraz da soytarlıkların karışımıdır.

Trajedinin, ditirambos başkanının söylevin-den gelişme olduğu sanılıyor. Trajedi sözcüğü, teke, yani erkek keçi anlamına gelen "tragos" sözcüğündendir. Demek ki, önceleri keçi kurban ediliyor ya da bir "keçi dansı" oynanıyordu. Trajediler kışın (yani ilkbahardan önce) oynandığına göre belki de ilkbaharda bereketi davet eden yağmur dans ve duasıydı. Teke, erkek fallik işaretini temsil eder. Erkek fallik işaretler hep matri-yarkal –yani Anadolu– bir toplumu belirtir. Çünkü Ana Tanrıça papazları erkekliklerini kökten keserek, Ana Tanrıçaya adarlardı. Mezar taşları bile, Ana Tanrıçaya adanan erkek fallik işaretleriydi. Anadolu'nun İ.Ö. yedinci yüzyılın ozanları, örneğin Alkman bilinen ilk "koros" liriklerini yazandır. Arkilokos trajedide kullanılan ilk "iyambos" vezni icat edendir. Lesboslu denilen Arion ilk ditirambosu icat eden ozan diye bilinir. Ama Hellenistan komedide de, trajedide de en büyük sanatçıları yetiştirmekle iftihar edebilir. Aiskhylos, Sophokles, Euripides gibi sanatın bu dalının güneşlerine karşın, Anadolu'nun yetiştirdikleri, sönük yıldızlar gibi kalır.

* "Cumhuriyet", Temmuz 1965.

Daha geniş bilgi için bkz. Halikarnas Balıkcısı, **Düşün Yazıları**, baskıya hazırlayan Azra Erhat, Bilgi Yayınevi, Ankara 1981, s. 22-24 ve 61-85.

HELLENİSTAN DÜŞÜNÜRLERİ

Hellenistan düşünürleri arasında Platon önde gelir. "Platon'un Cumhuriyet'i" ("Devlet" adı altında Sabahattin Eyuboğlu ile Mehmet Ali Cimcoz'un güzel bir çevirisi vardır) başta gelen politika (filozofsal) yapıtı olduğu için ilk önce onu özetliyoruz. Platon "Devlet"inde de, "Apolojiya"sında da, "ölümsüz ruh"dan söz eder. Hem Platon'un "ruh" dediği, kendi gününden günümüze değin, süregelenmiş olan anlamda bir "ruh"dur. Sokrates dostlarına, bireysel ruhlarının ölümsüz olduğunu söyleyince yarenlerinin şaşırıklarını Platon "Devlet"inde yazar. Platon'un da zaten asıl konusu ruhdu. Göze görünmeyen bu ruh öyleydi ki, besiden ve solumaktan da yoksun, hatta bozulmak ve çürümek gibi doğal olaylardan da soyutlanmış idi. İnsanın ölümünden sonra süregelen ölümsüz özel kimliği, "hep değişir" diyen Anadolu'nun atomist düşünürlerinin kanısına tam karşıt idi. Sokrates ve Platon'un kişisel ölümsüzlük doktrinini savunmakta, özel sebepleri vardı. Atina'da demokratik akımla, toprak sahibi zorba oligarkların tutuculuğu çatışma halindeydi. Demokratlar insanların eşit haklara sahip olduğu görüşünü savunurken, oligarklar kendi sı-

nıflarının doğuştan üstün olduklarını ileri sürüyorlardı. Fukara bir adam olan Sokrates, ilk karısından ayrılıp varlıklı bir oligark ailesine güvey girince demokratların individüalizmi ile oligarkların üstün tabaka kuruntusunu barıştırmaya çalıştı. Ölümünden sonraki öteki dünyada, her kişinin ebedi, aristokrat ve eşit bir kimliğe sahip olacağını ileri sürdü. Bu işte Platon'un payı büyüktü. Atina'da ticaret zengin bir sınıfı geliştirdi, özel zenginlik sosyal bir paye oldu. Zenginler gelirlerini toprak satın almaya harcıyorlardı. Şöyle ki, yüz elli bin özgüre karşı iki yüz elli bin köleden başka bir de topraklı topraksız sınıfları peyda oldu. Atina Ege ticaretinin merkezi olunca, birçok rakip "site"leri, müttefik adı altında içetti. Bu müttefikler, sosyal ve politik imtiyazlara sahip bir avuç Atinalıya ağır haraç ödüyorlardı. İ.Ö. beşinci yüzyılda, kaba saba ticari çıkarlar Pers saldırısına Spartalıların yardımıyla başarıyla karşı koydu. Atina'da demokratlar emperyalist umutlara kapıldılar. Paralılar, gemi sahipleri, tüccar ve tefeciler, tahıl spekülatörleri, denizaşırı yayılımına ve kazanç artırımına can attılar. Perikles zamanında Atina bu emperyalist amaca varmak üzereyken, Sparta'nın emperyalizmine tosladı. İki emperyalizm, cihan savaşında olduğu gibi birbirinin canına okudu. Anadolu'da Karya, İyonya ve Eolya şehirleri, yani müttefikler ekonomik boyunduruktan canları çıkarcasına inledikten sonra bir ara rahat soluk aldılar.

Atina'nın adamakıllı yenilmesi üzerine, statükocu grubu başlarında "otuz tiran" denilen he-

yet, Sparta ordusunun Atina akropolündeki garnizonunun yardımıyla anayasayı çiğneyerek, sekiz ay iktidarda kaldı. Kalleslik, hile, kurnazlık, yalan dolan, gizli ve açık iftira aldı yürüdü. Kimsenin kimseye güveni kalmadı. Otuzlar da korkunç bir terörle baskı yapıp, akıtmadık kan bırakmadılar: Böylece demokratlardan öç alındı. Bu sırada Sokrates enikonu zengin ve nüfuz sahibi oldu. Kara yoksulluk günlerinin dili biberli -bunu Sokrates diyor- Ksantip'i defetti, soylu soplulu ve kibirli bir aileye güvey oldu ve varlıklı soyluların kuklamsı avukatı kesildi. Sparta garnizonu dolayısıyla puskun demokratlar enikonu söz sahibi olunca Sokrates'e bir hain gözüyle bakmaya başladılar. (Daha önce söylediğimiz gibi Sokrates'i vatana ihanetle suçlamak istiyorlardı. Ama Sparta'nın baskısıyla vatana ihanet etmiş olanlara genel af ilan edilmişti. Bunu batılı yazarlar ağız ucuyla itiraf ederler.) Otuzlar zamanında dostlarının yedikleri kanlı haltlar için, Sokrates yargıçların önüne getirildi. Sokrates felsefe alanında baş belası iken, siyasi bir umacı olmuştu. Yargıçlar onu ölüme mahkûm etmek değil, Atina dışına sürmek istiyorlardı. Ama Sokrates Pritaneum'da ömrünün sonuna dek beleşten kral gibi yaşamak istedi; jürinin tepesi attı, "vay gidi küstah" diyerek "suçlu" hükmünü bastırdılar. "Delya" festivali dolayısıyla, baldıran otu şerbetini içmesini otuz gün ertelediler. Yarenleriyle uzun uzadıya hoşbeş etti. Kaçırmaq istediler. "Devlet ve fertler görevlerini yapmak zorundadır" diyerek kaçmadı (Durumu, İsa'nın haça ge-

rilmesine pek benzediği için, bu direnişe hayran kalındı, bir de semitik dinlerinden önce ruhun ölümsüzlüğünü ilan etmişti ya). Öldüğü zaman yetmişini aşmıştı.

"Ben Atinalı olmakla övünürüm, ama daha çok Sokrates zamanında yaşamış olmakla" diyen Platon, hocası Sokrates'in ölümü acısıyla demokrasiye karşı ömrünün sonuna değin zehir zemberek bir hınç taşıdı. Sokrates'ten farklı olarak bir aristokrat doğmuştu. Ailesi zengin topraklarında onu herhangi demokratik lekeden ya da liberal bir düşünceden uzak olarak büyütmişti. Kendisi gibi, halkın mavi kanlı düşmanı olan bir dostuyla birkaç yıl Mısır'da ve Sicilya'da kaldı. Siraküza şehrini ıslah edeyim derken, çapanoğlu çıktı. Gürültü patırdı arasında oradan kaçırıldı; köle olarak satıldı. Dostları kurtuluş fidyesini ödediler, Atina'ya döndü. Akademos'da bir jimnaz kurdu (Onun için felsefesine akademik denir). Orada felsefeyi güçlü bir antidemokratik yöne oturttu. Mutlak bilgi amacına aklın yanılmaz egemenliği yolundan varmaya çabaladı. Aristokratik ve sürekli bir gerçek özlemiyle yarak, nihayet aradığı "gerçeği" yarattı.

Şimdi icat ettiği gerçeği bir yana bırakalım da asıl politika-filozofsal yazılarını ele alalım. En büyük yapıtı olan "Devlet"te, bir devlet icat etti. Bu devlette mükemmel bir yaşantının ve adaletin mükemmel bir örgütü olacaktı. Nasıl? Ayrılık, kaza, bela, kargaşanın insanın her zaman hayatını nitelemekte olduğu görüle gelmiştir. İnsanoğlu bu değişiciliğe her zaman anlam veren

bir kanun arayagelmiştir. İnsanoğlu doğuşa dayanan aristokratik idarenin kötülüklerle yüklü olduğunu duymuştur. İkisi de eninde sonunda ihtilalle demokrasiye çıkıyordu (Platon'un hınzırlığı buradadır). Demokrasi ise önceki iki kötülükten kat kat daha kötüydü, çünkü herkesin iktidara gelmekteki eşit hakkı kötülüklerin bin beteri idi. Hasta adam doktora, pabuçlarını onarmak isteyen eskiciye başvurur. Ama demokraside halkın gözünü tutacak davul gibi içi boş yüksek gümbürtülü nutuk çekmekle, kof vaatlerle, rüşvetle ya da organizasyondaki strateji ve kurnaz mızıkçılıkla oy toplayabildi diye, o adamı karmakarışık devlet işlerini eğitmeye yetkili saymak, onu gümbedek iktidar katına oturtmak ve elifi görünce mertek sanan cahil halkın ne yapıp edeceğini o adama tayin ettirmek kötünün kötüsüdür. Platon'a göre kutsal ve seçkin insanlar vardır ki, güzel eğitilip talim edilirlerse ve onlara fırsat verilirse, iyi lider olurlar. Ancak doğuştan filozof krallardır ki, bu rolü yakışırçasına idare edebilirler. Yani filozoflar kral oluncaya, prens ve kralar da felsefesal ruha sahip oluncaya dek, insanlar da şehirler de kötülüklerden bir türlü kurtulamazlar! Erdem doğuştandır. "Politika" demekle Platon bittabii "kent" anlar. Bir kentin de urbanizm, yani teknik yanı vardır. Onun hakkında Platon bir söz bile söyleyemez. Varsın lağımlar sokaklara aksın, kendisi de kitonunu kaldırarak sokak köşesinde işini görsün. Pislik olsun, hastalık, veba olsun, vebayı durdurmak için insanlar kurban edilsin, hayvan boğazlar gibi. Bunları dü-

şünmeye bir filozof tenezzül eder mi? Filozof dediğin yeryüzünde sokak köşesinde bıraktığı tepesi dumanlı kalıntılarına değil, burnunu gökyüzüne kaldırarak orada ebedi gerçeklere bakar.

Ama üstat der ki, -hem de o kadar güzel söyler ki, insan aklının, sözlerine takılıp kaçır-maması için, aklına dört elle sımsıkı yapışması gerekir- evet, üstat der ki, insanlar doğuştan kaparozcu, kıskanç, kavgacı ve genellikle güvenilmez yaratıklar oldukları için Platon tarafından onlara tasarlanan düzene razı olmazlar. Görevlerinde yetersiz olanlar, atandıkları alçak mevkilere rıza göstermezler. Kıskançlıklar, hayal kırıklıkları, sonra da dargınlıklar ve eninde sonunda ihtilal olur. Platon bu sonucu düşündü müydü, tüyleri diken diken ürperir. Çünkü Platonca demokrasi demek aristokrasinin yıkılması demektir. Platon'a göre bir devlet bir Tanrıya inanmayınca, bireyleri kıyma taneleri gibi birbirine yapışıp bir yekpare sucuk gibi birlik olamazlar. Platon Tanrı deyince ne idiği belirsiz "kosmik güç" ya da "ilk neden" gibi hiçbir işe yaramayacak soyut bir Tanrı olamaz. Ona göre kişisel bir Tanrı, bağlılık sağlar, umut kaynağı olur, yaşlıları avundurur, ayak altında çiğnenen fakir fukaraya, çektiklerine dayanım gücü verir, hırsla kaparozculuğu gemler. Böyle bir kimliği olan bir Tanrıya bağlanış bir de kişi ölümsüzlüğü kanısıyla katmerleşince kişiyi daha güzel pusturur ve ıktırır. Koyun ki böyle bir Tanrının varlığı ispatlanamaz. Varsın ispatlanmasın ve yalan olsun, işe yarayan kutsal bir yalandır a.

Platon'un devletinde çocukları aileleri değil, devlet eğitecektir. Bu iyi, zaten modern dünyada devletler eğitir. Çocuklara ölümden sonra bir ölüm ötesi dünyası olacağını ve orada suçluların Tanrı tarafından cezalandırılacağını öğretecektir. Bir politik zorunluluk olarak Platon'un yarattığı yalancı ve kutsal Tanrının verdiği cezalara işte bir örnek. Bu Tanrı insanları başka başka yatacaktır. Malum a, beş parmak bir olmaz. Tanrı kimi insanları altından, kimini tunçtan ve hatta kimisini demirden yaratır. Tanrının kâhini olacaktır ki, Tanrının ne isteyip ne istemediğini altından, tunçtan ve demirden olanlara bildirsin. Demirden olan biri, kendini altın yerine koyup da, durup dururken devleti idareye kalkışınca, kâhin –yani bir çeşit papaz– kendisinin yok edileceğini bildirir. Böyle katakullilerle toplum devlet bekçilerine boyun eğmek zorunda kalır. Bekçiler koşullara göre katakullilerini değiştirirler. Adalet ya da "Dike", Platon'un devletinde, egemen ve soylu bir sınıfın imtiyazlarının beton gibi kaskatı dondurulmasıdır. Böylece gençlik eğitimi koskoca bir hileye dayanıyordu.

Platon, devletine ait düşüncelerinde, hayranı olduğu Sparta'dan çok esinlendi. Sparta eski çağın koyu bir nazi ve ırkçı kuruluydu. Kapalı bir hapisane, açık bir spor meydanından ne kadar farklıysa, Sparta da Atina'dan onca farklıydı. Sparta'da eğitimin biricik amacı, disiplinli asker yetiştirmektir. Sparta'da gürbüz doğmayan çocuklar, ölmek ya da yaban hayvanlarca parçalanmak üzere dağda bırakılırdı. Spartalılar komşula-

rı Messenyalıları savaşta yenmişler ve hepsini köle "Helot" yapmışlardı. Helotlar çoğalınca ayaklanmasınlar diye, arada sırada binlercesi öldürülürdü. Şöyle: Helotlara diz çöktürülür, Spartalı cengaverler dizlerini sırtlarına dayar, sol elle riyle saçlarını kavrayarak başlarını arkaya çekerler, sağ elleriyle de çarçabuk boğazlarını kesip gövdeden ayırır, atarlardı. İşte bu Sparta, Platon'un devletinin örneğidir. Yalnız Platon, bu örneği bir iki gömlek daha ağartmıştır.

Platon'un idealizm felsefesinden, daha önce-leri, pek geçeraşak söz etmiştik. İki kültür ve uygarlığın (Hellenistan ile Anadolu) başkalığını belirtmek için, idealizmden daha etraflı söz etmek gerekir: Pitagoras önceleri matematikçiydi, hat-ta Eukleides'e maledilen kitapların ilk altısını, Miletoslu Thales ile beraber yazdığı anlaşılmıştır. Sonradan mistisizme sapışının muhtemel nedenlerini daha önce yazmıştık. Anadolu atomistleri-nin şekilsiz ve sınırsız başlangıcına karşı Pitago-ras sınırlılığı koydu. Sınırsızlık onca, hiçlik de-mekti. İlk sınır noktaydı. İki sınırlılık çizgi, üç sınır düzlem, dört sınır solid vesaire. Her şey sınırlı olduğuna göre, doğa sınırlardan ibaretti, ya-ni sayılardan ibaret. Böylece her şeyin ilk humu-zu sayılardır. Aktif erkek sayı, bir idi, pasif diş sayı, iki. Birle ikinin birleşmesi üç ediyordu. Böylece sayının biri beygir, öteki adam vesaire oluyordu. İkinin karesi adaletti. Kimi Pitagoras-cılar adalet ilk tek sayının karesidir diyorlardı ki, o zaman adalet dokuz oluyordu. Pitagoras mate-matik denklemlerini çözdükçe birer birer Tanrı-

ları kabulleniyor. Bu hep değişen ve akım halinde olan yalancı madde dünyasından soyut rakamları sıyınp onları ta yükseklerle, ulvi bir varlığa çıkardıktan sonra ateşle yakmaya kalkıştığını daha önce yazmıştık.

Platon önce Pitagorascı idi, sonra da onun etkisi altında kaldı. Pitagoras'ın sayıları üstüne statik ve değişmez bir doktrin ördü. Ve onun üzerine kendi felsefe sistemini kurdu. Mutlakı ve "değişmez"i yok demek "adalet" ve "bilgi" imkânı yok demektir. Çünkü ancak "değişmez" olan bilinebilir ve bilinince gerçektir. Bir şey değişiyorsa bilinemez. Ve değiştikçe meçhul kalır. Onun hakkında bilgi sanılan bilgi yalandır. Yani Anadolu'nun atomistlerinin gerçek bildikleri yalandı. Çünkü her zaman değismekte olan şey "var" olamaz, "var" değildir ki gerçek olabilsin. Platon'un bu düşünüşü Pitagoras'ındır İyon atomistlerin değismeyi realite saymalarına ve "put kırıcılığına" (ikonoklast'lığına) karşı, aristokratik idarenin ve toprak ağalığı muhafazakârlığının Platon'ca bir savunuşu idi. Özellikle "oluşun" sürekli bir "process" olduğunu ileri süren Heraklitos'un "Panta Rei"ine karşı.

Anadolu'nu gerçek realizmine karşı Hellenistan'ın idealizmi (filozofsal anlamda) neydi? Gerçek olan her zaman gerçek olacağına göre, gerçek hiç değişmez ve ebedi oluyordu. Platon ve Sokrates'e göre her şeyi ayrı ayrı görürüz. Ama ayrı ayrı gördüğümüz birtakım şeylerin ortaklaşa sahip oldukları bir özellikleri de vardır. Ayrılıklı nesnelere "partikülye" diyorlardı Helle-

nistanlılar, bunların ortaklaşa olan niteliklerine de "evrensel" diyorlardı. Pitagoras, Sokrates ve Platon az farkla böyle düşünüyorlardı. Örneğin ayrı ayrı birçok yuvarlak "daire" vardır. Hepsinin ortak olan yanı yuvarlaklıklarıdır. Kum üzerine elle bir yuvarlak, bir çember çizilebilir. Çizilen daire silinir, bir başka daire çizilir, bir daha, bir daha ve daha, daha, bir milyon daire çizilir. Kâğıt üzerine pergelle çizilir, şunun bunun üzerine çizilir. Hepsinde ortak olan toparlaklıklarıdır. Bu dairelerin hiçbirisi ebedi değildir, silinir, yırtılır, eninde sonunda yok olur. Ama daire çizilmezden önce, dairenin akılda bir arşitipi, bir daire anlamı vardır. Dünyada ne kadar çember varsa, hepsi silinse de mükemmel daire akıldadır. Özel daireler evrensel daire gibi ölümsüz değildir. Hah işte! Filozof dediğin adam böyle olur, yani bu hayhuylu yalancı dünyadan gözlerini ayırıp, o ebedi çembere diker, çünkü o evrensel çember biricik ve ebedi gerçektir, "bakisi düruğu binihayettir. Bu görüşten mistisizme ve oradan da Hindistan fakirlerinin gözlerini şaşılatacak, bakışlarını göbeklerinden ayırmamalarına mesafe azdır.

Bütün bunlar böyle olmakla beraber, Platon dürüst olmamakla yargılanamaz. Platon Atina kültür ve uygarlığının adamıydı. Atina'ya göre her şeyde (bu arada felsefe dahil), her yapıtta güzellik aranacaktı. Güzellik yokluğunun bıraktığı boşluğu, ne kadar değerli olursa olsun hiçbir şey dolduramazdı. Hatta güzeli doğrudan doğruya gerçek sayıyorlardı. Bu kanıya göre onların

artistik fırlayışını dürüst saymak zorunu vardır. Platon bir artist ve bir plutokrat idi. Artistliği ve plutokratlığı, felsefesini doğal olarak biğimledi. Estetikten başka hiçbir amaç gütmeyen tipik bir artist cesaretiyle bireyleri aldatmada tereddüt etmedi. Değişik dünyayı (ki Anadolu uygarlığının gördüğü dünyadır) bir rüya ve bir serap sandı. Plutokratik bir mükemmellik uğruna başkasını aldatanlar ilk önce kendilerini aldatırlar. Bu yoldaki ęabası yazılarında belirir. Anlatışında kesin değildir, geniş dolanışlarla evire ęevire anlatır. Diyaloglarında ihtirassız, serin ve rasyonel değildir. Ama hemen hemen bir peygamberin mistik ateşiyle anlatır felsefesini. Sokrates'i Tanrısal bir kişi sayıyor, onun "erdem cinine" bayılıyordu. Belki bu cinin gürültülü itiriyle ruh ve gövde ikiliğini ve zıtlığını yarattı. Ortada bir suç varsa Platon'un değil, Atina kltrnndr. Platon'u olduğu gibi yutmak için Avrupa ve insansal eleştirici gücüyle değil, Avrupasal romantizmiyle ve ananeleriyle sarhoş olmak gerektir.

Gelelim Aristoteles'e; Atinalı değildir. Selenik yanında Stacira şehrindendir. Atina'ya gidip Platon'un ğrencisi olmuştur. Platon Atina'da akademide öğrettiği için, öğretisi akademik sayılır. Aristoteles Atina'da Lise'de ileri geri yürüye yürüye öğrettiği için öğretisine "peripatetik" yani yürüyücü denilir. Sonra Büyük İskender'in ğretmeni olmuştur. Platon renkli, güzel kokulu, canlı bir ęięekse, Aristoteles o ęięeęin rengi kağmış, kokusu uğmuş, kurusudur. Ama engin bir dşncyd ve us verisi, öyle engin olmuştur, sürü

sürü konulara değin kafa patlatmıştır. En önemlilerine değinelim. Onca iki şey vardır: 1 – Şekil, yani kalıp, 2 – Bir de şekili (kalıbı) dolduran madde, yani nesne. Örneğin bir mimar bir sütunun, direğin resmini, taslağını çizer, ama sütunu yani taslağı yapan bir madde, bir nesne vardır. Bu madde ya da nesne, mermer, katılaştırılmış çamur ya da kömür olabilir. Yani neden yapılırsa yapılsın, çizilen sütundur. Kalıbın, şeklin, onun yapısında kullanılan maddeden, nesneden ayrı ve özgür bir varlığı vardır. Bundan ötürü şekil ve kalıp, madde ve nesneden daha önemlidir. Kalıp ve şekli Aristoteles realite sayıyor gibi idi. Platoncuların değişmez ve ebedi çemberi realite saymaları gibi. Yani gerek Platoncular, gerek Aristotelesçiler realist (gerçekçi) sözüne sahip çıktılar. Eh, Diyojen, Atina'da güpegündüz fenerle insan aramasın da ne halt etsin? Ama Aristotelesçiler, dilde anlam sağlamak için, Platonculara idealist dediler. Ama eninde sonunda ebedi çember döner dolaşır madde "partikülye" özel çemberler olur ve kalıp yavaş yavaş evrensel çember olur. Değişmeye, daha doğrusu "devrim"e, harekete gelince, bu çetin bir konudur. Bu işten çıkmanın kolayını filozof Parmenides bulmuştur. Girit'e gönderilen kaptanın acemiliği dolayısıyla Girit'i bulamayınca Girit yok demesi gibi, Parmenides de kabadayıcı "devrim" yok deyip, atmıştır. Aristoteles büsbütün yok diyenlerden daha ustalıkla davranır. Aristoteles bir ilk "neden" (illet) uydurur. Bütün devrimler, bu ilk devrimin etkisiyle olur. Sonradan Hristiyanlıkça

bu ilk neden, Tanrı diye kabullenilir. Aristoteles para hakkında da yazdı. Bu konu hakkında yazdıklarından, kapitalin (sermaye) fonksiyonunu anlamadığı belli. Etik ve ahlakta iki aşırılığın orta yerini kabullenir. Örneğin ne delice cesur, ne de korkakça kaçıcı olunacak. Ama onun morali her hususta uygulanamaz. Pek büyük bir yalan ve pek küçük bir yalanın orta yerinde orta boylu bir yalan söylenecektir. Aristoteles, Platon gibi gövde ruh ikiliğini (düalizmini) kabul eder. Onca, insan -hayvan ve Hellen- ve Hellen olmayan (barbar) düalizmi de vardır. Bu son düalizm gerekince, Helleni efendi ve Hellen olmayanı doğal olarak köle sayar. (Batılılarca Rönesans hümanizmi de Hellenistan kaynağından gelmedir güya.) Yani Hellen insandır, Hellen olmayan da barbardır. Aristoteles'in en değerli yapıtı "Lojik" yani "Mantık"dır. Onun gününden beri bu bilgiye pek az bir şey katılmıştır.

İyonya fusiologları toplumun içinde, toplumun adamlarıydı. Kendilerine filozof diye üstün bir paye vermiyorlardı, hele yabancıları barbar ve kendilerini barbar kölelerin efendisi saymıyorlardı. İnsanları kendileri gibi insan sayıyorlardı. Onlardır ki "kozmos"un doğasal ve düzenli yorumuna başladılar. Matematikte, fizikte, astronomide, kendilerinden önce gelmiş geçmiş olan, on binlerce yılda insanoğlunun sağlayamamış oldukları başarıları iki üç yüzyılda başardılar. Ve günümüzün denemeye dayanan biliminin temelini kurdular. Ondan sonra bomboş birçok yüzyıl geçti. Hellenistan filozofları olmasaydı, Anadolu

doğa ve toplum bilimlerini, o bomboş yüzyıllar süresinde enikonu hızlandıracak ve dünya yüzyıllarca yerinde saymayacaktı.

Anlı sanlı "idea"sı uğrunda her fizik araştırma ve incelemeyi hor gören Platon, insanı ölümlü ve geçici bir toprak gövde içinde ikamet eder sanır ve maddesel realitelerden ibaret olan evreni boş hayaller uğruna bir yana atar. Platon "Şölen"de, Sokrates'i şöyle konuşturur: "Herhangi şeyi mutlak öğrenip bileceksen, maddesel gövdemizden kurtulmalıyız, çünkü realiteleri ancak ruh gözüyle görürüz. Yaşadıkça gövdemizden ayrıldığımız kadarınca gerçeğe yaklaşabiliriz. Kendimizi gövdeden, hastalıktan korurcasına korumalıyız, ta ki, Tanrı ruhumuzu gövdemizden ayırarak serbest bıraksın." İşte akademik felsefe ki, Yeni Platonculuk yoluyla dinlere geçti. Böylece "akıl" hayatın her günlük olaylarından ve her günlük gerçeklerinden yüz çevirerek ayrıldı. Ondan sonra her problem efendi ve köle ikiliği "antitezi" ile çözümlenmeye uğraşıldı. Köleler kozmosu incelemiyor ve araştırmıyorlardı. Efendiler ise böyle bir çabayı hor görüyorlardı. (Yalnız biricik istisna vardı: Arşimedes. O da buluşları ve icatlarından yerin dibine geçercesine utanıyordu. O, icatları için, "bir filozof, felsefi spekülasyonlardan yorulunca, icatlar gibi ufak tefek oyuncaklarla, zaman zaman eğlenmesini kendisine çok görmemeli!" der) Yaradılışı kontrol, ortada iş gören makineler olmayınca, kölelere yükleniyordu. Bu işlere kölelerin gücü yetmeyince, kölelerin sayısı çoğaltılıyordu. Saint Augustin, ilk

Hiristiyan dinsel yazarı, dördüncü yüzyılda köleliği Tanrının emri saydı ve hatta kölelik kurulunu Platon'dan esinlenerek rasyonalize etmeye çalıştı. İyonya uygarlığının ölüm nedenlerinden biri ve belki de en önemlisi, köleliğin gelişmesidir. Zaten Hellenistan ve Roma uygarlıklarının yıkılmasının başlıca sorumlusu yine köleliktir. O kölelik ki, ona Hellenistan ve Roma filozofsal ve rasyonel cevaz vermişti. Makineden önce, "at, ahır, araba ve köle" uygarlığında, köle ölesiye toptan satın alınırdı. Makine devrinin başında kölenin adı uygar batıda "emekçi" oldu, emekçi de ölesiye taksitle –yani ölmeyecek kadar besiyile– satın alınırdı; taksitle de "ücret" denilirdi. Sömürgelerdeki köleler de caba.

Yukarıda Anadolu düşünüşünü, yani evren ve hayat görüşünü; Hellenistan'ın da evren ve hayat görüşünü özetledik. Bu iki görüşten insanoğlu ne kadar yararlanmıştır? Soru budur. Hellenistan felsefesi ve onun etkilediği Latin (Roma) felsefesi, insanoğluna yararlığı horluyordu. Hatta kimi insanın başkasına zarar vermeden, kendilerine refah sağlamasını, ahlaksız sayıyordu. Bir gün Posidonius, kemerin, yani "kilit taşının" düşünülmüş (Anadolu atomistlerinden Demokritos'un buluşudur) olduğunu felsefenin hizmetleri arasına katar. Vay sen misin böyle bir şeyi katan? Hemen Seneca kaleme sarılıp veryansın eder. Felsefeye hakaretmiş bu. Filozof dediğinin tepesinde ha kemer varmış, ha yokmuş. Filozof böyle entipüften şeylerle ilgilenmezmiş. Felsefe insanoğluna maddesel şeylere muhtaç olmasını

öğretirmiş. (Felsefenin böylesini dine katarak emeklilere sunmayı kapitalistler hiç ihmal etmediler.) Felsefe, rahatı sağlayan mekanik araçlardan, insanoğlunun özgür olmasını öğretirmiş. Bir filozofa sabanın, değirmenin, bir gemi teknesinin icadını atfetmek, ona yapılacak hakaretlerin en büyüğü imiş. Seneca der ki; "Günümüzde şeffaf pencereler, bir evin her yanına sıcaklık taşıyan borular gibi, ıvır zıvır şeyler icat edildi. Bunlar en alçak kölelere layık işlerdir. Felsefe derine gider. Onun amacı ruhu eğitmektir. Şimdi de durup dururken biri çıkacak, usta bir pabuççunun filozof olduğunu söyleyecek." Bize kalırsa, pabuççuyu Seneca'ya kıyasla daha insansal sayarım. Bu adam Demokritos'u kemeri, Anakarsis'i çömlekçi çarkını icat etmek suçlarından kurtarmak için bin dereden su getirir, yazar da yazar. Hiçbir şeye yaramamakla övünen bu felsefe, Sokrates'te başlar ve klasik uygarlığı boylu boyunca yozlaştırır. Bunlar birkaç diyalektik ve retorik şaheser bırakmışlardır, o kadar.

Hellenistan felsefesi, bin yıl çabaladı, ama hep yerinde saydı. İnsanoğlunun beslenmesi için bir lokma ekmek getirmedi. Bu uygarlık açık bir yol değil, habire yerinde sayılacak bir duraktı. Yerinde sayan bir insanın baldır ve bacak kasları güçlenir, ama bir adım bile ilerlenmiş olmaz. Hep dönüp dolaşıp, başladığı yere varan tartışmalar. En yüksek iyilik nedir? Gövde acısı ve sızsı bir kötülük müdür, değil midir? Her şeyden şüphelenmeli miyiz, şüphelerimizden şüphelenmeli miyiz? Bir şüphenin şüphe olduğundan ke-

sin olarak emin olabilir miyiz? Bu ve bunun gibi sorularla yüzyıllar süresince, bir sürü parlak zekâlı insanların kafaları, dilleri, kalemleri dünyada eşi görülmemiş bir furya ile habire işlemiştir. Akıl idmanına gelince: Yumurta mı önce, tavuk mu önce sorusunun tartışması da akli ustura gibi bilerdi.

Beşinci yüzyılda Hıristiyanlık put tapımını altetmişti. Ama aynı zamanda bu Hellenistan felsefesi sinsî sinsî Hıristiyanlığın özüne işlemiş ve yılan gibi orada çöreklenmişti. Bu sefer Hıristiyanlık kılığına giren bu felsefe tarikatları işleyerek, bitmez tükenmez tartışmalarda kendini gösterdi. Laf, gene laf! Ve daha daha laf! Bir kuşak süresince toplanıp, başka kuşağa aktarılan ve o kuşağın katkılarıyla da sonraki kuşağa bırakılan bir bilgi toplamı yoktu. İnsanoğlunun durumunu düzeltmeye çalışmak, çabalamak bilgili bir insana yakışmaz sayılıyordu. Bilgili dediğin insan dört tutam sakallı olacak ve ruhun bir iğne deliğinden geçip geçmediğini tartışabilecekti! Petrarca ve Bocaccio zamanlarında barutun kimin tarafından icat edildiği bilinmiyordu ve hâlâ bilinmiyor. Matbaa icat edildi, böyle icatlara hiç önem verilmediği için, bu icattan kimsenin haberi olmadı. Rönesans devrinin Cosmo de Medici'lere ve başta gelen Floransalı Masilio Fenico ya da o takımdan Picco della Mirandola'lara; matbaayı icat edenin, insanlığa kendilerinden kat kat üstün bir hizmette bulunduğunu söyleseydiniz, sakallarını sıvazlaya sıvazlaya cahilliği-

nize gülerlerdi. Eninde sonunda Hellenistan felsefesi de öldü. Heraklitos "Panta Rei" diye herşeyin akıp geçtiğini söyler a, Hellenistan felsefesi, bukalemun gibi birçok renge girmişti, birçok dinin içine mistisizm kılığında girekoymuştu. İmparatorluklar paldır küldür yıkılmış, dinler sönmüş, nice diller susmuş ve unutulmuştu ama, o güçlü bir virüs gibi yaşamıştı. Laf, gene laf; laf oğlu laftı sonucu! Yani yüz kuşak insanoğlunu gevezelendire gevezelendire yazık etti koca bir bin yıla.

Bir süre Aristoteles insan aklına fermanferma idi, sonra ona Platon üstün geldi. Akademik düşünüşünün, Peripatetik düşünüşü yenmesi aslında büyük bir fayda sağlayamazdı. Ama ne de olsa tek zorba yerine, çelişen çift zorbaya kölelik, şöyle böyle bir havalanma fırsatını veriyordu. Yani insan kafası dolap beygiri gibi sonu gelmez bir dairede habire dönüp dolaşacağına –gene dönüp dolaşıyordu ya– ama hiç olmazsa minare merdivenindeki gibi dönüyordu. Yukarılayınca sahanlıkta biraz gözü aydınlanıyordu. Sözün kısası kafa çember olacağına, minare merdiveni oluyordu bari. Ya da tirbuşona benzer bir davranışla, Hellenik tapa ve tıkacı, azbuçuk yerinden oynatıyordu. Batılı Protestanlar aklın şöyle bir rahat soluk almasını "reformasyon"a atfederler. Ama kafa serbestlemesini –çok az ya– bir tek kafa zorbasının köleliğinden, ikinci bir kafa zorbalığı köleliğine değişmesindeki kımıldanışta görmek daha doğru olur.

Hellenistan'ın amacı ve o amaca varmaktaki çabası çok "güzeldi" insan aklını yüksek bir ahlak ve erdeme ulaştırmaktı. Ama bunca kuşağın kafalarını tüm harcadıktan sonra, o amaca ulaştı mı? Ne gezer. Erdemli filozoflardan ibaret bir dünyaya ulaşmadıklarından başka, kendi yaşadıkları dünyayı bile daha erdemsiz, daha aciz ve pislik içinde bırakarak göçüp gittiler. Neler de neler vaat etmediler? Lukianos'un ve Epiktetos'un itirafları okununca, hele Juvenal'in yırtıcı hicivleri gözden geçirilince, görülüyor ki, bu fazilet hocaları insanların düşkün oldukları çoğu kötülöklere bulandıktan başka, üstelik bir de ikiyüzlölük kötölöğü içinde yüzüyorlardı. Bin yıl süresince dünyayı laf değirmenine çevirdikten sonra, dünyayı başladıklarından daha kötü bıraktılar. Theophrastus "Tipler" adlı kitabında Atina'nın halini anlatır. Yol köşesinde kutsal taşı görünce, her zaman belinde taşıdığı zeytin yağı şişesinden çıkardığı yağla taşı yağlayanlar mı istersiniz, evini şom etkilerden korumak için bir üfürükçüye, köpek eniğinin birini evin etrafında yedi kez sürükleyerek dolandırtanı mı istersiniz; sözün kısası metafizik ve mistik düşüncenin sonucu olan bu hurafeler gündelik yaşantının her anını kaplıyordu. Anadolu'lu bir Anaksagoras ya da bir Demokritos'u iğrendirecek hurafelerdi bunlar.

Gövdeyi bir hapishane, kurtulunacak bir pislik sayan böyle bir ortamda, pek doğal olarak tıbbı, yani hekimliğe hiç önem verilemezdi ve bundan ötürü de o fen hiç gelişmedi. İnsan acı-

lar içinde kıvrılırken insanı mutlu kılan bir Platoncu felsefe ve uygarlığın, acıyı durduran ilaçtan daha iyi mi, daha kötü mü olduğu tartışılabilir ve böyle bir tartışma akli adamakıllı biler. Koyun ki bir adamın kafasını çatlatan, bir baş ağrısı vardır. Ona gidip de fizik ağrı kötü müdür, değil midir diye, Platon'un diyaloglarından bu konuya değin yüz sayfa okuyup üflerseniz, adamın başını daha çok ağrıtır mısınız, yoksa ağrıyı durdurur musunuz? Asıl tartışılacak konu budur. Bugün Anadolu düşüncesinin doğrultusunda ağrıyı sızıyı durduran aspirin, opon mopon vardır. Ama Hellenistan uygarlığına ve kültürüne mensup olan anlı şanlı filozofların da, onların üyesi oldukları toplumun da ve her bir bireyinin de, baş, diş ve karın ağrısından hoşlandıklarını gösteren ortada bir tek belge yoktur. Hellenlerin de romatizma, baş, diş ve karın ağrılarından hoşlanmadıklarını kabul etmek zorundayız. Evet, Platon kazalar dolayısıyla yaralanmaların ve başka bu gibi arızaların iyi edilmesini öğütler. Ama sürekli hastalıkların iyi edilmesinden yana değildi. Onlara bakılmamalı, onları ölüme bırakmalıydı. Bu nedenden dolayı Hellenistan'da bir Hipokrat es ve ilk modern doktor sayılan bir Gallen peyda olmadı. Ve "tıb" Anadolu uygarlığının sonucu olarak Anadolu'da gelişirken Hellenistan'da bir adım bile ilerlememiştir. Bu nedenden ötürü de, Caracalla, hele Marcus Aurelius gibi Roma imparatorları, hastalıklarının tedavisi için Roma'ya daha yakın olan Hellenistan'ın Epidauros askulapionuna (ilkçağın dinsel hastaneleri) değil,

daha uzak olan Anadolu'nun Bergama askulapi-onuna gelmişlerdir. Platon'a göre, iyi olduktan sonra "Méditation"larını yazan Marcus Aurelius, bırakmalıydı ki veremden ciğerlerini tüküre tüküre ölsün. Eğer Platon'a kulak asılsaydı, hasta olup kurtulan ve kurtulunca da insanlara çok kıymetli yapıtlar bırakan kim bilir kaç kişi hiçbir şey yapamadan ölüp gitmişlerdi. (Doktorluk Tanrısı Askilepios'un, Zeus'un değil, Apollon'un oğlu olması, doktorluğun Anadolu'dan çıkmış olduğunu gösterir.)

Platon düşüncenin fen kollarından yalnız aritmetik ve matematiğe önem veriyordu. Gündelik hayatta aritmetiğin yararlılığından üstünkörü söz ettikten sonra, sayıların büyük önemine geçer. Rakamlarının özgüllüğünün incelenmesi, insan aklını bayağının bayağısı maddesel dünyadan ayırır, öz gerçeği görmesine yardım eder-miş. Çömezlerine der ki; "Rakamları inceleyin. Dünya ile ilgili hesaplar edebilesiniz, dükkâncı ya da tüccar olabilirsiniz diye değil, ama akıllarınızı hep değişen bu yalancı dünyanın görüntülerinden çekip, onu evrenin hiç değişmez özüne di-kekoyasınız diye... (Devlet, Kitap 7.) Hey hey! Ne yüksek laflar. Böyle olunca, Platon'un fikrine göre İyonyalı Thales, güneş tutulmasını hesapla-makla, bir filozofa hiç yakışmayan aşağılık bir halt işlemişti. Zaten Platon bu aklını, Pitagoras aklını kaçırdığı zaman ondan kaptı. Hacıvat'ın böylesine, toksözlü bir Karagöz ya da bir Bekta-şi ereni gerekti. İş aritmetikten genellikle mate-matiğe gelince, Platon aritmetik hakkında söyle-

diklerinin daha tumturaklısını matematiğe değgin tekrarlar. Platon der ki; geometriciler, kendisini hiç anlayabilemezler. Çünkü onlar geometriyi hep uygulamayı gözönünde tutarlarmış. Bilmezlermiş ki, bu fennin gerçek değeri, akli hep değışici dünyamızdan sıyrıp, soyut, öz ve ebedi gerçeklere saptamasındadır (Devlet, Kitap 7). Hatta Platon'a göre, her günkü adi hayatta uygulananca matematik alçaltılmış oluyor. Üstat, matematiği bir araç değil, bir amaç sayar. Oysa matematik fen kollarının bir doğrulama aracıdır.  statsa onu hemen hemen başlı başına kutsal bir niteliğe ulaştırır. Hatta pek acayip sonuçlara varır. Kendisince toparlak şekil, şekillerin en m kemmeliğir. Kafa da toparlak olduğu için en mükemmel uzuvdur. Acaba  stat hiç balkabağı görmedi mi?

Sicilya'da Taranto'da, burguyu icat eden ve matematik ilkelere dayanarak, mekanik araçlar icat etmeyi tasarlayan Arkitas adlı bir fen adamı vardı. Sicilya'da Platon ile tanışmış. Üstat demiş ki; mekanik icatlar aklın entelektüel davranışını demircilerle marangozlara layık olan bir zanaata alaltmaktır. Geometrinin amacı akla disiplin ve düzen vermektir ve gövdenin alçak ihtiyaçlarına hizmet değildir. Platon'un bu yolda döktüğü dil-ler başarılı olmuş. Plutark o zamandan beri filozofların mekanik fenninden el etek çektiklerini yazar (Plutark-Simpoz 8).

Atina'da Laurion gümüş madenlerinde ölesiye çapa sallayanlara hatta günümüzün sömürge-lerinde kazma sallayanlara "akıl ve ruh gözlerini-

zi dünyanın yalancı ve değışici görüntülerinden ayırın da, o bakışınızı soyut, öz ve ebedi gerçeklere saplayın!" dense nasıl olurdu acaba? Hele bu sözler yoğun dinsel bir t ts ye b r nse, Atina oligarkları gibi batı oligarkları da Hellenistan'ın hayranı olmaz da ne olur? Üstelik böyle burnu havada entelektüel mavalları okumak, kendilerine bir üstünlük kanısı, ezdiklerini de horlama haklılığı duygusu ve ezilen fukaralara da "geri milletler" diye bir aşıağılık kompleksi sağlarsa... Kim geri? Kan döküp öldürerek statükoyu yani geriye sürdürmeye çabalayan mı? Kendilerini ileri sayanlarla, geri diye damgalananlar arasında "geçmiş"le "gelecek" kadar fark vardır. "Yarın" her gün, "d n " beride bırakır. "Yarın, gene d n olmakta direnirse, bugün gördüğümüz gibi kan dökerek "geleceği" boğmaya çalışır. Doğum acısız olmuyor.

Batılılarca Atina uygarlığına, Anadolu uygarlığından üstün değer tanınmasının (din gibi) kimi nedenleri daha önce anlatılmıştı. Nedenlerin biri de –hem pek önemlisi– ekonomik ve sosyal yönde akıl yolunun tam dünya yayılımınca uygulanmasının istenmemesidir. Böyle genel bir ekonomik düzen batılıların hiç işlerine gelmez. Yüksek atomik hesaplarda kullanılan akıl bir yana, alelade emme basma su tulumbası icat edecek akıl kadarı, yeryüzünü tüm kaplayan ekonomik bir düzenin kurulmasına yeter de artar bile. Ama batı, eskiden beri yeryüzünü s m rme alışkanlığından ötürü, yeryüzünü s m rgesiyle zenginlik ve refah içinde yaşaması du-

rurken ve hatta sömüreceklerini öldürecek sa-
vaş araçları yapımında kullanılan batılı emekçi-
lerin bile refahı sağlanırken, neden ekonomik
ve sosyal düzenlere girişsin? Batıdan başka yer-
yüzünün tüm insanları kolayca sömürülebilirir-
ken dünya çapında bir ekonomik düzene ne ih-
tiyaç var? Varsın batının eğlenceli, pırıl pırıl
ışıklı büyük şehirleri, yeryüzünün karanlığı ve
yeryüzünün insanların kanı ve teri bahasına
yaşasın! Batılı bir insan düğmeye basınca, ta
Uzakdoğu'da ya da Afrika ormanlarında tanıma-
dığı ve göremeyeceği bir insanı öldürerek zen-
gin olursa, düğmeye basar mı, basmaz mı? Ba-
tılı emekçi fabrikadaki makinelerin başına ge-
çince ve makinelerin düğmeleriyle karşılaşınca,
önüne dikilen soru budur! Oysa dünya öyle kü-
çülmüştür ki, Uzakdoğu'da ya da Afrika'da öldü-
rülen adam, emekçinin kapı komşusudur. Elbet-
te batı, Anadolu'nun Thales'ine, Heraklitos'una,
Demokritos'una ve Anadolu diyalektiğine önem
vermez. Oysa Anadolu menşeli denemeye daya-
nan fen, Avrupa uygarlığından çıkarılınca o uy-
garlığın nesi kalır? Büyük sanatı ve Sokrates'i,
Platon'u ve Aristoteles'i kalır. Ama güzel" Av-
rupasal bir özellik değil, insansal bir dürtü ve
güdüdür. Fransa'da Lescaut'deki taş döneminin
dinsel mağarasıyla, Roma'da dinsel Saint Pierre
kilisesi arasında sanat gücü bakımından bir fark
yoktur. Lescaut mağarası içindeki dinsel yaban
boğası, at ve geyiklerle, Sixtine şapelinde Mic-
hele Angelo'nun uçan ak sakallı Tanrısı ve o
Tanrının saçlı sakallı permanentlanmış oğluyla

uçan havarileri ve şeytanları hep aynı sanat gücündedir. Batı, Anadolu uygarlığının maddesel yönünden faydalanırken, Atina uygarlığını da "ölümsüz ruh" uyuşturuculuğuyla karıştırmıştır. Böylece işine gelen eklektik bir felsefe uydurmuştur.

Hellenistan (ya da Atina) felsefesinin kaynağı olan Atina'daki akademi ve lise nihayet İmparator Jüstinyen'in emriyle altıncı yüzyılda kapatıldı. Böylece bu burnu havada felsefe porfiri gibi düşünürler ve Yeni Platonculuk sözümona sona erdi. Jüstinyen bu arada İstanbul'da Ayasofya kilisesini yaptırıyordu. Hristiyanlığa karşın puta tapanlar felsefesidir diye ekollerini Atina'da kapattığı felsefe, kıyafet değiştirerek –uzun saç sakalı üzerine papaz külahı kondurarak ve gün-nük tütsüsü buğularına gizlenerek– sinsi sinsi geldi ve hazır yapılmış Ayasofya kubbesinin altına "Kriye Aleyson" diye kuruldu. Jüstinyen Atina'daki felsefe ekollerini kapatırken, onların portikler altında sürünen son mümessillerine pekâlâ şöyle bağırabilirdi: "Sokrates bu kentte konuşalı beri bin yıl geçti. O zamandan bu yana gelip geçmiş kuşakların en parlak zekâları, sizlerin felsefesini mükemmelleştirmek için olanca akıllarını harcadılar. Siz olmasaydınız, öğrene-meyeceğimiz neyi bize öğrettiniz? Siz olmasaydınız yapamayacağımız neyi yaptınız?" Acaba bu soruları cevaplayabilecekler miydi? Bırakın bu soruları, nerede bu sorular, nerede Jüstinyen? Ama Jüstinyen, Thales'e, Ksenofanes'e, Heraklitos'a, Demokritos'la Anaksagoras'a bağı-

raydı bu soruları, onlar şöyle cevaplardı: "Biz insanoğlu tarihinde ilk kez akıl yolunu açtık, o yolun bir durağı yoktur. İnsan aklı, Anadolu'da oturttuğumuz yörüngesinden, Hellenler ve daha sonra başkaları tarafından saptırılmasaydı, insanoğlunun ilerlemesi hiç olmazsa bin yıl gecikmezdi. Amerika'nın keşfiyle insanoğlu yurdu yeryüzünün egemenliğini sağladı. Bunu yüzyıllar önce sağlamadıysa, bu gecikmenin başlıca sorumlusu Atina felsefesidir. İnsanoğlu çoktan dünya dışı evrende, yıldızlarda egemenliğini kurmuş, yıldızlarda yaşamasını sağlayan koşulları doğal olarak yaratmış ve yıldızları koloni yapmış olurdu." Jüstinyen: "Siz hayal peşindesiniz" İyonyalılar: "Biz değil. Hep değişen bu objektif dünyayı gölge ve hayal sayanlar asıl hayal içindeler. İnsan, çoğu kez aklıyla varamadığı noktaları imkânsız hayal sayar, o noktaya varınca da, onu içtiği bir bardak su kadar doğal sayar, uçağı imkânsız sayanlar, bir gün, saatte bin kilometre hızla giden uçakların doğal olarak yavaş gittiğinden yakınırırlar: Bizim, insan olarak yaptığımız işte budur."

Platon "ideali", "doğal"dan ayırdı. "**Fae-do**"da, (Şölen) gövdeyi ancak ruhun tutsak olduğu bir hapisane sayıyordu. Doğa ve dünya insana yabancı bir yer oluyordu. Klasik felsefeyi ve daha sonrasını etkileyen Platon, sosyal ve ekonomik sorunlara ve onları -toplum gözönün-

de tutularak- akılca düzeltmek çarelerine sırt çevirdi. Çünkü Hellenistan felsefesi insana dünya işlerinden el etek çektiriyordu. Neoplatonizm dünyadan kaçmaktı. Plotinus gövdesinden utanıyordu. İyonya fusiologları (doğa bilginleri) toplumun içinde yaşayan toplum çocukları oldukları için, akıl doğrultusundaki yollarında devamdan, Hellenistanca engellenmeselerdi, pek doğal olarak ekonomik ve sosyal problemleri çözmeye uğraşacaklardı.

Burada şunu kaydetmek yerinde olur: Anadolu düşünürlerinde yüksek değer görülüyorsa, yazarın bir Anadolu yurttaşı olduğundan değildir. Bu Anadolulu düşünürler Patagonyalı da olsalardı, kendi haklarında yazılacaklar gene burada yazılanlar olacaktı. Bu düşünürlerin Türkiyeli yurttaşlar olmaları sevinç verir insana bittabi. Bu düşünürler ancak Anadolu'da gelişebilirlerdi, çünkü uygarlık bir sentez işidir. Menderes, Gediz yalnız su akıtmadılar, çeşitli uygarlıkları da sulanyla taşıdılar. Anadolu uygarlığının yüksek değeri ancak öteki uygarlıkların bilinmesiyle mümkündür. Thales, Heraklitos ve Demokritos bir yurttaşsa, Sokrates'le Platon bir insandaştır. Batıda yüzyıllardan beri Atina kültür ve uygarlığı, tüm ayrı olan Anadolu kültürünün bir devamı ve bir ilerlemiş ve gelişmiş sayılıyordu. Bu haksızlığın burada giderilmesine çalışılıyor. Bir iki karşıt kültürünün tüm anlaşılması ne de olsa insandaşımız olan Sokrates'le Platon'dan yana ve karşıt yazılanların bilinmesiyle mümkündür. Platon'un yapıtları insan dilinin en yüksek örneklerle-

ridir ve güzel bir okuntudur, hem de dilimizin başta gelen gerçek ustalarınca Türkçeye çevrilmiştir. Onların okunmasının gerekliliği su götürmez.

HELLENİZMİN BAŞKENTİ ATİNA

Batının hayal ettiği ideal ve romantik Atina ile gerçek Atina arasında dağlar kadar fark vardır. Atina şehrinin 400.000 nüfusunun 250.000'i köle idi. Kölelerden başka Anadolu'dan ve başka yerlerden gelme bir sürü de yabancı vardı. Bunlar çoktan beri Atina'da yerleşmiş olsalar da hür hemşehri ve herhangi siyasi hakka, sahip olamazlardı. Bunlar Atina'da ne arazi, ne ev satın alabilirdi. Ev ve araziyi ancak bir Atinalıdan kiralayabilirlerdi. Bir yabancının bir Atinalı kadınla evlenmesi çok güçtü; evlense bile çocukları Atinalı sayılmazdı. Yabancı bir kadın Atinalı bir erkekle evlenemezdi, çünkü bir Atinalı erkek ancak oralı bir kız veya kadınla evlenebilirdi. Atina'nın 400.000 nüfusu içinde her hakka bu arada oy hakkına sahip ancak 40.000 Atinalı vardı ki, bunların da dört bin kadarı oy kullanıyordu. İşte bu idareye demokrasi deniliyordu! Söz ve davranış hürriyeti ancak 40.000 Atinalıya aitti. Şehirde bir başa geçme kavgası sürüp gidiyordu. Tartışmalar çoğu kez pazar yerinde oluyordu. En gümbürtülü –ister yalan ister dolan– ve en sürükleyici nutku çeken başa geçiyordu. Sofistler paraya, politik hayata atılmak

isteyenlere nutuk çekmesini öğretiyorlardı. (Demagoji bir Atinalı terimdir, Demos: halk, Agogos: sürükleyici demektir.) İktidara seçilenlerin adları kırık çanak çömlek üzerine çizilirdi. İktidara geçeceklerin görecekları işlerde bilgileri aramıyordu. Hep iyi nutuk atabilenler seçiliyordu. Hiç askerlikle ilgisi olmayanlar general oluyordu. Böylece Atina demokratik bir toplum değil, büyümüş bir aile idi. Hürriyet ve haklar da soydan geçmeydi. Bu durumdan faydalananlar toprak ağaları ve oligarklardı. Gün ve meydan onlarındı. Bunlar kendi çıkarlarından başka hiçbir şeyle ilgilenmezlerdi. Batılı yazarlar Atina'nın bu halini pek doğal sayarlar, bu hali savunma yolunda kütüphaneler dolusu beyaz kâğıtları, kara kara yazılarla örterler. Buna karşın İyonya'da hürriyet ve haklar soydan geçme değildi. Bir İyonya şehrinde yerleşen bir yabancı o şehirli sayılırdı. Şehrin idaresinde oy sahibi olurdu. Dilediğiyle evlenebilir ve arazi, ev sahibi olabilirdi.

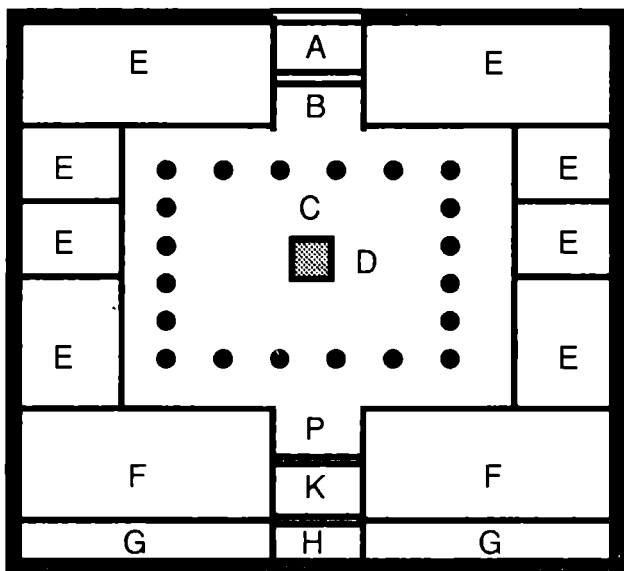
Atina'nın gelirini sağlayanlar, Laurion gümüş madenindeki emekçiler, çömlekçiler, demirciler ve denizcilerdi. Bu işleri görenlerse köleler ve yabancılardı. Gelir yalnız varlıklı azınlığı yani hür Atinalıları zenginleştirirdi. Vazolar ve başka toprak çanak çömlek, rafa konulup seyredilmek için değil, şarap ve zeytinyağı gibi akıcı nesneleri taşımaya yarayan gerekli eşyaydı. Birçok emekçi de örs üzerine varyoz sallayarak kılıç, kalkan, tencere ve tava yapıyordu.

Bir de, "liman haytaları" diye horlanan deniz emekçileri vardı. Atinalılar denizci oldukları

halde gemi yapımını Anadolu'dan, özellikle Kar-yalılardan öğrendiler. Deniz demirini ve yelkene ait birçok şeyleri Foçalılar icat ettiler. Atina'nın bütün ekonomik gücünü sağlayan bu insanların hiçbir sosyal hakları yoktu. Atina'da örneğin Pe-rikles gibi bir Atinalı "Perikles Limited" fabrikası- nı kurabilir, binlerce köleyi kılıç yapmakta kulla- narak öldürebilirdi. Böyle bir fabrikanın sahibi olan kapitalist hem işçinin, yani kölelerin, hem de aletlerin sahibiydi. Kılıç fabrikası işinin erbabı kölelere sahip değilse, o köleleri bir oligarktan kontratla kiralayabilirdi.

Atinalı oligarklar Atinalı filozoflardan çok memnundular. Varlıklı köle sahipleri ve toprak ağaları, çabayı azaltacak ya da kolaylaştıracak mekanik araçları istemiyorlardı. İş köle görüyordu, oligark görmüyordu ya! Böylece iş hor görü- lüyor, bu hor görüş de felsefenin görüşüne çok güzel uyuyordu.

Atina sosyal ve ekonomik dinamizmden de o kadar yoksun ve habersiz bir toplumdu. Ati- na'nın Megaralı testicileri, Akdeniz pazarlarını -hatta kimi yol damping yaparak- tutunca, bu duruma Sparta ve Korent başkaldırdı. Bu kez Atina emperyalizmiyle Sparta emperyalizmi otuz yıl süren Peloponez Savaşında çatıştılar. İlk "kritik" tarihçi sayılan Thucydides, ekonomi politik- ten o kadar habersizdi ki, "Tanrılar öyle istediler ve savaş oldu" der. Yani savaş bir ekonomik ne- denden değil, Tanrıların isteği üzerine olmuştur, demek ister. Bu fatalizm, Atina dram ve tiyatro- suna, ta sonuna dek hâkim olagelmıştır. Lidya

Bir Atina Evinin Planı

A. Büyük kapı.	G. Kadınlar dairesi (harem).
B. Avluya giriş.	H. Kilitli kapı.
C. Sütunlar ve yatak odaları ile çevrili oda.	K. (Neye yaradıkları bilinmemektedir).
D. Mihrap	P. Kadınlar bölümü (kimi zaman ikinci katta da olabilir).
E. Yatak odaları ve konuk odaları.	
F. Erkekler dairesi (selamlık).	

ise ekonomik ve sosyal konularda o kadar ilerlemişti ki, alışverişte büyük bir ekonomik kolaylık ve önemli bir ekonomik aşama olan parayı, Sardis "Lidya" Thucydides'ten dört beş yüzyıl önce icat etmiş ve basmıştı.

Peloponez Savaşı dolayısıyla zenginle fukara arasındaki fark göze adamakıllı batıyordu. Oligark Platon ise oligarklara, "Topluma asil yalanı söyleyerek onları oyalayınız ve avundurunuz ayaktakımını" diyordu. Atina oligarkisi faşist ve rasist idi. Topluma hiç karışmıyordu. Anadolu'daki düşünürlerse toplumun bir üyesi olarak toplumun içinde yaşıyorlardı.

Burunları havada varlıklı oligark azınlık bir yana, halkın ezici çoğunluğu yoksulluk içindeydi. Hatta halkın çoğu yalınayak başıkabak süründüğü için, Atinalılar ayakkabı giyen Anadolu'lu Lidyalılarla, tabanları yumuşak diye alay ederlermiş. Bunu batılı tarihçiler yazıyor. Aynı batılı tarihçiler, Atinalılarda başka uluslarda raslanmayan büyük üstünlük görürler. O da özgürlükleri ve söz hürriyetleri imiş. Oysa söz hürriyeti Atinalılarca dinsel ve batıl kanılarını sarstığında, idamlık suç sayılırdı. Söz hürriyeti uğrunda ölüme mahkûm edilenler arasında Anaksagoras'ı sayabiliriz. Anaksagoras ay ve güneşin Tanrılar değil, madde kütleleri olduğunu söylediği için Atina'da ölüme mahkûm oldu. Anadolu düşünürleri -aralarında da Anaksagoras- bunu yüzyıllardan beri söyleyip durmuşlardı, ama böyle söyledikleri için, bu adamları suçlamayı ne toplum, ne de resmi daireler hatır ve hayallerinden bile geçirmemişlerdi.

Atina'da planlı şehir, planlı urbanizm yoktu. Minoen Giritlilerde ve Anadolu'da ve Anadolu'dan aktarma Romalı şehirlerde şehir su şebekesi ve lağım sistemi vardı. Atina'da pislik açıkta ve sokaklarda akardı. Bundan dolayı Hellenistan ve Atina'da –Anadolu'da olduğu gibi– evlerle şehir harabeleri değil, yalnız mermerden yapılma tapınaklar ayakta kalmıştır. Hellenistan ve Atina'da Romalılar zamanına dek, bir tek kütüphane yoktu. Oysa Anadolu'nun çok şehirlerinde kütüphaneler bulunduktan başka, Bergama'da dünyada ilk olarak kitap icat edilmiştir. Çünkü orada papirüs tomarlarına değil, buzağı ve kuzu derisinin üzerine kitap yazılmaya başlanmıştır. Parşömenin icadı ise, yaprak, sayfa ve cilt icadı demektir. Üç yüz sayfalık yapraklı bir kitap cepte taşınabilir. Oysa üç yüz sayfa tutan yazıyı papirüs tomarı olarak taşımak için hiç olmazsa dört kişinin taşıyabileceği, kovamsı güderi çantalar gerekti. Örneğin tomar olarak herhangi büyük sözlük ya da ansiklopedinin bir harfinden ötekine gitmek için, otomobille kilometrelerce yol almak gerekti. Parşömenin icadı Gutenberg'in matbaayı icadı kadar önemli bir buluştur.

Atinalılar ve Spartalılar Akdeniz'in değişik yerlerinde "kleruk" (Kleruch) denilen sömürgeler kuruyorlardı. Başlangıçta bunlar günümüzdeki anlamında "sömürge" değil "bir yere gidip orada yerleşme" anlamındaydı. Bir yerde "kleruk"lu Atinalı, Atina şehrinin hemşehriliğini kaybetmezdi. Atina'da kalabilirdi. Kleruktan vergi alır-

dı. Ama sonradan Atina emperyalizmi sırasında, Atina Anadolu adalarında bir sürü kleruklar kurdu. Böylece bir sürü Atinalı oligarka toprak veriliyordu. Perikles ve Cimon zamanında, arazinin ilk sahibinin boğazlandığı da oluyordu. Hellenizm imparatorluğu dışlerini göstererek yerleşmeye koyuluyordu. Bunun en aydınlatıcı örneği İ.Ö. 431 yılında, Melos Adasının durup dururken ve ortada hiçbir sebep yokken, karadan ve denizden birdenbire istila edilmesidir. Adalılar kahramanca savaştılar ama, yenildiler. Askerlik çağındaki bütün erkeklerin boğazları kesildi, artakalan halkın hepsi -ihtiyar, kadın, çoluk çocuk- köle olarak sürüne sürüne Atinalılara verildi. Atina iğrendirici bir hoyratlıkla, bu hayvanlığı, gururlana gururlana "kuvvetinin hakkına" veriyordu, utanmadan. Oysa Anadolu Mileto'sun Akdeniz'le Karadeniz'de, hatta İspanya'nın Atlas Okyanusu kıyılarında seksen ikiden çok "yerleşimleri" vardı. Sparta ve Atina'nın ikisinin yerleşimlerinden fazlaydı bu. Ama hiçbir yerde erkeklerin başları kesilmedi, halk da köle olarak sürüklenip götürülmedi.

Gelelim Atina'da kadınların haline: Kadınlar evlerinde ayrı dairelerinde kapalı kalırlar, oradan çıkmaları iyi gözle görülmezdi. Kızlar burada hep annelerinin gözü önünde bulunurlardı. Ksenofon'a göre, "mümkün olduğu kadar az görsünler, az işitsinler ve az soru sorsunlar." Yalnız dinsel törenlerde sokağa çıkabilirlerdi. Evlenme, kızın babasınca hazırlanan bir işti. Kız kiminle evleneceğini bilmezdi. Evlenenler arasında

büyük yaş farkı olurdu. On dört, on üç yaşındaki bir kızla evlenen erkeklerin çoğu kırkını geçmiş olurdu. Evlenince kadın kocasının evinde hapis olurdu. Bir koca ölünce dul karısı, kocasının en yakın akrabasıyla evlenmek zorundaydı. Kadının hiçbir hakkı yoktu, yalnız kocasının giysisine, çocuk ve kölelere bakardı. Sokağa çıkmak zorunda kalırsa yaşlı bir köleyle çıkardı. Pazara çıkmazdı. Euripides "Sokakta bir Atinalı kadın görürseniz kimin karısı ya da kızkardeşi olduğunu değil, kimin büyükannesi olduğunu sormalısınız" diye yazar. Kadın kocasının arkadaşları ile konuşmaz, onlarla beraber yemek yemezdi. Kocasını "boşadım" demekle karısı boş olurdu, ama karısı kocasını boşayamazdı. Kadınların eğitimi, okulu yoktu; onun için kültürden yoksundular. Bir Atinalı erkek ancak bir Atinalı kadınla evlenebilirdi, Atinalı olmayan kadınla evlenemezdi. Örneğin bir İyonyalı kadınla evlenmesi yasaktı. Atinalı erkek bir Anadolu kadını ancak metres olarak kullanabilirdi. Atinalı kadının şehir idaresinde oyu yoktu. Hemşehriliğin erkeğe verdiği hakların hepsinden yoksundu (Thucydides 11 45). "Kadının başlıca görevi kendinden mümkün olduğu kadar az bahsettirmektir" der.

Anadolu kadınlar ise serbesttiler. Erkek arkadaşlarıyla konuşabilirler, gezer tozardılar. Çiftler birbirine gönül verince evlenmek için baba ve annelerinin iznini alırlardı. Kadınlar eğitim görürlerdi. Anadolu kadınları arasında ressamalara, şairlere ve bilgin olanlara rasgelindi. Hatta Priene ve başka Anadolu şehirlerinde, kadın hâ-

kimler vardı. Bu nedenle eski çağın yüksek bir kültüre sahip kadınlarının hepsi Anadoluludur. Örnek olarak üç anlı şanlı kadını analım: Birisi Halikarnas kraliçesi genç Artemisia I'dir. Dünyanın ilk kadın amiraliydi. Salamis savaşında Kserkses'in müttefiki olarak filosuna komuta etti. Onu esir edecek olana Atinalılar büyük paralar adadılar. Onun için Kserkses, savaşı kaybedince "Bugün kadınlar erkekçesine savaştılar, erkeklerse kadıncasına savaştılar" dedi. İkinci kadın Miletoslu Aspasia idi. Ama Sokrates'le Platon'un şölenlerine katılırdı. Perikles onunla evlenebilmek için, Atina meclisinde değme gözyaşı dökmüştü. Üçüncü önemli kadınsa Lesbos, yani Midilli Adalı Saffo idi. Kadınlara türkü dersi veriyordu. Kendisi eski çağın en büyük ozanlarından.

SPARTA HELLENİZMİ

Sparta halkı üç sınıfa ayrılıyordu. 1 – Asıl Spartalılar: Bunlar güney Hellenistan'da Lakoni-a'da Lakaedemon şehrinde yaşıyorlardı. Ne para, ne arazi, ne de eve sahiptiler ve bir kışla hayatı yaşayan askerlerdi. Bulundukları yere yabancıların girmesi yasaktı. 2 – Periyokoi (perioeci): Bunlar küçük arazi sahibiydiler. Şehirlerde ve limanlarda yaşayarak ticaret ve endüstriyle meşgul olurlar ve yabancı döviz elde ederlerdi. Yabancı parayla asıl Spartalıların –yani silahşörlerin– silahını, teçhizatını, yeme içmesini (yani karavanayı) sağlardı. Sparta filosunda ve ordusunda da iş görürlerdi. Kahramanlık gösterirlerse bir hür Spartalı sayılır ve hemşehrilik imtiyazını kazanırlardı. Ne var ki, Periyokoiler hiç bu imtiyaza nail olmak istemezlerdi. 3 – Helotlar: Bunlar önceleri Messenialı idiler. Spartalıların yenilince köle sayıldılar. Onların görevi Spartalı efendilerinin arazisine ölesiye zincirli kalarak, o araziye işletmektir. Helotlar Spartalıların tehlikeli olacak kadar çoğalınca, bir kısmı kasaphane hayvanları gibi boğazlanırdı.

Spartalıların, edebiyatta ve sanatın öteki dallarından herhangi birinde bir filizlenme, bir

gelişme olmamıştır. Burada sayılan gerçekler batılılarca da teslim edilir. Ama gene de Spartalılarda olağanüstü meziyetler keşfedilerek bin dreden sular getirilir. Hatta kimi yol Spartalılarda komünizm bile hayal edilmiştir.

Bu düzende, kadınların ve çocukların durumuna gelelim. Helotların kadını herhangi bir köylü hayatını yaşıyordu. Çocukları da Helot idi. Periyokoi'lerdeyse, kadın klasik dönemdeki ortak sınıf burjuvasındaki herhangi bir kadının hayatını yaşıyordu. Ama Spartalı kadın ve çocuğu öncekilerinden başka bir eğitim görüyorlardı. Spartalı kadın eşini bulmakta Anadolu bir kadın kadar serbestti. Ama kültürlü olacak bir eğitim görmezdi. Onun görevi gürbüz ve dinç asker doğurmaktı. Kadın jimnastik yapar, hatta spor yarışlarında erkeklerle yarışırđı. Doğurduğu çocuk bir sağlık heyetince muayene edilir, zayıf ya da sakatsa, ölmek ya da yabani hayvanlarca yenilmek üzere dağa bırakılırdı. Güçlü bir çocuksa, yedi yaşında anasından ayrılır, artık sürekli talim görürdü. Kadının kocası ihtiyarsa, kadın bir güçlü gençten gebe kalabilirdi. İhtiyar koca da, doğan çocuğu kendi çocuğu sayardı. Sparta, Prusya militarizmine kat kat taş çıkartabilirdi. Ama yine de Platon Sparta'nın disiplinine pek hayrandı. Kadın meselesine gelince; Platon o konuyla hiç ilgilenmezdi.

Atina uygarlığı, görüldüğu gibi, Sparta'ninkine gece ile gündüz kadar zıt iken batı bu iki uygarlığı, aynı uygarlığın ayrı iki yüzü olarak saymıştır. Picasso'nun, kimi yol, aynı gövdenin

tek başının iki ayrı görünüşünü çizdiği olur. Ama Picasso, hayal gücünün gemlerini ne kadar boş-
lasa da tek gövdeye, biri kapkara zenci, öteki de
karbeyaz Norveçli olarak, çift kafa yerleştirme-
miştir.

Spartalılar da, Atinalılar da, alacakları pek
önemli siyasal kararlarda kâhinlere, büyülere ve
birçok batıl kanılara dayanıyorlardı. Tanrılara
kurban edilen hayvanların karaciğerlerinin uğur-
lu ya da uğursuz çıkması önemli kararların alın-
masını etkiliyordu. Sparta, Perslerin Atina'ya
saldırışında, Maraton savaşında ayın on beşi ol-
madığı için Atinalıların –yani Hellenizmin– yar-
dımına koşmadı. Daha önce anlatılan Melos
Adası haydutluğunda Atinalılar zengin ganimet-
ler ele geçirdiklerinden, Sicilya'da Siraküza li-
man şehrini büyük bir filoyla talana çıktılar.
Ama bu davranışta çapanoğlu çıkınca, filolarını
zarara uğratmadan çekip götürmeye karar verdi-
ler. Tam gidecekleri gece ay tutuldu. Kâhinlere
uyularak ayın on beşi oluncaya kadar filo Sira-
küza'da kaldı. Ama Siraküzalıların saldırıları so-
nucunda öyle eridi ki; ayın on beşi tamamlanın-
ca ortada gidecek filo kalmadı. Sparta ve Atina-
lıların ayın on beşi ya da tutulmasını yorumladık-
larından yıllarca önce rasyonalizm aşamasına
çoktan girmiş olan Anadolu'da Thales, fen ve
akıl yoluyla güneşin tutulacağını dünyada siftah
olarak hesaplamıştı. Anadolu ve Hellenistan uy-
garlıkları arasındaki fark budur. Çünkü Hellenis-
tan hiçbir zaman rasyonalist, yani fensel aşama-
ya ulaşamamıştır.

TARİHTE TEKERRÜR YOKTUR!

Buraya dek İyonya (yani Anadolu), Atina ve Sparta (yani Hellenistan) uygarlıklarının esasları, yol, yön ve yöntemleri ve aralarındaki ayrıntılar mümkün olduğu kadar özetlenerek belirtildi. Tarihte birçok uygarlıklar gelmiş geçmişti, bunların çoğu imparatorluktu. Her imparatorluk da imparatorlukların mukadder sonucuna varmış, eninde sonunda yıkılıp gitmiştir.

"Tarih tekerrürden ibarettir", "tarihten ders almalı" gibi laflar, **laf ola padişahım** soy sopundan laflardır. Tarihte tekerrür yoktur. Tarihten alınan ders ise, kimsenin tarihten ders almadığıdır. Gelmiş geçmiş uygarlıklar insanoğlunun yürüdüğü yolda birer aşamadır. Bunların hiçbirinde "Ey insanoğlu, varacağın yere vardın, bundan sonrası burada dolap beygiri gibi dönüp dolasmaktır" denemez! Denirse, insanoğlu dolaba bir tekme vurur, onu paramparça edip yoluna gider. Sona ermeye yüz tutan batı uygarlığı da, insanoğlu yürüyüşünde bir aşamaydı. Bu aşamada batı uygarlığı ve onun niteliğini araştıran batılılar, bu konu hakkında birçok yapıtlar yazmışlardır. Eskiler –yani yirminci yüzyıldan önce yazılanlar– batı uygarlığının tamamıyla Hellenistan

kaynağından olduğunda durmuşlardır. Bunların arasında "uydur uydur ebegümece" çeşidinden olanlar çoktur. Yirminci yüzyılın yazarlarına gelince, eski tutkularına ancak te'vil yoluyla tutunabilmektedirler. Bunların birkaç tanesinin bile eleştirilmesi çok yer alır.

Batının bu yoldaki yazarları arasında başlıca otorite sayılan Profesör Gilbert Murray'e bakalım. "Greek Studies" adlı kitabının, "Hellenism" bölümünün açılış sayfasında şöyle der:

"Bizim on dokuzuncu ve erken yirminci yüzyılımızın batı uygarlığı pek belirli bir surette hem Hellenik, hem de hiç Hellenik değildir. Tarihsel açıdan, edebiyatta, sanatta, düşüncede, törede, politikada ve özellikle dinde sandığımızdan çok daha Hellenistan'ın evlatlarıyız. Öte yandansa bir sürü maddesel tasarruflarımız ve icatlarımızla; makine çağımız ve "mas" prodüksiyonumuzla, çapraşık ekonomimizle müthiş devlet gücüne sahip ve zengin ve -tarihte bir eşine daha rastgelinmeyecek derecede- örgütlenmiş maddesel bir uygarlığı kontrol eden (ya da onun tarafından kontrol edilen) bir uygarlığa sahibiz. Greklerin uygarlığı bunun tam zıddı olan özellikleriyle belirgindir." (**Greek Studies - Hellenism**. Gilbert Murray, sayfa 1.)

Gilbert Murray burada apaçık olarak, "maddesel bilgileri ve icatları, makine çağını, mas prodüksiyonu ve çapraşık ekonomiyi" Hellenistan uygarlığının tam zıddı sayıyor. Bunda haklıdır. Zaten yukardan beri bu gerçeğe parmak basılıp durulmaktadır. Bu maddesel bilimler, icatlar

vesaire, akıl ve fen yolunu açan Anadolu uygarlığı kaynağıdır. Gilbert Murray bu suretle Anadolu uygarlığını Hellenik saymıyor. Bu uygarlığın İyonya kaynağından olduğunu da söylemiyor. Zaten öyle söylemesi de beklenemezdi. "Tarihsel açıdan, edebiyatta, sanatta, düşüncede, törede, politikada ve özellikle dinde sandığımızdan çok Hellenistan'ın evlatlarıyız" demekle asıl "Hellenistan Avrupa'nın evladıdır" demek istiyor. Ama diyemiyor. Çünkü bunu demek, apaçık zırvalamak olurdu. Sanatta, törede, edebiyatta daha önceki batılı yazarlar beş yüz sayfalık bir Hellenistan felsefesi yazsalar, Anadolu İyonlara geçeryak on beş sayfa ayırır, ondan sonra Sokrates, Platon, Aristoteles üçlüsüne girişirlerdi. Bertrand Russel, "Batı Felsefesi Tarihi" adlı kitabında şöyle der: "Hiç hayret edilmemeli ki Homeros'u yaratan İyonya aynı zamanda icat ve fennin beşiği olmuştur. Mistisizmin ağır basmadığı her yerde elbette fenni spekülasyon hız alacaktı. Ama Bertrand Russel bunu İyonları da Hellen saydığı için diyor. Bertrand Russel'in yüzyıla dayanan ömrünün baş tarafı "eski zamanda kalbur samanda" çağına aittir. Bu **"Batı Felsefesi Tarihi"** yapıtı da gençliğine aittir. Nitekim o zamanlar yazdığı **"Sosyal Rekonstruksiyon"** adlı yapıtının sonunda, Hristiyanlığın iyilik ve kardeşlik duyularını sosyal düzene model sayıyor. Hani şu komşularına yardım et ilkelerini. Parayı komşunun cebinden çıkarmak zorunu varken kim kime yardım edecekti? Kendisinin, asıl bir matematikçi olmasına rağmen, sosyal

düzeni rakamlara dayandırmayarak, insandaki yardımlaşma duygusuna dayandırması tuhaftır. Belki sonradan fikrini değiştirmiştir.

Yukarıda, Gilbert Murray'nin Hellenizm konusunda, batılılarca başlıca otorite sayıldığını yazmıştık. Profesör Alfred North Whitehead de başlıca otoriteler arasında bir öndegelen sayılmaktadır. Profesör diyaloglarında şu fikirleri ileri sürer: "Arşimedes, Romalı askerler tarafından öldürülünce, on dördüncü yüzyılda bilinen matematik kadar matematik biliyordu. On dördüncü yüzyılda matematik onun bıraktığı yerden ileri götürüldü" (Dialogues of Alfred North Whitehead, sayfa 175). Profesör gene şöyle yazar: "Endüstriyel çağa Arşimedes zamanında ulaşmış olabildik. Yalnız çayla kahve eksikti. Bunların yokluğu halkı öyle etkiledi ki; İskoçya'daki halkın kaynayan çaydanlıklarına dikkat edip, buharla işleyen makineler icat edilesiye kadar yüzyıllar geçti" (Dialogues of Alfred North Whitehead, sayfa 187). "Modern fennin ve teknolojinin gelişmesi için gereken ne varsa Arşimedes zamanında hep hazırды; yalnız Sicilya'da halk ocak başında oturup, çaydanlık kapaklarının, buharıdan kalktığını görmemişlerdi. Bunu söylerken ciddi olduğuma emin olabilirsiniz" (Dialogues of North Whitehead, sayfa 252). Bu yazılarda dikkat edilecek noktalar, Gilbert Murray ile Whitehead'ın arasındaki çelişmelerdir. Daha önce yazıldığı gibi fenni akım asıl Anadolu'da İyonya'da başladı ve orada durdu. Arşimedes'in keşifleri Anadolu'da başlayan akımın doğrultusundadır.

Yalnız Arşimedes yaptığı keşiflerden –Atina'nın etkisi dolayısıyla– utanıyordu. "Yüksek felsefi spekülasyonlardan yorulan bir filozofun, dinlenmek için, böyle saçma sapan çocuk oyuncaklarıyla arasına eğlenmesini hoşgörmeli," diyordu.

KLASİK DÖNEMİN EGE DENİZİ TARİHİ

Atinalılar Anadolu'lu olan Kimelilere hakaret etmek için "sizin tarihiniz bile yok" dediler. Kimeliler de "savaşmadık ki tarihimiz olsun" dediler. Ama bu sözler Atina, Sparta ve İran İmparatorluklarının birbirine girmesinden önce söylenen sözlerdi. Bu çatışmanın tam göbeğinde duran Batı Anadolu –ki sonradan Türkiye diye anıldı– ilerleme yolundaki çabalarını durdurarak bu saldırgan ve talancı imparatorluklardan canını kurtarma kaygusuna düştü. Atina'nın Anadolu'ya saldırışı İ.Ö. altıncı yüzyılda Atinalı tiran Pisistratus zamanında Çanakkale'de, eski Troya'ya ait olup, Lesbos (Midilli) Adasının bir yerleşimi (kolonisi) olan Sigeum şehrine saldırmasıyla başladı. Bu saldırı, Atina emperyalizminin Atina dışında ilk saldırışı idi. O sıralarda Atina uygarlıkta ortaya bir ad olsun koyamamışken, Midilli yani Anadolu, Saffo ile Alkeos'u yetiştirmişti. Böylece Atina, Çanakkale'de tutunabildi. Sonra bir barış taarruzuna geçti. Homeros'un "İlyada" ve "Odisea"sını, Atina'nın kutsal festivalinde okunmak üzere Anadolu'dan Atina'ya getirdi. Zaten Atina'nın İyon olduğu sözleri o sıralarda başlar. Nitekim Atina'nın yanındaki Salamis Adasına

Atina'nın sahip olduğu, "İlyada"nın kataloğuna uydurma bir dizi sokularak ispat edilmek istendi. Oysa Salamis Adası Atina'ya yakın Megara'ya aittir. Atina ise Megara'nın gelişen ticaretinin kendi çıkarına olmayacağından işkilleniyordu. Güya Megara'nın efsanevi kahramanı Nissus bir Atina kralının oğlu imiş (İlyada, II. 558). Ada Atina'ya geçti ve Atinalı oligarklar arasında Kle-rukluklar olarak bölündü. Sonra bir İyon adası-nın, yani İyon Tanrısı Apollon'un doğduğu yer sanılan Delos Adasının kutsallığını korumak üze-re, adadaki mezarları Pisistratus kazdırıp başka yere taşıttı. Şairlerin yazdığına göre, uzun giysili İyonyalılar kadınları ve çocuklarıyla toplanırlardı. Orada dans edilir ve yarışlar olurdu. Güzel kızlar ve İyonların zenginliklerini görenler, ölümsüz in-sanlar olduklarını sanırlardı. Delos çok işlek bir alışveriş yeri-ydi ve Atina da onun için oraya kondu.

Persler İyonlara saldırınca, Anadolu ancak Hellenistan'dan yardım bekleyebilirdi. Mısır, Fi-listin'den yardım bekleyemezdi, çünkü onlar za-ten Perslerin olmuşlardı. Denize batanın yılanı sarılması kabilinden, Hellenistan'dan umutlandı-lar. Çok geçmeden ne denli bir zehirli yılanı sa-rılmış olduklarını anladılar. İranlılar, İyonya'yı ve Anadolu'yu işgal ettiler. Pek ağır olmayan bir vergi alıyorlardı. Şehirlerin idaresine karışmıyor-lardı. Pers - Hellenistan savaşı tek taraflı olarak yalnız Hellen açısından yazılmıştır. Pers açısin-dan bir şey yazılmamıştır. Persler İyonya üzerine yürüyünce, Anadolu-lular ya Perslere karşı savaş-

mayı ya da göç etmeyi tartışmışlardır. Göçü savunanlardan hiçbiri Hellenistan'a gitmeyi düşünmemişler, hep Fransa, Sardunya ya da İspanya'ya gitmeyi önermişlerdir. Hellenistan'da o zaman nüfus bolluğu yoktu. Ya Hellenistan göçmenleri kabul etmemiş ya da Anadolulular Hellenistan'a gitmeyi istememişlerdi. İkisi de aynı yola çıkar. Foçalıların yansı göç edince, Marsilya'ya, Antibes'e, Nis'e yerleştiler. Hellenistan'a hiçbir Foçalı gitmedi. Anadolu Perslerce istila edildikten sonra, Anadolu başkaldırmaya karar verdi. Sparta'dan yardım istediler. Sparta yardım etmek istemedi. Atina azbuçuk yardım etti. Topu topu yirmi gemi. Anadolulular Sardis'e kadar ilerlediler, şehri ya yaktılar ya da şehir yandı. Bu sefer İranlılar Dara'nın komutası altında Anadolu'yu altüst ettiler.

Gel zaman, git zaman, Persler Hellenistan'da yenildiler. Anadolu kısa bir süre bağımsızlık kazandı (İ.Ö. 479). Ama İ.Ö. 478'de "Delos Devletler Birliği" diye bir kurul kuruldu adada. Atina bugünün emperyalistlerine taş çıkartacak surette, Anadolulu müttefikleri dediği ve Perslere karşı savunmak için kurulduğunu iddia ettiği bu Delos Birliğiyle Anadoluluları boyunduruğu altına aldı. Batı tarihçileri, şımanık çocukları olan Atina'yı haklı göstermek için elden geleni artlarına komazlar. Göz göre göre hırsız savunana avukat gibi, söylemeden önce ne söyleyeceği belli olan can sıkıcı bu laf kalabalığını girildatır dururlar.

Delos Devletler Birliğinin üyeleri, güçlerine göre birliğe gemi vereceklerdi. Gemi veremez-

lerse para ödeyeceklerdi. Özgür kalmak isteyen Anadolu'lu şehirler gemi de, para da vermek istemiyorlardı. Atina bunlarla savaşarak bunları altetti. İlk ağızda, Karitos ve Naksos Adaları güme gitti. Taşoz Adasının, güçlü filosu ve ada karşısındaki Trakya kıyısıyla gelişkin bir ticareti vardı. Bu ticaret Atina'nın iştahını ve ayranını kabarttı. Kavga çıktı. Taşoz Sparta'dan yardım istedi. Ama Sparta'nın iki eli kandaydı. Helotlar (köleler) ayaklanmıştı. Helotları boğazlamaktan Sparta'nın başını kaşıyacak vakti yoktu. Atina, Taşoz'u, karşısındaki Trakya kıyılarıyla beraber takımıyla yuttu. Adanın duvarlarını Taşozlulara yıktırdı. Adayı ezici vergiler prangasına vurdu.

Delos Birliğinin sözümona müttefikleri üç sınıfa ayrılabilir: 1 – Gemi veren çeşidi, 2 – Gemi yerine para veriyoruz diye tahmin edeceğiniz gibi etekleri sevinçten zil çalan takımı, 3 – Zorla Atina'nın uydusu olan boynu bükükler.

Verilen gemiler Atinalıların kumandası altında, Atina filosuna katılıyordu. İyonyalılar filoda askerlik ederek yurtlarından uzak kalmak istemiyorlardı. Atinalıların da gemi yerine para almak işlerine geliyordu. Eninde sonunda gemi verenler, ancak Anadolu'nun Midilli, Sakız ve Sisam Adalarıydı. Üyelerinin çoğu para veriyorlardı. Para verenlerin ihanet etmemeleri için –yani kendilerini Perslere savunmakta kendi yurtlarına kahpelik etmemeleri için– şehirlere birer güçlü Atinalı garnizon kondurdular. Artık Atina İyonyalıların adamakıllı içişlerine karışıyordu. Bir de müttefiklerin (artık müttefik mi ne dersiniz dey-

niz), savaşta Atina'ya asker vermeleri çıktı. Bu sırada Atina, müttefiklerinin isyan etmesini istiyordu. Çünkü edenlerin hemen tepesine biniyordu. Derken efendim, İyonyalı Apollon'a Delos'ta toplanan hazine, birdenbire Atina akropolünde Tanrıça Athena'nın emrine verildi. Buna Türkçede katakulli denir. (Çünkü Fransızca emrivaki "fet a kompli" yazılır, eski yazıyla Türkçede katakulli okunur.) Bu katakullinin tarihi İ.Ö. 454'dür.

Devletler Birliği her yıl Delos Adasında toplanırdı. Artık toplantı gerekmiyordu. Çünkü Tanrıça Athena, müttefiklerin verdiği yeni bir vergiyle hazinenin bekçiliğini ediyordu. Bu hazine ile Atina şehri, tepeden tırnağa süslendi. Ama daha önce söylendiği gibi, ne bir lağım kazıldı, ne de bir kütüphane kuruldu. Bundan dolayı Tanrılar durup dururken kızakoydular, Atina'ya veba salgını saldılar! Ölen öleneydi. Tanrıları yatıştırmak için insan kurban ettiler. Bu sırada Atina'ya kulluk edenlerin sayısı –çoğu Anadolu olmak üzere– iki yüzü aşkındı. Anadolu'da, Atina'ya da, Hellenizmine de duyulan nefret büyüktü.

Bu sırada olacak oldu, Atina emperyalizmi Sparta emperyalizmiyle çatıştı. Peloponez Savaşı denilen (İ.Ö. 431) savaşlar başlayakoydu. Burada biraz durmak gerek. Perslerin yenilgiyiyle Peloponez Savaşı arasından kırk sekiz yıl geçmişti. Perikles'in parlamasıyla ölmesi (İ.Ö. 429) arasında da otuz bir yıl vardır. Perikles Peloponez Savaşından üç yıl sonra ölmüştür. Perikles Çağı de-

nilen ve -Atina piyes yazarlarıyla filozoflarının gelişmesi yüzünden- Atina'nın en parlak devrini teşkil eden bu süre, topu topu elli yıl sürmüştür. Bu, kuzey kutbu gününü andırır; güneşin doğmasıyla batması hemen hemen bir olmuştur. Batının Perikles Çağı diye dillere destan ettikleri bu çağ, Anadolu kültürünün Atina tarafından daha ileri götürüldüğü ve böylece Hellenizmin en üstün aşamasına ulaştırıldığı çağ olarak değerlendirilir. Nerden nereye? Bu, batının apaşıkâr "hüs-nü kuruntusudur." Bu konu hakkında daha önce burada uzun uzadıya yazılmıştı. Bu iki uygarlık aynı yönde ve aynı doğrultuda değildi ki; biri öne aşsın da, öteki geride kalsın. Bu iki uygarlıkta bir ilerilik ya da gerilik söz konusu olamaz. Böyle bir şey tavşanla yengecin yarışmasına benzer biraz. Yarışın böylesi hiçbir zaman sona ermez. Çünkü tavşanla yengecin ilerlenecek yön hakkında kanıları bambaşkadır. Tavşan öne, yengeçse hep yana kaçır. Atina yengeçlemesine büyük mesafeler aldı, büyük marifetler, göz alıcı parlaklıklar çaktı. Görenler "güzeeel" diye şaşıtlar. Ama başladığı yerden bir adım bile ilerleyememiştir.

İ.Ö. 428 yılında, yani Peloponez Savaşının ikinci yılında Midilli Atina'ya isyan etti. Anadolu'nun bir parçası bu suretle Hellenistan ya da Atina'ya isyan ediyor ve Sparta'nın yardımına sığınuyordu. Midilli Adasının, dış münasebetlerinde söz hakkı yoktu. Midilli de, Delos Adası Birliğinin bir üyesiydi. Ama Midilli'nin öteki üyelerle teması Atinaca kontrol ediliyordu, Atinalılarca,

kullanılıyordu. Kendi gemileri de sırf Atina'nın çıkarına, Atinalılarca kullanılıyordu.

Anadolu'nun Atina'yla Sparta çatışmasında bir çıkarı yoktu. Peloponez Savaşı Anadolu'ya yabancı bir konuydu. Anadolulu müttefiklerin sırayla Atina'nın ya da Sparta'nın uyduluğu ya da köleliğine zorlandıklarını gördükçe zencirlerini kırmaya çalışmaları çok doğaldı. Delos hazinesi işinde Anadolu göz göre göre soyulup soğana dönmüştü. Özgürlüklerini de kaybetmişlerdi. Şimdi iki cami gibi Atina ile Sparta arasında beynamaza dönmüşlerdi. Midilli, Atina'nın şer-rinden kurtulmak için Sparta'ya sığındı. Atinalılar gelip adayı işgal ettiler. Atina, adanın on binlere varan bütün erkeklerinin öldürülmesine ve kadınlarla çocuklarının Atina'da köle olarak satılmasına karar verdi. Zorba bir idarenin merhametsiz davranması gerekçesi ile idam emri yö-rük bir kadirgayla Midilli Adasındaki Atinalı komutana gönderildi. Ama Atinalı bir nutukçu, insansal değil, politik bir kayguyla, "Midilli halkını öldürürseniz, bundan sonra isyan edecek şehirler zoru görünce, teslim olurlarsa öldürüleceklerini bilerek ölünceye dek savaşırılar. Bu, hem hazineye fazla masraflı olur, hem de şehirlerin al-tedilmesi uzun sürer" diyerek idam kararını mecliste ancak üç dört oy çoğunluğuyla bozdurdu. İdam kararının bozulduğunu bildiren ikinci karar ikinci bir kayıkla Midilli'ye yollandı. İyi ki güçlü bir deniz fırtınası idam kararını götüren kayığı geciktirmişti. Yoksa ikinci kadirga vaktiyle yetişemezdi ve insanların çoktan boğazları kesilmiş

olurdu. İkinci kayık ancak birincisinin dümen su-
yunda limana girdi. Bunun yerine adanın arazisi
âdet üzere klerukluklara bölünüp Atinalı oligark-
lara verildi. Arazinin eski sahipleri Miðillililer de
toprağı efendileri için ekip biçerlerdi. Ama Ati-
na filosu İ.Ö. 412'de Sicilya'da yenilince, Ana-
dolu –yani Miletos, Teos, Lebedos, Kime, Foça-
kentleri, Atina boyunduruğunu boyunlarından
attılar. Ama Atina hâlâ güçlüydü. Onun için
Anadolulular, Spartalılarla anlaşma yaptı. İyonya
yani Batı Anadolu, Spartalıları tanıyınca, bu se-
fer Sparta Perslerle yaptığı Miletos anlaşmasına
göre, Anadolu'yu onlara bıraktı. Bu yürekler acı-
sı yara Hellenizm adı altında sürer gider. Sırayla
Atina ve Sparta Perslerin müttefiki olurlar.

Şimdi özetleyelim: Anadolu İranlılardan
korktuğu için, Atinalılara sığınır. Delos işinde
soyulur ve özgürlüğünü yitirir. Sparta'dan medet
umar ama Perslere satılır. Yıllarca harcanan ça-
ba hiçbir şeye yaramamış olur. Bu hal Büyük İs-
kender'e dek sürer.

BÜYÜK İSKENDER

Peloponez Savaşının sonu, Hellenizmin sonu demektir. Çünkü batı, Hellenizm demekle Atina uygarlığını anlar. Bundan ötürü "Tarih ve Hellenizm" yazısının Peloponez Savaşıyla burada tamamlanması gerekirdi.

Peloponez Savaşlarının, Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarıyla büyük benzerliği vardır. Dünya Savaşları diye adlandırılan savaşlar Avrupa uygarlığına son vermişti. Batıda hâlâ görülen aydınlık, sönmüş bir yıldızın hâlâ gelmekte devam eden aydınlığıdır. Zaten dünya savaşı denilen savaşlar hiç de dünya savaşı değildi; batının takıntılarıyla yaptıkları, "iki batılı savaşıdır" ya da Avrupa savaşıdır. Dünya savaşı değil, birbirlerinin sömürgelerini içetmeye çalışan iki batılı talancı grubunun savaşıydı. Dünya savaşı asıl Atatürk'ün ulusal savaşları sırasında başlar. Bunun da öncü çatışması, Çanakkale savaşlarıdır. Çünkü orada Hristiyan ve Türkiye düşmanı Çarlık Rusyası yok olmuştur. (Yok olmasaydı Türkiye ulusal savaşlarda hem batıdan, hem de doğudan fena sıkışacaktı.) Dünya savaşı yeryüzünde insanoğlunun kaderini tayin edecektir.

Bu konuyu yazının sonuna bırakıp kronolojik sıraya sadık olarak devam edelim. Batılı yazarların hepsi de Hellenistan tarihini Büyük İskender'in ölümüyle bitirirler. Büyük İskender'den sonraki çağa da Hellenistik Çağ adını takarlar. Hellenistan tarihinin İskender'in ölümüne dek uzatılmasının başlıca nedenleri şunlardır: İskender Avrupalı ve İndo-Avrupasal sayılır. İskender'in Anadolu, İran ve Asya'yı işgal etmesiyle İndo-Avrupasal duyguların koltukları kabartılmış olur. Bundan başka İskender'in Anadolu ve İran'ı fethetmesi, İran'ın çok daha önceleri Hellenistan'a saldırışının tepkisi ve intikamı sayılır. Çünkü İskender Hellenistan'ın temsilcisi sayılır. Sözümona aynen bu tarihsel piyes, eninde sonunda Hellenistan'ın zaferiyle biter. Perde iner. Ondan sonra gelsin alkışlar! Bu suretle bir taşla iki kuş vurulmuş olur. Hem İndo-Avrupasalların, Avrupalı olmayan insanlara, hem Hellenizmin yani Atina'nın, Anadolu'ya üstünlüğü gösterilmiş olur. Sayılan bu iki nedeni daha yukarda söylendiği gibi, hangi dilde olursa olsun bütün batı tarihçileri, tarihi kendilerine doğru yonta yonta, apaçık yazarlar.

İlk önce şunu kaydedelim: Makedonyalıların anadili Hellençe değil, Makedoncadı. Ve Grekler Makedoncayı hiç anlamazlar ve Makedonlar Grekçeyi anlamazlardı. Makedon dilinin İndo-Avrupalı bir dil olup olmadığı, hatta ne dil olduğu belli değildir. Makedonlar Trakya, Arnavut ve Epir karışımı bir halktı. Asıl yurtları Trakya, Makedonya ve Güney Arnavutluk'u kaplıyordu.

Hellenler, özellikle Demostenes, Makedonları Hellen değil, hayvandan az üstün barbar sürüsü sayıyordu. Makedonlar da Hellenleri hor görmekte Hellenlerden aşağı kalmıyorlardı. Makedonlar at yetiştiriyorlar, Pangeus madenlerinin zenginliğiyle ordu besliyorlardı. İranlılar gibi babadan oğula kalma bir krallıkla idare ediliyorlardı. Filip'in oğlu İskender, at, içki ve kadın tutkusunu ateşli ve zeki bir delikanlıydı. Hocası ünlü filozof Aristoteles'ti. Ama ne Aristoteles çömezi hakkında, ne çömezi hocası hakkında bir şey söylediler. Aristoteles'in düşüncelerinin, pek çömezine uygun düşmediği anlaşıyordu. Herhalde Aristoteles İskender'e Hellenceyi iyi öğretmişti. Çünkü İskender Homeros'un "İlyada"sının âşığı olmuş ve "İlyada"nın kutsal kahramanı Akhilleus'u kendisine örnek edinmişti. O zaman edebiyatta başka bir efsane kahramanı yoktu. Eğer Sümer'in Gilgameş, Almanların Ziegfrid, Türklerin Dede Korkut efsanelerini okusaydı, bunların arasında belki bir seçme yapabilirdi. İskender savaş meydanındaki yengilerini falanks denilen güçlü piyadesine, bir de hem hafif, hem ağır süvarisine borçludur. Falanks'lar arka arkaya on altı kat (saf) piyadeden oluşuyordu. Bunlar çok uzun mızraklar taşıyordu. Arkadaki safların mızrakları öndekilerin arasından geçiyordu. Falanks yanına yanaşılmaz dev bir kirpi gibiydi. Bunlar ordunun ortasında dururlardı. Sağ sol kanatlar daysa düşmanı çevirmek için süvari dururdu. Falanks güçlüydü, ama davranış hızından, sağa sola dönüverme gücünden yoksundu. Daha ziyade

ağır ve lagar davranan dikenli bir kaplumbağaya benziyordu. Yalnız kısacık bir kılıç taşıyan lejyonerler, mızraklar arasında yılanlar gibi kayıverince, ağır bir k ndere benzeyen o mızrak meretiyle kolay kımıldayamaz hale gelen falanksların canına okuyorlardı, habire sokuşturu sokuşturu verdikleri kısa kılıçlarıyla.

Büyük İşkender Hellenistan'ı dize getirdikten ve Korent'te kendisini Hellenistan Devleti Birliği'nin başı tayin ettirdikten sonra, kahramanlık modeli Akhilleus'a benzemeye kalkıştı. İlk saldırılacak yer "İlyada"nın Troya'sıydı. Oraya ayak basınca komutanların önünde bir savaş dansı yaptı. Sonra Gronikos suyunda İranlılarla karşılaştı. Düşman tarafında kalabalık Hellenler görünce, generalinin birine "yahu karşıda bize savaşmaya hazırlanan Hellenler var" dedi. General, "şaşılacak ne var, onlar her zaman iki tarafta da bulunurlar" diye cevapladı. Nitekim İran sınırlarından çıkıncaya dek İşkender Hellenleri hep karşısında buldu. Troya'dan İzmir'e geldi. İzmir şehri yoktu. Ama İşkender orada kalıp Kadi-fekale'de avlandı. Ve Melos suyunun beri yanında İzmir şehrinin kurulmasını emretti. Homeros'un doğduğu yerin Melos kıyısında olduğu söyleniyordu. Homeros aşıkı olan İşkender'in herhalde bilgileri vardı, öyle emretti. İşkender oradan Efesos'a yürüdü. Efesos'ta oligarklar İran'dan yanaydı. Demokratlar oligarklara saldırınca oligarklar İran garnizonuyla kaçtılar. Ama Efesoslular bir müstebit yerine başka bir müstebit değil,  zg r kalmayı istiyorlardı. İşkender Ar-

temis'in büyük tapınağının üstüne adının yazılması için can atıyordu. Adının yazılması şartıyla tapınağın yapılmasına paraca yardım vaat etti, ama Efesoslular, "bir tapınakta iki Tanrı olmaz" diye cevapladılar, İskender'in parasını nazikçe reddettiler. Oysa batılılar, Hellenizmin intikamını Perslerden almak için, İskender'in savaştığını yazarlar. İskender Efesos'tan Miletos'a gitti. Ama bu sefer dayanan oligarklar değil halktı. Halk İskender'i hiç de kurtarıcı diye karşılamadı. Hani ya Miletos Hellendi? İskender Miletos'tan Halikarnas'a (günümüzün Bodrum'u) gitti. Orada da batılıların Hellen saydığı Halikarnaslılar İskender'le ölesiye savaştılar, özgürlükleri uğrunda. Şehrin dış duvarları alındı. İskender'in almayı başaramadığı biricik kale varsa o da Halikarnas'ın iç kalesidir (Bardakçı Salmakis). İskender Anadolu'da en önemli savaşını Isus'da verdi. Bu savaş İskender'e Filistin, Mısır ve Mezopotamya yolunu açacak, ya da orada yenilmekle mahvolacaktı. Hellenistan bile İskender'in yenilip yok olması için gece gündüz dua ediyordu. Persler denizlere hâkimdi. Atinalılar Perslerle temastaydılar. İskender'in yüzüne gülerken, arkasından vurmak için gizlice Perslerle ilişki kurmuşlardı. Hatta Isus'da İskender'in yenileceğini sanarak Atina'da isyana kalkışıldı. Ama Demostenes, "durun hele, sabredin, yenilsin de üstüne çullanınız" dedi. Sözü geçti. İşte bu İskender de Atina'nın şampiyonuydu batılılarca.

İskender Frigya başkenti Gordium'a geçti. Gordium'un anlı şanlı "kördüğümü" vardı. Onu

 zen Asya'ya hâkim olacaktı.  skender  zemedi, kılıcını çekip kesti. Bu olayı batılılar Kristof Kolomb'un yumurtasına benzetirler. Yeryüzünde akılla çözülemeyecek düğüm yoktur. Her düğüm de iki türlü değil, bir türlü çözülür. Düğüm ucu ya da uçları geriye doğru ekile ekile açılır. Bir problem insanın isteğine ya da çıkarına göre  z mlenmez. Gerçeğin komuta ettiği bir çözüm yolu vardır.  ster hoa gitsin, ister gitmesin, o yoldan çözülür.  skender kılıcıyla düğüm çözeceğine patates soysaydı, daha yararlı bir i görürdü! Silahla düğüm çözülmez, berbat edilir. Kılıç hiçbir problemi çözmez, berbat eder. Kılıç ancak bir ulusun boynuna takılan ilmiği kestiğinde anlıdır, öldürmez yaatır.  şte yalnız o zaman, enginden çırçıplak fırlayan sevgi kraliçesi gibi kınından yapıyalın çıkar.  skender sanki düğümü kesmekle  zm  oldu mu? Ne gezer! Bir sürü generallerinin ve ondan sonra kuşak kuşak insanoğullarının durmadan boğazlanmasına sebep oldu.

 skender bunca zaferlerden sonra artık Akhilleus gibi s nepe bir kahraman olmakla yetinemezdi. Tanrı olmak sırası gelmişti artık. Zaten eskiden beri Tanrı dölü olduğu yarım ağızla fısıldanıyordu. Çünkü anası Olimpiyas'ın bir gece yılanla yatıp sevitiği g r lm ti. Demek babası Filip değil, kutsal "fiyon" yılanıydı. Zaten eskiden beri bu yılan "ruh el kudüs" diye biliniyordu. Zeus diye bir batılı Tanrı vardı, Tanrı o torbada keklikti. Bir de Ammon-Ra diye doğulu Tanrı vardı.  skender, yalınkat olacağına, katmerli

Tanrılığı, Zeus-Ammon'luğu seçti. Bunun için Mısır'ın güneyinde, kum sahrasının ta göbeğinde Sivas'da Ammon-Ra tapınağının papazlarına başvurdu. Yolda giderken mucizeler, kerametler oldu. Dalkavuğun biri sahrada iki yılanın kılavuzluk ettiğini görünce, bir başka dalkavuk geri kalır mı hiç, o da gökte iki karganın yol gösterdiğini söyledi. Papazlar ne ettilerse ettiler, Tanrı Ammon-Ra gebe kaldı ve oğlu İskender'i doğurdu. İskender Hellenistan'a artık Tanrı olduğunu ve resmen Tanrılığının kabul edilmesini buyruklayınca, Spartalılar bu son turfanda Tanrının zılgıtına uğramamak için, "Aman ne isterse olsun, eyvallah" diye ona kurbanlar kestiler. Atinalılar Platon sayesinde metafiziğe çoktan akıl erdirmişlerdi. Çömezleri bile Platon'a tapmak için -Platon metafizik olmazdan önce,- ders verdiği akademide ona bir mihrap kurmuşlardı. Varsın Zeus-Ammon da Atina'nın efendisi olsun. Batılılar, İskender'in "çift Tanrı", batının da doğunun da Tanrısı olmak isteğinde, derin politik bir iyi niyet, Hellen ile Asyalı ırkları birleştirmek arzusunu görürler. Bu görüşlerini şu olaylara dayandırırlar:

Makedonyalı askerlerinin Asyalı kadın ve kızlarla evlenmelerini istemesi ve evlenenlere savaşta elde ettiği soygunlardan para vermesi. Kendisinin de İran prensesleriyle evlenmesi. Elde ettiği İran illerine İranlı valiler (satraplar) tayin etmesi (Greklerin Asyalılarla evlenmesine İskender'in hocası Aristoteles şiddetle karşı duruyordu. Çünkü ona göre doğa, dünyayı Atinalılar

için, Atinalı olmayanları da Atinalılara köle olmaları için yaratmıştı). Yukarda söylendiği gibi batılı tarihçiler, İskender'de, batı ve doğu dünyalarını birleştirme arzusunu sezerler. Ama bu çeşit birleştirme arzusu her cihangir fatihte altettikleri halkları ve böylece kurdukları imparatorlukları zamanın sonuna dek, kendi sultalarının altında tutmak arzusundan doğar. Buna birleştirme denmez. Halkları kıyıp kıyıp üzerlerine tuz biber ektikten sonra, "buyurun yekpare birleşmiş halklar sucuğu" demek olur bu!

Bu işin ilk örneği, hatta prototipi Asurlarda görülür. Onlar savaş tutsaklarının hepsinin gözlerini millerlerdi. İçlerinden bir tanesinin yalnız tek gözünü millerlerdi, tek gözle ötekilere kılavuzluk etsin diye. Hepsinin burunlarına birer balık oltası taktıktan sonra, uskumru balığı dizisi gibi çekip sürüklerlerdi. Vietnam ve Cezayir'de görülen işkence örnekleri daha insansal mıydı sanki? Böyle birleştirmelerin çeşidi İskender'de olduğu gibi, Atilla'da, Cengiz'de, Timurlenk'te, Jül Sezar ve Napoleon'da da görülür. Hele Napoleon'un özel birleştirme usulünü ressam Goya çıldırasına resmetmiştir. Hem amaç, bu yoldan dünyayı birleştirmek olunca Hellenistan'a saldıran Perslerin ne kabahati vardı? Ama batılılar, çocukluk çağlarında okudukları Hellen hürriyet savaşlarının, etkisinde kalmışlardır hep.

Örneğin alalım Maraton savaşını. Pers emperyalizmi o savaşta Hellenleri boğup öldürmek için boğazını sıkıyordu. Boğulmak istemeyen ve bu güzelim dünyada soluyup yaşamak isteyen o

günün Hellenleri, yani insan gönülleri, "Aera... Aera" (=Hava... Hava) diye bağırarak ve canlarını dişlerine takarak, Perslere saldırdılar. Pek acıdır insanın "Hava... Hava" diye bağırması. Her insanoğlu gönlünün ta iç tellerine parmak geçirir ve o telleri koparırcasına parmak çekerken, gözlere zehir yaşlar getirir. Bu korkunç bağırı, her insanoğlu gönlüne –İster Hellen, ister Türk, ne olursa olsun– ta Maraton'da ya da nerede olursa olsun, "Hava... Hava... diye Miltiades'in unutulmuş bir "hoplit"i olarak, Maraton'daki insanoğullarıyla gönül bağlamanın özlemini verir. Termopil'de de öyle. İnsanoğlu, o bir avuç Spartiya ve Tespiyen'le o gün orada gönül ve ölüm kardeşi olmanın özlemini çeker. Ama insanoğlunun bu şahlanışını yaşayan insan –Çünkü batılılar da, Hellenler de insanoğullarıdır– insanoğullarının başka şahlanışlarına gönül gözünü kör, can kulağını sağır etmemelidir. Birinci ve İkinci İnönü savaşları Maraton ve Termopil kategorisindedir. Afyon'la Dumlupınar'sa günümüzün Platea Savaşlarıdır. Hatta bu sonuncuları, tüm insanoğullarını kapsayan engin savaşlardır, öyle ki sonuçları Cezayir'lere, Vietnam'lara yayılır. Bu sözler belki bugün kulağa gülünç gelebilir. Yarın bu olayların, insanoğlu tarihinin genel perspektifi içinde, üstün önemleri görünecektir. Hellenler de insandır; göreceklerdir ki, bu savaş insan olarak onlar için de yapılmıştır. Aslında savaş ne şan içindir ne kahramanlık –yoksa ağamızı mı eğlendiriyoruz?– ölmek ve öldürmek bir eğlence değil, bir insan haysiyeti zorunludur.

İnsanoğlunun kurtuluşuyla kaygılanan bu yirminci yüzyılda, ancak yüzyıl önceki batılı çocuklara, ayrıran ve koltuk kabartımı olsun diye söylenen İskenderimsi efsanelerle bugün de tarih şişirmek, günümüz batı tarihçilerinin yaşadıkları zamanı daha hâlâ anlamadıklarını göstermektedir.

İskender'in Grek kültürünü Asya'ya sokmak için savaştığı söylenir. İskender, Efesos'la, Miletos'la ve Halikarnas'la Grek kültürünü sokmak için mi savaştı ve onun için mi oradaki insanları öldürdü? İskender kendi üssünden ayrıldıkça, Cengiz gibi arkada bıraktığı insanları doğruyordu. Sur, yani Tir'de sekiz bin kelle devirdi, otuz bin çoluk çocuğu da köle diye pazarlarda sattırdı. Gazza'da, Sur'dan daha çok kelle uçurdu ve daha çok köle sattırdı. Şehirlerde elde edilen zenginlikler, köle satışından elde edilen paralar, talanı kabartıyordu. İskender sanki, "bunca kelle deviriyor ve devlet ilan ediyoruz" diyordu, her cihangir gibi. Bu kültür sokuculuk uğrunda, sonraki savaşlarda daha ne kadar kelle devirdiği belli değildir. Çünkü tarihçisi Callisthenes (filozof Aristoteles'in yeğeni) idi. İskender'in sudan bir bahâneyle kellesini vurdurması üzerine zavallı adam, tarihinin İran'dan sonraki savaşlarını yazamadı. Roma ordusunda hizmet eden ve bir ara Kapadokya valisi olan Arrianos (Anadolulu ve İzmirlidir) İskender hakkında Ptolemi ve başkalarından aktarma sekiz kitap yazdı. Ama İskender'den altı yüzyıl sonra yazdıklarında İskender'i şişirici seçmeler yaptığı besbellidir. Hıristi-

yan Filistinliler İskender'i Hristiyan diye bildiriyorlardı. Arapların "İskender-i Zulkarneyn" dedikleri İskender, iki koç boynuzluydu! Onun hakkında yazılanlar, gulyabaniler, ecinniler ve şehinşahlarıyla "Bin Bir Gece Masalları"na benzer. İskender Anadolu'ya karşı sefer açmakla Perslerden öç almak için gitiğini söylüyordu. Asyalılarla Grekleri birleştirme hakkında hiç söz ettiği yoktu. Ancak İyonya uygarlığıyla temas ettikten sonradır ki, birleştirme lafı peyda oldu. Kendisi hatta Asyalı şehinşahlar gibi davranmaya ve giyip kuşanmaya koyuldu. Bunun için onu kendi askerleri bile horluyorlardı. Pers kadınlarıyla evlenen askerlerine para veriyordu. Greklerin Anadolu kadınlarla evlenmeleri, İskender'in hocası olan Aristoteles'in tepesini attırıyordu. Efendim, nasıl olurdu, İskender soylu bir Atinalıyı, köle olarak yaratılmış (yani Atinalı olmayan) bir kız veya kadınla evlendiriyordu?

İskender hep sarhoş olur, sağında solundakilerini ve arkadaşlarını öldürürdü. Bir gece sarhoş olunca, İran şahının, büyük bir sanat eseri olan Persepolis sarayının sağına soluna meşaleler atarak sarayı yaktı. Bir başka gece içkili iken, üvey anasının kardeşi Kleitus'un böğrüne bir kargı saplayarak öldürdü. Kleitus, can arkadaşı ve ordunun çok değerli süvari komutanıydı. Granikos savaşında İskender'in hayatını kurtarmıştı. Ona birçok zafer sağlamış olan generali Parmeniyon ve oğlu Filotas'ın kafalarını uçurturdu. Birçok önemli Makedon komutanı İskender'in sarhoşluğuna kurban gittiler. İskender

otuz iki yaşında Babilon'da bir iki gün ve gece süren sarhoşluk âlemlerinden sonra hastalanarak öldü.

İskender ölünce imparatorluğu generalleri arasında bölüşülerek hemen parçalandı. Generaller tezelden birbirleriyle boğuşmaya koyuldular. Özellikle Anadolu, yüzyıllar süresince bir savaş meydanı oldu. Yatakta ölen biri dışında, generallerin hepsi de birbirlerini öldürdüler. Bu öldürüşme işine generallerin oğulları devam etti. Şehirler toprak ağalarına, onlar da endüstri ve tarım için kölelere dayanıyordu. Savaşta oligarklar zenginleşiyor, fukaralar daha fukaralaşıyordu. Çünkü savaşta köleler çoğalmakla çok ucuzlaşıyorlardı. Köleleri ucuz ucuz alan oligarklar dolayısıyla proleterlere iş kalmıyordu. Azınlık Himalaya'nın tepesinde kurulmuş sanki, gününü gün ederken, çoğunluk da uçurumun karanlık dibinde açlıkla pençelesiyordu.

Bu eşitsizlik İskender'in generallerine ve onların savaşlarını sürdüren oğullarına vız geliyordu. Rasyonalizmi hor gören dünyanın mistik ve metafizik bir edilgenlikle apışılmasını ve başa gelene hep "eyvallah" denmesini öğütleyen Hellenistan Yeni Platonculuğunda, daha ileri bir dünya özlemi sönüp gitmişti. "Moira", "tike" oldu. Yani şans ve tevekkül. Hellenizm dönemi Hellenistikizm oldu. O da Roma gücünün ayakları altında son nefesini teslim edip gitti.

Evep İskenderiye gibi büyük şehirler kuruldu. Bala üşüşen sinekler gibi dünyanın dört yanından kalabalık olarak gelen tüccar serüvenci-

lerden ötürü orası zengin de oluyordu, fellahımsı halkın sırtından. Ama bu zenginlik açlık ve ölümün solmuş yüzüne sürülen parıltılı yaldızıydı. Parıltılı egzamalar olur a... Onun gibi...

Hellenistik dönemde sanat gelişmedi değil, ama cicibiciliğe kaçtı. Sapasağlam ta kendisi olacağına, kendisine sanat süsü vermek için kendisini zorlayan ve ıkınan "anne cicime bak" diyen bir gösterişe döndü. Edebiyatta bir kibarlık taşlaması, bir incelik özentisi oluyordu. Allah için söylemeli, söyleyeceğini nazlanmadan, gelin hanım gibi kırıtip durmadan söyleyen Platon nerede, bu mıymıntılar nerede? Bilgiye gelince, onun çoğu yol, bilgi midir yoksa ukala dümbelekliği midir, pek belli olmuyordu.

Bu çağda insanoğluna yararlığı dokunan yer, gene Anadolu'da Bergama'ydı. Alfabenin Fenike'de icat edildiği söylenir. Ama Fenike'nin alfabesi sessizdi. Sesli alfabeleri geliştirerek günümüzün fonetik alfabesini icat eden İyonya'dır. Okuma işini kitap aşamasına ilerleten de Bergama olmuştur. Çünkü kitap, yaprak, sayfa ve kodexle fihristi orası icat etti. Bergama'nın yüz binlerce cildi (papirüs tomarı değil) Mark Antonius tarafından Kleopatra'ya verilmekle, İskenderiye kütüphanesi çok zenginleştirildi. Bergama aynı zamanda süslü ve güzel urbanizmi (ornemantal urbanizmi) –ki gene Anadolu icadı olan fonksiyonel urbanizmin karıştıdır– icat etti. Bergama aynı zamanda plastik sanatları, Avrupa'nın Rönesans dönemi aşamasına ulaştırdı. Bu başarı biraz da Afrodisias'ındır. Dikkat edilecek olursa

Hellenistan yontularının insan yüzlerinde duygu değil Avrupa'nın serenite (serinlik diyebileceğimiz) bir durgunluk vardır. Bunun nedeni Praksiteles ve Fidias'ta görülen stilizasyondur. Siftah olarak Bergama ekolünde insan yontularına duygu getirildi. "Ölen Galyalı" heykeli ve daha birçok heykellerde Anadolu'nun getirdiği yenilik görülür. Bergama, yontuların siftah duygulandırıcıları yerdur. Antik dünyanın en büyük ressamı Appelles de o sırada Kolofon'da doğdu. Onun resimleri bugüne kalmadı. Ama o da heykel yontucularından etkilenmiş ya da onları etkileyen olmuştur. Bergama ilk bilimsel tıbbi icat eden ilk modern hekim Gallen'i yetiştirdi. İlk ampirik doktor Anadolulu Hippokrates ise, Gallen de ampirik olmayan ilk doktordur. Çünkü tedavisi teşhise dayanıyordu. Ama onu Roma çağına ait saymak daha doğrudur. Roma emperyalizmi köle pazarlarını kölelerle dolduruyordu. Roma çağında Delos, Makedonya, Roma ve Bergama'da asker, köle ve proleter karışımından ötürü sosyal sayılabilecek bir iki ayaklanma olduysa da, kolayca bastırıldı. Hellenistik dönem -İskender'in hem Tanrı, hem imparator olması dolayısıyla- Roma'ya cismani ve ruhani imparatorluğu aktardı; Roma da o çift başbelasını Hristiyan batıcıya ciro etti.

DİNLER DÖNEMİ

İnsanoğlunun gelişmesinin kabaca üç aşamaya bölündüğü daha önce yazılmıştı. Yani sırasıyla 1 – Büyü, 2 – Din, 3 – Akıl aşamaları. Çin ve Budha'sıyla Hindistan, Hellenistik devirde din aşamasına varmış ve orada durmuşlardı. Batı Akdeniz'in Roma çağında, Semitik (Sami) uluslar, din aşamasına vardılar ve bir iki bin yıl farkla Yahudi (Tevrat), Hristiyan (İncil), İslam (Kuran) dinleri doğdu. Anadolu İ.Ö. altıncı yüzyılda "akıl" aşamasına varmakla insanlığa önderlik etmişti. Ama bu üç dinin önceki "Büyü" aşamasıyla kesin bir ayrıntısı yoktu. Bu aşamalar az çok birbirine karışmıştır. Din aşamalarında büyü devrinin kalıntıları (mitolojisi) bulunur. Bu üç dinde de Adem'le Havva efsanesine rastlanır. Ama "Tevrat"ın yani İsrail'in "kutsal taşları" Hristiyanlıkta unutulmuştur. İslamlıkta akıl Hristiyanlıktan üstün gelmiştir.

Büyü aşamasındaki Tanrı bolluğu insanlar arasında bir savaş nedeni olmamıştı. Ayrı bölgesel Tanrılara tapanlar kendi bir ya da birden fazla Tanrılarını, "Git bizim filan feşmekan Tanrımıza tap, hemen bel ağrın iyi olur", ya da "Bizim Lut ve Cebelut Tanrımıza bir kurban kes,

sana neler bağışlar, bir gör," diye methederler. Övülen Tanrılar da, önceki Tanrılara eklenir ya da dert geçinceye dek kiralanırdı.

Dinleri ilan edenler moral (etik) duygunun dahileridir. Örneğin "On Emir"i ile Musa. Gene örneğin, taşlanmayla öldürülecek bir suçlu kadını taşılayacak olan kalabalığa, sesini ta merhametinin özünden paralayıp ortaya fırlatırcasına, "Vicdanından emin olan ilk taşı atсын" diye bağırarak bir İsa'nın sesinde, insan göğsüne seslenen insansal bir asalet vardır. Örneğin kendi Kureyş halkına karşı dimdik ve yapayalnız dinelip, Kâbe'de putları göstererek "Bu putların suratlarına yağ sürün sinekler yapışır, bunlara nasıl Tanrı diye taparsınız?.. diyen bir Hz. Muhammet'te aklın namuslu ve dimdik çelik doğruluğu vardır. Bunlar, zamanlarında gerçek için savaşılan ihtilalcilerdi. Nitekim tutucu çevreler onları hemen öldürmeye kalkıştı.

Üç Sami (Semitik) dininin öncüleri sonradan sömürge aracı oldular. Anadolu'nun özgür, rüzgârlı, neşeli uygarlığı zehirlendi. Çünkü "Tevrat" dünyada ilk kez faşizmi, rasizmi kurdu. Yehova, yani Tanrı, yalnız "Ben'i İsrail"i sevgili ırk olarak seçmişti. Öteki insanların Tanrısı değildi. Bu düpedüz ırkçılık değildi de neydi? Hristiyanlığın insanlık taslayan sözleri, sonraki Hristiyanlarca çimen altında gizli sürünen yılan gibi sızan bir ırkçılıkla zehirlendi. Haçlı Seferleriyle patlak verdi. Haçlı Seferlerinin tepkisi, İslamîlikte "Düşmeni dinin kanın içeriz su gibi" oldu. Budha dininde, Çin düşüncesinde, bir de Anadolu'nun şenlik

ve esenliğinde ırkçılık yoktu. Atina'da vardı. Çünkü bir Atinalı erkek ancak Atinalı bir dişiyle evlenebilirdi. Hele Sparta'da mutlak katkısız Sparta kanalıyla ürenilecekti. Bu kez insanoğulları iş saati sonunda otobüste yer bulmak için itişen, tepen, çiğneyen kuyruksuz kalabalığa döndü. İnsanlar cennete tezelden girmek furyasına tutuldu. "Aman cennete girme" diye kimsenin kimseyi kuyruğundan tuttuğu yoktu. Ama sen gireceksin, ben gireceğim, diye insanlar yaman bir boğuşmaya koyuldular. Bu halin sorumlusu dini kuran ve onu "törel" (etik) katta tutanlar değildi. Çünkü onlar -hele sonuncular- paralel akan ırmaklar gibi, hepsi de insan egoizmine karşıydılar. Eğer İsa tapınakta sarraf masallarının üzerinde biriken paraları "al sana, al sana" diye kamçıyla vurup dört yana dağıtmasaydı onu haça germezlerdi. İsa istediği gibi söylenedurdu. Onların nesineydi? Çıkarlarına dokunmadıkça, hatta çıkarlarına yaradıkça kendileri de İsa gibi "iyilik miyilik, ham hum şarolop" diye bağırırlardı avaz avaz. Bunlar söylenen boş laflardan ibaretti, söylenmekle paraca zarar edilmezdi. Ama insan duyarlığıyla "ham hum şarolop" demek başka, o canları ciğerleri güzelim paracıklarını kamçılarlamak başkaydı. Paraları kamçılayan alçağı öldürmek gerekti. İşte asıl onun için İsa haça çakıldı. Mekke'de Kureyş kabilesi putlara tapan kabilelerden para alıyordu. Putlar para demekti. Hz. Muhammet ise "bu putlar yalandır" demekle, kendisinin de üyesi olduğu Kureyş kabilesinin paracıklarına saldırıyor-

du. Onun için öldürmek istediler. Hazreti Muhammet Kureyş'in gelirine dokunmamış olsaydı, hatta putlar şöyle iyidir, böyle iyidir diye onları etkili bir surette övseydi, onu öldürmeye kalkışmazlardı. Aksine, sarayının birinden ötekine Amerikan yapısı altın otomobilinin içinde mekik dokurdu. Yani günümüzün İbn Essuud'u gibi, Aramko petrollerinden yağlanır, ballanır ve onun gibi bin bir kölelerle onunkine eşit bir hayat sürerdi. Bugün de her yerde politikacının istediği kendisinin iktidar mevkiine getirilmesidir, onu da ancak oy pusulaları sağlar. Oy pusulalarını toplayan politikacı, hiç oylarını verenleri kendi atına bindirir mi? O oyunu verenin sırtına biner.

İnsanların dinsel nefretle, birbirleriyle boğazlaşmasından din kurucuları sorumlu değildir. Din kurucuları öldükten sonra, Hristiyanlıkta üstte gelen papazlar, İslamlıkta da yobazlar sorumludur. Nietzsche "Bir tek Hristiyan vardı, o da İsa idi, haça çaktılar" der. Yeni dine giren –inanmayan değil– yeni girdiği dine kendi kafasını aktarır. Nietzsche, "Bir tek Hristiyan vardı" sözleriyle, bir dine inandıklarını sananların –o dine değil– kendi kafalarına göre o dinden anladıklarına ve kendi kafalarından o dine eklediklerine inanırlar demek ister. Yani inandıklarını sandıkları din kurucusunun kurduğu din değildir, demek ister. Bir hikâye vardır: "Bütün akılları bir yere toplayıp istif ederler: Herkes gidip beğendiği akıllı seçip alsın, derler. Herkes kendi aklını beğenip alır." Softa ya da yobaz da din diye kendi

kafasını ortaya koyar. Sonra kendi kafasına uymayana kızıp, sanki Tanrı kendisiymiş gibi, had-dini bilmeyerek "kâfir" der.

Softanın samimi olanı ve olmayanı vardır. Samimi olmayanı hakkında söz söylemeye değmez. O para için herkesi aldatan kişidir. Samimi olanların çoğu da dini bir rutin merasimden ibaret sayarlar ve anlayışsızlıklarını bilgi sayarak, şunu yapmayacaksın, bunu yapacaksın diye, buyruklara dururlar. "Cehennem, Cehennem" diye bağnazlıklarından gelen hınçlarını insanlardan çıkarmakla "sadık" bir sevinç duyarlar. Oysa Habeşistan'a dini yaymak için giden Sahabilere Hazreti Muhammet, "Dini kolaylaştırın, güçleştirmeyin" demiştir. Müslüman nasıl olur? diye soranlara da "Amentü billahi ve summe estekam." (Allaha inanır ve doğru adam olur) demiştir. Bir toplumda akıl hürriyeti baskı altında kalınca toplumun genel zekâsının seviyesi alçalır ve toplum geçmişin tarih mezarına gömülür. Yobaz ya da softa kul ile Tanrısı arasına girmemeli. İslamlığın bir temel özelliği, onda öteki dinlerde olduğu gibi papaz olmamasıdır. Papaz takımına "klerik" denilir. Hristiyanlık, Yahudilik ve her dinde papaz olduğu için, papaz olmanın, yani "kler" olmanın karşıtı "laik" sözü vardır. Bu söz dinsiz demek değil, papazı olmayan demektir. İslamlık zaten laikliktir. Çünkü, papazı yoktur. Laik olmayan Müslüman, Müslüman olamaz, çünkü papazlığı kabul ediyor demektir. Bernard Shaw, "Batı bir din kabul edecek olursa, ıslah edilmiş bir İslamlığı kabullenmelidir. Çünkü, onda papaz yoktur"

der. Bir sözün, bir batılı dediği için mutlaka doğru olması gerekmez. Ama burada Bernard Shaw haklıdır. Ne var ki; Türkiye devletinin yasasına göre devletin laik olması zorunluğu vardı, çünkü softalar ve yobazlar kendi aralarında birlik olarak, Türkiye devletinin üzerinde kendilerini papaz tayin ettiler.

Her dinin bağınazları, ister softa, ister Hristiyan ya da İbrani olsun, henüz aklı işlemeyen masum çocuklara, kendi duygularını din diye saptamaları sonucu olarak, o çocuklar büyüyünce kimi insandaşlarını yadırgar ve hoşgörmez, kimi insanlara da bir yakınlık duyar. Buysa dinlerin törel temeli olan insandaşlık duygusunu insan gönüllerinde söndürür. Bunun sonucu tarihte şunlar görülür. Papanın emrettiği Haçlı Seferleri. Batının ilk özgür uygarlığının filizlenmesi demek olan Güney Fransa'daki (Provance'daki) Albijuaların çoluk çocuklarıyla –gene papanın emriyle– kılıçtan geçirilmesi. Engizisyonun insanları döner kebab gibi yakması. Yüzyıllık ve otuz yıllık dinsel Avrupa savaşları. Saint Barthelemy gecesi Paris'e davet edilerek misafir edilen Huguenotların uyurken öldürülmesi. Bu listeye İslamlıkta, yok Şiidir, yok Alevidir diye insanların canlarına kıyılması ve daha nice nice kanlı delilikleri katmalı. Din bir gerçeğe inançtır, inanmak da akılla olur, yoksa han hamam gibi babadan tevarüs edilen mal değildir.

Bir insan bir dine inandığı zaman anladığını ancak akıyla anlar. Bir ayette "Dünyada her şey ölümlüdür, ancak Tanrı ölümsüzdür" denmekte.

Bir başkasında "Allah ölmeyen hayattır" - "La ilahe hu elhay el kayyum," denmektedir ki, buna en yakını Miletosluların "madde ebedidir, ama canlıdır" demeleridir. Hazreti Muhammet de kendi için, "Ben tıpkı sizin gibi insanım" yani "benim Tanrısallığım kesin olarak yoktur" der. Bunları anlamak ancak "Kuran"ın Türkçeye çevrilmesi ve bir Türk tarafından anlaşılmasına bağlıdır. Tanrı Araplara Fransızca konuşamazdı ya! Onların anladıkları dilden konuşacaktı. Tanrının ne dediği anlaşılmayınca, kul neye inansın? İslamın ilk şartı şahadet sözüdür, bunu ağzıyla söylediği gibi, gönlüyle de kabul edecek, deniyor. Koyunuz ki bir Türk bunun Arapçasını söyledi, neyi tasdik ettiğini bilmezse, neyi tasdik eder? Bir papağana ya da dili kesilmiş bir saksağana şahadet sözünü ezberlettik miydi, papağan ya da saksağan Müslüman mı olur? Şahadet sözleri birkaç sözden ibaret olduğu için Türkçe anlatılıyor. Yani Türkçeye çevirmek zorunda kalınıyor. Bu demektir ki "Kuran" da anlatılmalıdır.

Ama anlatacak adam "din adamı" diye papaz olmayacaktır. Yani şoförün otomobil işletme uzmanı olduğu gibi din uzmanı diye dini kendi aklının dar çerçevesinde sınırlamayacaktır. Zaten din adamı olmaz; ya Müslüman olur ya olmaz. Tanrı bile, "Ben kulumun zannı katındayım" der. "Ene inde zanne abdibih" yani, bana hiç kimse kafasınca bir sınır, bir çerçeve koyamaz, demektir. Oysa softa ve yobaz kendi kafasının çerçeve ve sınırını Tanrıya komakla meşguldür. Bu söze dayanarak Gazali, "Tanrı ya iyi-

dir ya da kötüdür demek, sakalı ya da bıyığı vardır demek gibidir" der. Müslümanlığın ne olduğuna inanacak olana, inanacağı gerçeği, ancak "Kuran" ve onun Türkçesi bildirebilir. "Kuran"ı çeviren ve çevirisini –kendinden bir şey katmadan– bildirendir ki, yalnız Türkçe bilenlere Müslümanlığı yayabilir. Burada bir nokta var. "Kuran"ın sureleri "Kuran"ın nazil olduğu sırayla tertip edilmemiştir. En uzun sureler başa konmuş, sanki surelerin kısalışına göre sıralanmıştır. Surelerin geldiğine göre tertibi gerektir. Sonra Cuma hutbesi, ancak özgür ülkesi uğrunda silah taşıyabilecek yaşta ve güçte olanlar için farzdır. Hutbede günümüzdeki ekonomik durum bildirilecektir. Çünkü insanların uydu olup olmayışı ancak siyasi ve ekonomik durumun bilinmesiyle mümkündür.

Çünkü Hazreti Muhammet zamanında gazeteler yoktu ki, Müslümanlar ülkenin aleyhinde de dalavereler döndüğünü bilsinler. Bir başka toplumun uydusu olana Cuma namazı farz değildir. Bugün Türkiye'de Cuma namazı kılınıyorsa o da ulusal savaşta ülkenin bağımsızlığını sağlayan Atatürk ve savaşta şehit olanlar sayesinde.

Akdeniz kıyılarında uluslar bu üç dine bölündüler ve papazların çabasıyla birbirine düşman oldular. İslamlıktan iki yüz yıl önce Roma İmparatorluğu bütün Akdeniz'i kaplıyordu. Ama gene de uygarlığın göbeği Roma ya da Atina değil, Anadolu ve özellikle Efesos idi. Asya eyaleti Roma İmparatorluğunun en ileri, en zengin ye-

riydi. (Adı Küçük Asya değildi. Asya adı Anadolu'dan başlayıp bütün kıtayı kaplayınca, Anadolu'yu kıtadan ayırmak üzere, Bizans zamanında "Asya'nın küçüğü" dendi. Asya sözcüğü unutulmuş bir Anadolu dilindendir.) İmparatorluk açısından Anadolu onca önemliydi ki, İmparator Augustus zamanında dünyanın ilk nüfus sayımı Anadolu'da yapıldı.

Her ne kadar İsa Filistin'de doğmuş ise de Hristiyanlık asıl Efesos'ta gelişip yayıldı. Dünyanın ilk yedi kilisesinin ilki, Efesos'ta olmak üzere Efesos çevresinde kuruldu. Sonra Hristiyanlığın konsülleri Anadolu'da toplandı. Batılılar Saint Jean denilen dördüncü testaman'ın yazarı için acaba İsa'nın Jean denilen havarisi mi, yoksa İncil'in "Apokalips" denilen kısmının yazarı "Kutsal Jean" denilen başka bir adam mı, diye tonlarca kitap yazmışlar. Ama Saint Jean dördüncü testaman'ın ilk tümcesinin başlangıcında, her şeyden önce Logos'un olduğunu, Logos'un Tanrı olduğunu ve Tanrının Logos'la beraber olduğunu yazar. Logos'un İyonya düşüncesindeki anlamını çok önce anlatmıştık. Bu tümce ve sonrası, bütün testaman'ın İyon düşüncesinin ürünü olduğunu bal gibi gösterir.

Filistin'de İyonya eğitimi görmemiş bir Yahudi –yani Saint Jean– bu İyon felsefesini nereden bilecekti? Dördüncü "İncil" ise önceki üç "İncil" in bir eleştirmesidir. Ya bu zeki adam İyonya'da İyon düşüncesini öğrenip yazmıştır ya da bir İyonyalıya yazdırmıştır. Herhalde İyonyalılarla konuşurken, onların kulak vermelerini sağ-

lamak için, onların kültür seviyesinde konuşmak zorundaydı. Böylece ilk önce Anadolu'da Efesos'ta kök salmış bulundu. Ama Nietzsche'nin "Yalnız bir Hristiyan vardı, o da İsa idi" demesi gibi sonra Tarsus'lu (Anadolulu) Saint Paul geldi. O da Hristiyanlık diye anladıklarını Hristiyanlığa kattı. Âdetâ başka bir Hristiyanlık icat etti. Saint Augustin'den de Platon'un Tanrısını aldı, Saint Paul'un Tanrısına kattı. Bunların ayrı anlayışları mezhepler oldu ve mezhepliler birbirini kesti. İslamîlikta bunun gibi katkılar ve kıtallar oldu. Burada durmak gerek, çünkü bu olaylar, artık konunun dışına çıkar. Roma İmparatorluğunun başkentini İmparator Birinci Konstantin'in İstanbul'a taşımasıyla Bizans tarihi başlar.

BİZANS

Roma başkenti, imparatorluğun çoğu doğudan gelen düşmanlarını kolayca karşılayacak bir yerde değildi. Zaten son imparatorların pek Roma'da oturdukları yoktu. İmparator Tiberius, Capri Adasında oturmakla, Romalı hemşehrilerince "Başkentinden ayrı yaşayan imparator" diye anılıyordu. İmparator Hadrianus boyuna gezer dururdu. Ama gözdesi Anadolu (Yani Asya eyaleti) idi. Onun için Edirne'yi (Hadrianopolis) kurdu. İmparator Diyokletianus, başkentini İzmit'te kurmuştu. Roma İmparatoru Konstantin "İkinci Roma" diye, doğuda bir ikinci başkent kurmayı tasarladı. Roma ulusunun Troya'da savaşan Afrodit oğlu Aneas'dan üreme olduğu efsanesine göre, Konstantin, başkentinin Troya'da kurulmasına karar vermişti, hatta kent duvarlarının yapılmasına başlanıldı. Ama oranın deniz taşıtlarına uygun olmayacağı düşünüülerek, başkent'in Bizans'ta kurulması kararlaştırıldı. Konstantin'in adından başkente Konstantinopolis dendi. Konstantinopolis Grekçe "stin poli"den Türkçe "İstanbul" oldu. Konstantin Hıristiyanlığı kabulendi, yani yeni bir din, yeni bir başkent, yeni bir politika edindi. Batı tarihçilerine göre Bi-

zans'ın bin yıllık hayatından insanlığa başlıca hizmeti, Hristiyanlığın İslamlığa karşı şampiyonluğu ve kalesi, uygarlığın da savunucusu olması, ikinci derecede de Bizans sanatını yaratmasıdır.

Bizans'ın Hristiyan dini Ortodoks (orto: doğru; doksos: iman) idi. Ortodoksluğu en gelişkin aşamasına getiren Şamlı Saint Jean'dır, Mansur adlı Şamlı bir Hristiyan Araptır. Yazdığı kitabın başında, "Ben kendimden bir şey katmıyorum" diye söze başlar, yani "İncil ne derse onu diyorum" (Yorumlamıyorum, bir senteze kaçmıyorum, demek ister).

Batı ise daha çok Saint Augustin'in söylediklerine kulak veriyordu. Augustin, "Ruh-el-Kudüs"ün hem Baba'dan (yani Tanrıdan) hem de oğlundan (yani İsa'dan) geldiğini ileri sürüyordu. Bu yorum akla daha uygundu, "trinite", yani teslisi daha mantıksal bir esasa oturtuyordu. Ama ne de olsa bir yorumdu. Ortodoks kilisesi haklı olarak bu yorumun "İncil"de bir dayanağı bulunmadığını ileri sürüyordu ve Ruh-el-Kudus'ün yalnız Baba'dan, yani Tanrıdan estiğini savunuyordu. Şamlı Saint Jean ile Augustin'in arasındaki fark on birinci yüzyılda Katolikle Ortodoks kiliselerini kesinlikle birbirinden ayırdı. Günümüz batı tarihçilerinden Toynbee, Bizans'ın İsa'dan sonra birinci yüzyıla doğru yıkıldığını, ama can çekişinin birkaç yüzyıl sürdüğünü yazar. Yıkılma nedeninden biri, imparatorun kiliseye tahakkümüdür. İkinci nedeni, yine Toynbee'ye göre, Bizans'ın kardeş Hristiyan Bulgarlara karşı savaşarak, sonra Selçuklara dayanamayacak kadar gü-

cünü yitirmesidir. Batının son tarihçilerinden olmasına rağmen, Toynbee bu tarihsel yorumuyla Hristiyanlık tutkusundan tamamıyla kurtulamadığını gösterir. Bizans birbiriyle kaynaşmamış yirmiden fazla ulustan kurulmuştu. Bu ulusların Hristiyanlıkla bir birlik oluşturması beklenebilirdi. Ama Bizans Hristiyanlığı, birbiriyle boğazlaşan bin bir mezhebiyle bir birlik değil, bir kargaşalık unsuru oluyordu. Büyük Konstantin'den, Konstantin Paleolog'a değgin yetmiş yedi imparatorun ve sarayının entrikaları da mezhep didişmelerine katılınca Bizans tarihi bir curcuna halini alıyordu. Ne denli özetlense de bu curcunanın anlatılması da, okunması da bol bol boş vakit gerektirdiği için, bir yana bırakılır.

Kanun ve din, kutsal imparatorun dediğiymiş. Öyleki, vergilere bile "kutsal vergi" deniliyordu. Bizans tarihi imparatorluk halkının tarihi değil, ama başkentin ve özellikle Atmeydanı "Hippodrom", imparator sarayı ve Ayasofya'nın çevresindeki olayların tarihidir. Osmanlı tarihinin çoğunun İstanbul olduğu gibi. Bizans'ın bu anlı şanlı üç merkezi çevresindedir ki -bütün yalan, dolan, kalleşlik, iftira, ikiyüzlülük, dalkavukluk, şakşakçılık, tuzak, hançer ve arkadan hançerleyen katiller- burgacı yıllarca fırıl fırıl dönmüştür. Bizans tarihinde bir sayfa yoktur ki, insan gözlerinin millendiği ve burunlarının kesildiği okunmasın. Ama bütün bu pislikler, bir tavuskuşu kuyruğunun renkleri ve göz kamaştırıcı gösteriş ve yaldızlarıyla örtülüyordu. Osmanlı saraylarıyla Vatikan, bu süslü pisliklerin çoğuna tevarüs etti.

Bizans'ın sonuna dek özgür devletlerin elçileri imparatorun huzuruna alınmazdan önce, yüksek altın kapıdan içeri alınırdı (Sultanların "Babı Âli"si, belki Bizans'ın altın kapısından alınmadır. Edirne, Bursa başkentlerinde "Babı Âli" yoktu). Altın kapıdan giren elçiler hapisihanemsi bir yere alınıp bekletilirdi. Orada yerli ve yabancı, kimseyle konuşturulmazlardı. Elçiler sonra taht odasına alınırlardı. Altın yapraklı ve mekanik kuş cıvıtlı iki ağaç arasından geçerlerdi. Altın ve mücevherlerle pırıl pırıl yanan tahtın iki yanında normal boyda iki altın aslan kükrerdi. Yerde sürünerek imparatorun iki ayağını öptükten sonra, önünde alın yerde, secdeye yatarlardı. Bu arada makineyle kalkan taht, tavanlara dek yükselir. Elçiler başlarını secdeden kaldırıncı imparatoru ta yücelerde görürler ve boyunları eğik saygı duruşundalarken, saygı sükûtunu bir çıt bile kırmazdı. İmparator bir kiliseye gideceği zaman, hangi sokaktan geçeceği ilan edilir. Pencereleere gözalıcı parlak eşyalar sergilenir. Sokaklar yıkanıp takdis edilir ve çiçeklerle örtülür. Yol boyunca uygun yerlerde duran korolar imparatoru metheder. Patrik ve papazlar da imparatoru kilise kapısında karşılardı. (Galiba sultanların "Selamlık Resmi Âlisi" bu törenden alınmadır.) – **(The Decline and Fall of the Roman Empire, cilt: 3, s. 278.)**

Roma'dan sonra Bizans İmparatorluğunu hemen hemen bin yıl süresince ayakta tutan neydi? Roma İmparatorluğunu bile ayakta tutamayan görenekler, Bizans'ı bittabi ayakta tuta-

mazlardı. Ne var ki Bizans, tam yıkılmak üzereyken, büyük bir talih eseriyle çıkakoyan çok güçlü bir imparator tarafından yok olmaktan kurtuluyordu. Toplumun yaşama gücünün bu ilişkilerde payı pek azdı. "Rum ateşi" denilen ve düşman filolarını yakan bir Bizans icadının da Bizans'ın yıkılmamasında etkisi büyük olmuştur. Proklos İmparator Anastasios'a yazısında der ki; "Ben oldum olası kendimi yeniliklere alıştıramadım vesselam. Yenilikten ödüm kopar. Yenilikte hiç rahat huzur mu olur?" Bizans'taki duyuş ve düşünüş havası bu idi. Havanın böylesinde yeni sosyal biçimler, yeni kültürel idealler gelişemedi. Kafalar hep göreneklerde dönmüş kalmıştı. Eleştiri, araştırma merakı hiç yoktu. Ekonomik kuruluştaki ve toplumun maddi varlığında iyiye doğru bir davranış olmadı. Ezen ve ezilen sınıf şuuru da yoktu ki, varlıklı ve varlıksız arasında bir davranış olsun. Onun yerine saray çevresindeki aristokrat ve oligark azınlığı içinde, "sen çalacaksın, yok ben çalacağım" diye Bizantinizm denilen boğuşmaya veryansın ediliyordu. Bu oyunların benzeri sonra sonradan, Osmanlı saraylarında biribirinin ayağını kaydırıp, kafasını uçurmaya çalışan vezirler arasında görüldü. Onun için Bizans ne bir Dante, ne de bir Galileo yetiştirdi. İspanyol ve başka milletten gezginlerin yazdıklarına göre, toplumca fukaralık, pislik ve sefalet içindeydi. Bizans İmparatorluğu, imparatorun oturduğu Bizans şehrinden ibaret idi sanki. Anadolu'nun görevi başkenti beslemek ve doyurmaktı yalnız. Anadolu'da toplum, toprak

ağaları, köleleri ve hemen hemen köle demek olan serfler, bir de serflerden pek farklı olmayan ortakçılardan ibarettir. Köylüler, yani serfler ve ortakçılar açlıktan dolayı şehirlere göç edemeyişleri diye, kutsal vergi, adam başından alınmaz, ama toptan olarak bir kalemde köyden alınır. Bir ya da birkaç köyden ayrılınca, köy gene aynı vergiyi öderdi. Aynı vergi ama daha az nüfusa bölünüyordu. Onun için insanlar birbirine ve toprağa kenetleniyorlardı. Halk savaşlar ya da eşkiya baskınlarında yok olmadıkça, pek doğal saydıkları statik dünyalarında, hiç düşünmeden, kiliselerine gidip Tanrılarına ve imparatorlarına tapıyorlardı. İşte bu Bizans baulılarca Hristiyanlığın şampiyonu ve uygarlığın koruyucusuydu!

Roma İmparatorluğu çökünce Bizans İmparatorluğu milliyet esası üzerine değil, tamamıyla Ortodoksluk esası üzerine kurulmuştu. Böylece Bizans sanatı da tamamıyla Ortodoksluğun hizmetine girdiği için sanat yapıtları çoğunlukla kiliselerden ibarettir. Kamu yararına yapıtlar, kiliselere oranla pek azdır. Roma dönemine ait su kemerleri, sarnıçları dışında kiliseler, resimler, yontular hep Bizans kültürünün damgasını taşır.

Bizans'ın en büyük yapıtı Ayasofya'dır. Öteki Bizans yapıtları onun yanında cüce kalır. Ayasofya koca bir kubbeyle kapaklanmış dev bir mağaradır. Göklerden gelircesine karanlıkları yol yol bölen ışıklar ve duvarlarla kubbe boşluklarında altınlar, iğne delikleri gibi yanar söner. Bu pek derin ve engin, gölgeler uçurumu ruhun –ya da ruh-el-Kudüs'ün– görünmez varlığıyla es-

rarlıdır. (Çok güzel değil mi, daha ne densen?) Bütün bunların nedeni İsa'nın haça gerilmesi ve bu olayın acısının belirtilmesi zorunludur. Onun için yaşama sevincinin aydınlığı, ışığı, hafifliği ve ferahlığı ölüm matemiyle örtülür. Efesos'ta, dünyanın yedi harikasından biri –belki başta geleni– olan Artemis tapınağından sütunlar sökülüp Ayasofya'ya dikildi. Batılı yazarların hiçbiri –ilaç için olsun– "yazık oldu" demedi. Ayasofya için o tapınağa kıymaya değer miydi? Tapınak Dorik olan Partenon'dan dört kez büyük olduğu halde, onu sanki serçe parmağına takınca havada tüy gibi çevirebilirdi insan. İyon sanat gücü dağlarca taş yığınının ta onca bir hafiflik verebilirdi. Sütunlardan İyon başlıkları kınlarak yerlerine Bizans başlıkları takıldı. Çok uyar sanki! Tepelerine külah diye o başlıklar geçirilince sütunlar hayretten faltaşı gibi gözler açmışlardır. Türk mimarlığı kubbeleriyle Bizans'tan esinlendi. Ayasofya kimi bakımdan Sultanahmet Câmisine üstündür. Ama Sultanahmet, dışarıdan bakılınca Ayasofya gibi, tepesine yumruk yemiş bir İngiliz puddingden başka olarak, tepesinden aşağıya bir kubbeler çağlayanı akıtır; içini de, iç açıcı bir ışık bolluğu aydınlatır. Sanki içi aydınlık yaratır.

Bizans sanatının çoğu dekoratiftir, yani süstür. Bizans'tan önce Hellenistik sanat, zamanla süslendikçe süslendi, ta ki daha da süslenecek hali kalmadı. Ne var ki, Hellenistik sanatın en yorgununda bile kabartmalar kolay ve kaygın çevrıntilerle dolanıyordu. Şimdi Ayasofya'nın sü-

tun başlıkları üzerindeki kabartmalara bir bakıl-
sın. Sanki diri ve canlı kıvrıkcık salatalar kaynatı-
lıp öldürülmüş, sonra düz mermerlerin üzerine
şaplatılarak yamyassı edilmiştir.

Sanatta bir serüvenlik, sıcak bir atılğanlık
vardır. Ne olursa olsun, başka olmasını ister. Sa-
nat ancak böyle yaşar ve genç kalır. Bizans sa-
natı bin yıl önce ne idiyse, bin yıl sonra da o
idi. Oysa yaşayan uygarlıklar içinde sanatın en
çok iki yüzyıl süresince aynı olarak devamı gö-
rülmemiştir. Bu bir yerde katılanış ve sertleniş
Bizans'ın kültürüne ve duygusuna göredir. Ama
bu duygu ve kültürle Bizans'ta sanat –o loşluklar-
dan mı, havasızlıktan mı, rutubetten mi– kendisi-
ni bildi bileli damar sertliğine uğradı ve romatiz-
maya tutuldu.

Bizans'ta heykel yok gibidir. Çünkü insan
gövdesi "ruhu" kirlilikte tutan bir çeşit mapusa-
neydi. Gövde bir günahtı. Doğa ise gövdenin
hapsedildiği yerdı. Onun için doğa da çirkindi.
"İkon" denilen dinsel resimler yapılıyordu. Onlar
da örneğin İsa İyonyalı ya da Atinalı bir Apollon
gibi şen ve esen bir varlık olamazdı. Bu bir cava-
lacozluk sayılırdı. Patrikler, havariler, papalar
her ne kadar şebek maymunlarına benzetilmedi-
lerse de, birer insan karikatürü oldular.

Bizans –her şeyi bir yana– mozayiklerdeki
gerçekten sarsıcı harlayış ve parlayışla tarihten
göçtü gitti; geçmişin karanlığında o mozayikler
gelin kuşakları gibi sarkakaldı.

Edebiyatta, Bizans dünyaca tanınan bir ya-

zar ya da ozan yetiştirmedir. Bizans'ta ilk yüzyıl süresince Latince kullanılıyordu. Sonra Rumca –yani Romaca– konuşuldu. Beşinci yüzyılda eski Hellen dilini halk pek anlamıyordu. Altıncı yüzyılda Hellence Bizans'ta büsbütün l ve yabancı bir dil oldu. Bir de çarşıda ve limanda halkın konuştuğu "demotika" denilen bir lehçe vardı. Bilginler eski Hellen dilini öğrenip o dilde kitap yazıyordu, ama bu pek enderdi. İstanbul'un alınmasıyla Bizanslı bilginlerin Avrupa'ya kaçtıkları ve orada Rönesans dönemine ve batı uyanışına etken oldukları teorisi, Hellenizmden yana olan batılıların en bağnazlarınca bile terk edilmiştir. Kubbe, birbirini çapraz kesen ve hepsi bir kilit taşıyla kilitlenen kemerler fikrinden alınmaydı. Bu da Romalılarca çoktan gerçekleştirilmişti. Kemerin Bizanslılığını ileri sürmek, direğin de Bizanslılığını iddia etmek gibi olur. Papaların, patriklerin duvar resimlerinden (fresko) ise, Rönesans ressamlığı ve yontuları hiç de esinlenemezdi. Gövdeyi daha uzun göstermede belki de El Greco esinlenmiştir. Eski Hellence yapıtlarsa, Avrupa, nce Arapların çevirilerinden bilgi edildi.

BİZANS, HELLENİZM VE TÜRKLER

Eski çağın, Hellenistan ve Sparta döneminde, -ırkçı Hellenler ve ırkçı Spartalılar dışında- evlenticlere dinsel bir engel yoktu. Batı Anadolu'nun akıl yolu mitolojiden arınmıştı. Ama pek aksi iki olay akıl yolunun yayılmasına engel oldu. Hellenistan düşüncesinin -daha önce anlatıldığı gibi- metafizikliği ve o sıralarda Hellenistan, Sparta, Pers ve İskender emperyalizmlerinin Anadolu'yu kana bulayan savaşları, Anadolu'lu akıl yolunun yayılmasına, belki de endüstriyel dönemin eşiğine doğru çok daha önce ilerlemesine engel oldu. Roma İmparatorluğunun fırtınaları az çok dinince, Akdeniz kıyı halkları, aynı mitolojiye inandıkları için, birbirleriyle serbest evleniyorlardı. Çünkü ayrı dinlerin, insanı insana horlatan ve boğazlatan dönemine girilmemişti daha. Akdeniz'in Tanrıları bile, nereli olurlarsa olsunlar, birbirleriyle boyuna evleniyorlardı. -Ufak tefek aile kavgaları dışında- topu da keyiflerine bakıyorlardı, dünya ha varmış, ha yokmuş umurlarında olmuyordu. Böylece Bizans'ın ilk iki yüzyılında, Tanrılar da insanlar da barış içinde melezlenmeye devam ediyorlardı. Bi-

zans'ta Ermeni, Rum, Arap, Yahudi, Arnavut vb., dalga dalga gelen ya da ağır ağır sızan Frenk, Lombard, Gal, Kelt, Avar, Bulgar, Hun-gar, Tatar ve Türkler hepsi Bizans'ta birbirleriyle evleniyordu. Başlangıçta Bizans'ta Ortodoks Katolik ayrımı yoktu. Kilise, biri ötekini kâfir sa-yan iki bölüme ayrılınca Bizanslılar Ortodoks ol-mayanları sevmemeye ve yabansımaya koyuldu-lar. Özellikle Yahudiler, kendilerini Tanrının gözde ve kalburüstü ırkı sayınca ve İsa'yı da ha-ça gerdirmeye neden olunca, Bizanslılarca kötü gözle görülüyorlardı. Bizans, Suriye ve Mısır'ı kaybedince, Araplarla Bizanslılar arası evlentiler enikonu seyrekleşti. Bizans zamanında Anadolu ya da Türkiye halkı işte buydu.

Türkiye, yani Anadolu tarihi, Selçuklulara 1071 yılında Malazgirt'te Bizanslıların yenilgisiy-le başlatılır. Oysa Malazgirt savaşı bile, Türklerin çok önce Bizans'a ve Anadolu'ya geldiklerini, melezleştiklerini ve bir Anadolu toplumu ve kan-daşlığının kurulmasında etken olduklarını kanıt-lar. Çünkü İmparator Romen Diyojen'in ordusu-nun bir kanadı tamamen Türk Peçeneklerinden ibaretti. Selçukların Türkçe konuştuklarını du-yunca, toptan Bizans ordusunu bırakıp Selçukla-ra geçti. Bu Peçenekler çoktan beri Bizans'a gel-mişler ve Bizans halkıyla kaynaşmışlardı. Malaz-girt'e gelen Peçenekler az önce gelen bir Türk dalgasıydı. Peçenek Türkleri 934 yılında Macar-larla birlikte Trakya'yı istila ettiler. 940 yılınday-sa Ruslarla beraber olup, Bizans'ın duvarlarına dayandılar. 1051 yılında Peçenek Türkleri,

Oğuz Türklerine yenildiler. Onun üzerine, gelip Bizans Avrupasını istila ettiler. 1064 yılında yine saldırdılar ve gene Bizans duvarlarına dayandılar. Peçenekler kimi yol Bizanslılara karşı savaşıyor, kimi yol da Bizans'la bir oluyor, onlarla evleniyor ve Bizanslı olarak yaşıyorlardı. Bizans İmparatorluğu Avrupalı Türkleri, Anadolu'ya gelen Asya Türklerine karşı kullanıyordu.

Moğollara isyan ederek özgürlüklerini kazanan "Tu-Kiyu"lar (Türkler) 580 yılında İkinci Jüstinianus'la yaptıkları anlaşmayla Uzak Doğu'nun ipeklerini kervan kervan Bizans'a getiriyorlardı. Böylece İranlıların ipek ticaretini kendi ellerine geçiriyorlardı. Bizans şehri nüfusunun en az yüz bine indiği, en çok bir milyona çıktığı tarihsel bir gerçektir. Kent nüfusunun bu kabartmalarında, Türklerin payının da olduğu çok muhtemeldir. Burada Kazar Türklerinden söz etmek gerek. Başkentleri "Sarı Şehir" demek olan "Sarı An" idi –sonradan Ruslarca Tzariçin, daha sonra Stalingrad oldu–. Kazarların bir kısmı Hıristiyanlığı, bir kısmı Yahudiliği ve bir kısmı Müslümanlığı kabul etmişti. Ama ayrı dinden olanlar boğazlaşmıyorlar, sanki aynı dinden imiş gibi kardeşçe yaşıyorlardı. Kazarlar, Cengiz'in önünde Kuzey Almanya'ya ve Güney Polonya'ya kaçtılar. Kim bilir, Kuzey Almanya'da kaç Türk asıllı Yahudi, Hitler tarafından öldürülmüştür? Bizans İmparatorluğu Birinci Herakleos zamanında (627 yılı) yıkılmak üzereydi. Bizans İmparatorluğunun geçirdiği en büyük iki sakıncanın biriydi bu. İran orduları, Kosroes (Husrev) komutasın-

da, başkente kadar ilerlemişti ve Kalkedon'u (Kadıköy'ünü) ele geçirmişti. Avarlarsa Bizans duvarlarına saldırıyordu. İmparator Herakleos Tiflis'te, Kazar Hakanı Ziebel ile görüştü. İmparator tacını çıkartıp Han'ın başına koydu. Han, Bizans'a kırk bin atlı verdi. İranlılar püskürtüldü. Böylece Kazar Türkleri Bizans'ı kurtardılar. 679 yılında Türkçe konuşan (Slav dilini benimsemişlerdi daha) Bulgar Kavrat Han, Varna'yı aldı. İkinci Jüstinianus (695-705) Kazarlara gidecek, Han'ın kızkardeşiyle evlendi. Bu Türk kızı, Teodora adıyla Bizans İmparatoriçesi oldu. On iki yaşındaki oğlu kilisede dua ederken kilise eşğine sürüklendi ve annesinin gözü önünde boğazı kesildi. 732 yılında Altıncı Konstantin, Kazar hakanının kızıyla evlendi. Kız İren adıyla Bizans İmparatoriçesi oldu. Oğlu Dördüncü Leon Kazar (775-780) imparator da oldu. Karısı, güzelliğiyle ün salan Büyük İmparatoriçe İren idi (İstanbul'da Sent İrene kilisesi onun adıdır). Bu kadın, İmparator Yedinci Konstantin'in anasıdır. Oğlunun gözlerine mil çektirdi ve hapisanede öldürttü. Leon ve babası Altıncı Konstantin zamanında Araplar Bizans'a karşı, Sidi-el-Battal komutasında pek güçlü bir saldırı yaptılar. Bu saldırı da Türklerce durduruldu. Sidi-el-Battal savaş meydanında şehit oldu. "Bir narada kırk bin kâfirin ödünü patlatan Battal Gazi" diye Anadolu'da okunan masal, bu Sidi-el-Battal'a aittir. İren imparatoriçe olmazdan, yani oğlunu öldürtmezden önce "İkonoklast", yani dinsel resimleri kırıcılık mezhebi Bizans'ta egemendi. Ama İmparatoriçe

İren "İkonodule" idi, yani dinsel resimlerin hizmetçisi idi. Kendi oğlu Konstantin'i öldürdükten sonra, dinsel resimlerin dualarda kullanılmasını onayladı. Onun için Papa onu evliya (Saint) saydı ve Sainte İrene oldu. 1965 yılında, yani 1185 yıl sonra –bunca cinayetler işlemiş bir kadının evliya olamayacağı Vatikan'ın aklına taketti mi ne– kendisinden evliyallığı geri alındı. Neyse! İmparator Birinci Basil (867-887) "İncil"i Türkçeye çevirterek Vardar kıyılarında yerleşmiş olan Hristiyan Türklere okutturdu.

1064 yılında Peçenek Türkleri Trakya'ya akınlarında Bizans duvarlarına dayandılar. İmparator Onuncu Konstantin onları gerilemeye zorladı. Onlar da Makedonya'ya geçtiler, Selanik'e vardılar ve oradan Tesalya'ya aktılar. Konstantin Peçenekleri Makedonya'ya yerleştirdi, hatta onlarla Belgrad'ı zaptetti. İmparator Aleksis Komnenos zamanında Peçenekler başka bir akında Trakya'yı gene sardılar. Enos'la Bizans kendi arasında Kuleye kadar ilerlediler (1087). Aleksis onları yendi, peşlerine düştü ama, Selistriya'nın Distra mevkiinde yenildi. Ne var ki, tam o sıralarda Peçeneklerin arkasından Kıpçak Türkleri sökün etti. Peçenekler hemen tabanlarını yağlayarak soluğu gene Trakya'da aldılar. İpsala'da durdular, Aleksis, barışı onlardan satın aldı. 1090 yılında Peçenekler Anadolulu Selçuklarla bir oldular. Selçuk filosu İzmir'den geldi, İznik'den, yani karadan İzmit'i tehdit ediyorlardı. Bizans'ın durumu 627 yılında Herakleus zama-

nındaki kadar tehlikeliydi. İmparatorluğu bu kez Çorlu'da, Kıpçak Türkleri kurtardı.

Türkiye'nin etnik yapısında Bulgarların ve Macarların da az çok etkisi olmuştur. Bulgarların ya da Hubrat Han'ın ülkesi Kazarlar tarafından ikiye bölünmüştü. Kuzey yanı Cengiz Hanın saldırısında Slavlarla karıştı. Bulgar Han Terbel, Bizans'ın iç savaşlarında İkinci Jüstinianus'a (705-711) çok yardım etmişti. Ondan dolayı günümüz Romanyasıyla, Kuzey Bulgaristan, imparator tarafından Bulgar devleti ve ülkesi olarak tanındı. Bulgarlar Türktü ve Türkçe konuşuyorlardı. Bulgarlar sonra Teletz Han'ın komutasında Bizans başkentine yürüdüler, ama Burgaz'da durduruldular. 811'de Bulgar Krum Han, Bizans ordularını bozdu, imparator da savaş meydanında öldü. Bulgarlar başkenti sardılar ama, alamadılar. Onun oğlu Omurtak Han Bizanslılarla barıştı. Kuzeyden Slavlar dalga dalga iniyorlardı. Slav göçünün etkisiyle Bulgarlar Türkçeyi unutarak bir çeşit Slav lehçesi kullanmaya koyuldular. On birinci yüzyılda Bulgar Hanı, Çar unvanını alarak Boris adıyla Hristiyanlığı kabullendi. Kuzeyden göç eden Slavlar bu arada Hellenistan'a akıyorlardı. Ama o Slavlar Ortodoksluklarından dolayı Rumcayı kabul ettiler.

Macarlara gelince, 850-860 sularında Don ile Dnieper arasında yaşıyorlardı ve Kazarların egemenliğini tanıyorlardı. Peçenek Türkleri onlara rahat vermedi. Kendi yerlerinden çıkıp Tuna deltasına yerleştiler (880). Ama Kazar Türkleriyle alışverişleri gene tıkrındaydı. Bizans İm-

paratoru Altıncı Leon Bulgaristan Kralı Simon'a karşı Macarlardan yardım istedi. Macar Hanı Arpad, Tuna'yı geçti, Bulgar gücünü yendi ve Bulgaristan'ı yakıp yıktı. Bulgarlar, Peçeneklerden yardım isteyince, Peçenekler, bu sefer Macarları öyle bir vurdular ki, Macarlar kurtuluşu Transilvanya Dağları arasına sığınmakta buldular. Ülkesi Çekoslovakya, Avusturya ve Batı Macaristan'a yayılan Slav Kralı Sviyatopolsk, Almanya Kralı Arnolf'u fena sıkıştırıyordu. Arnolf Macarlardan yardım istedi. Macarlar Slavları kuşa benzettiler. Macarlar o zaman Macaristan'ı yurt edindiler ve 899 yılında batıya akın etmeye koyuldular. 900 yılında İtalya'yı Pavia'ya dek istila ettiler, sonra Almanya'ya girdiler, Avsburg'da, Korolinjiyen Kralını yendiler, sonra Fransa'ya saldırdılar. Provence ve Burgogne'u 925'de istila ettiler, Şampanya'da Attigni'ye dek ulaştılar; Rens ile Şens eyaletlerini soyup soğana çevirdiler. Böylece Atilla'ya taş çıkarıyorlardı. 955 yılında Almanya Kralı Birinci Otto, Avsburg'da Macarları yendi. 997 yılında Macar Hanı Vayik Hristiyan oldu. Batılı tarihçilere göre Macarlar "Avrupa'nın umacısı" iken "Hristiyanlığın kalkanı" oldu. Bu tarihten sonra Macar halkının tarihi uzun ve şanlı bir Haçlı Seferi oldu.

Yukarıdan beri sayılanlara "Kuman" Türklerini de katmak gerekir. Onların çoğu Yahudi Tevrat'ına inanıyorlardı. Bu Türkler de toplumda eriyip unutuldular. Rumeli'nde adları "Kumano-va" olarak takıldı kaldı yalnız. "Eridi" deniliyor, ama şekerin, tuzun bir aştta eridiği gibi eridiler.

Ne var ki, eridilerse, yok olmadılar. O aşta –o kültürde– payları kaldı. Günümüzün jeolojisi, ilk taş döneminden sonra, ne kıtlığın ve vebanın, ne savaşın, ne de yer sarsıntısı gibi jeolojik yıkımların, bir ulusu son bireyine dek yok edebildiğini göstermiştir. Meksika'da Maya ve İnka kültürlerinin yok olduğundan söz edilir. İnsan yürüyücü bir yaratıktır. Son günlerde Kon-Tiki salında Pasifik Okyanusunu aşanlar, ta Markezas ve başka adalar insanların, Maya'lardan gelme olduklarını gösterir gibi.

Yukardan beri saydığımız Türkler ve onlarla birlikte Selçuklar ve Oğuzlar ve onlardan önce Anadolu'nun taş döneminden gelen Anadolulu kuşakların kanları karışınca, Anadolu'nun Türkiyeli Türkü denilen adamını peydahlamış ve böylece Türkiye denilen etnik bir birliği, bir gerçeği ve bir kültürü yaratmıştır. Bu kültür Selçuk ve Osmanlı uygarlıklarını ortaya koymuştur. Bu toplum son olarak Çanakkale savunması ve dolayısıyla Çarlığı yıkmasıyla Avrupa'nın ekonomsal ve sosyal statizminin apışımını sarsmış ve insanoğluna yeni sosyal ve ekonomik bir aşamanın –ne yaptığıının farkında olmayarak– kapısını açmıştır. Ulusal savaşlarında ise, Üçüncü Dünyaya bilmeyerek liderlik ederek, küçücük ordusuyla –boyundan büyük, beklenmedik, dünya çapında– işler yapmıştır.

Anadolu ve Hellenistan kültürleri daha önce karşılaştırılmış ve birbirinden başkalıkları gösterilmişti. Onların burada tekrar edilmesi gerekmez. Anadolu, doğa hakkında "madde ölümsüzdür ama canlıdır" demekle dünyada ilk kez, doğanın kilit gerçeğini insanoğlunun eline vermiştir. Hellenistan ise doğa açmak şöyle dursun, bu kilidi eline bile almamış, dahası, o kapının açılmasını, binlerce yıl sıkıntılar içinde bekleyen insanoğullarına, o kapının ardında "doğa-ötesi" bilinmezler hakkında –güzel olmasına gerçekten güzel olan– bir sürü mavallar okumuştur. Batılılar ise, tarihe insansal değil, Hıristiyan bir açıdan bakmakla Hellenizme, Bizans'ı da katmışlardır. Anadolu'nun etnik birliği de, Anadolu'ya sonradan eklenen yabancı ve Hellenizm dışı bir katkı sayılmıştır. Yani batı, Anadolu'nun tarih öncesinden tutunuz da Bizans'ın sonuna dek uzayan kısmını Hıristiyan ve Hellen kültürü ve uygarlığı sayar. Bizans'ın sonu ile Türkiye ya da Türk Anadolusu başlar. Batılılarca Atina, Hellen uygarlığının en yüksek katına varmıştır. Atina Hellen uygarlığının başı olunca, Anadolu ile Sparta gövdesi, Bizans da kuyruğu olur. Bu başı, gövdesi ve kuyruğu (!), yani her kısmı birbirine zıt, çok acayip bir örgüt ve yaratık olur. Bu örgütün tepesinde Sokrates ve Platon bulutlar arasında Tanrısallaştırılır. Bu büyük, hikmet incileri saçıcıları, batılılarca koltuklarına girilerek basamak basamak Thales basamağından, Demokritos yoluyla, Anaksagoras tahtaboşuna çıkartılır ve orada duran felsefe tahtıyla insan aklı-

nın en yüce katına oturtulur. Maşallah! Ve Anadolu, Hellenizmin "babasının malı" olur. Ta Anadolu tarih öncesi devrinden, uygarlıkların karışımı ve sentezinin devamı olan Selçuk ve Osmanlı kültürleri -sanki insansal "Tarih"in önüne değil de, kasap dükkânına uğramışlar- bir satır vuruşuyla kesilip çöplüğe atılır.

Oysa Anadolu, Atina ve Sparta (Sparta'nın bir kültür yaratıcısı sayılabilmesi için Hellenizm tutkusunun bir insanda bir cihan pehlivanı gücünde olması gerektir) ayrı ayrı uygarlıkların adlarıdır. Bizans uygarlığını Hellenizmin bir devamı olarak göstermek Hristiyan burjuvazisinin ve kapitalizminin bir marifetidir. Amaç, Hristiyanlığın yardımıyla Anadolu'nun sömürülmesiydi. (Bir de, batı uygarlığının da, sonunu duyan her uygarlık gibi, toplumun eskiye sarılması ve din yönünden yobazlaşması pek doğaldır.) Oysa Bizans uygarlığı, her yönünden batılılarca Hellenizm sayılan ne varsa hepsine zıt ve düşmandı. Eski çağ kitaplarının tümü de Theodosyus'un emriyle İskenderiye Patriği Theofilos tarafından İskenderiye kitaplığıyla birlikte meşalelerle yakıldı. (Arapların yaktıkları, çok sonra uydurulan bir yalandır, **"Roma İmparatorluğunun Bozuluş ve Yıkılışı"** Gibbon, cilt 3, sayfa 174-6.") Atina'nın felsefe okullarının tümü de İmparator Jüstinyanus'un emriyle kapatıldı. Eski çağın plastik yapıtlarıyla, yontularının hemen hemen hepsi de kırılıp yok edildi. Dünyanın yedi harikasından en güzelleri Efesos Artemis tapınağı ve Olimpia'daki Zeus tapınağı tümüyle parçalanarak yer-

le bir edildi. Klasik çağın giyimi bile hor görüldü. İmparatorlar, patrikler, papazlar ve oligarklar, renk renk ve kat kat ipeklerle kazık kesilen urbalar gidiler. Bunlar pek adi ve kaba zenginlik gösterileriydi. Halk ise dolak, sargı, eline geçirebildiği pılıpırtılarla dolaşıyordu. Klasik uygarlığın Anadolusunun şiddetli yaşama sevinciyle, Bizans'ın kötümserliği gözönüne alınsın, acaba iki uygarlığın birbirinden bunca bambaşkalığı görülmüş müdür başka yerde? Ama Bizans klasiklik çağından bu kadar ayrılmasına rağmen Hristiyanlığın şampiyonu idi ya. Pes, bu kadarı onların Hellenizm (yani Atina) uygarlığına ait olmalarına yeter de artar bile. Ama eski Atina'nın Hristiyan olmadığı söylenirse, onlar, "A efendim, Atina ismen değilse, fiilen Hristiyandı. Çünkü Sokrates ile Platon ve onları izleyen Hellenistanlı filozoflar, dünyada ilk kez ruhu ve ruhun ölümsüzlüğünü icat ettiler; bundan dolayı ortada Hristiyanlığın adı bile yokken, Hristiyanlığın öncüsü oldular. İsa geldikten sonra bile 'skolas-tik' ve ondan önceki ve sonraki bütün Hristiyan mezhepleri, İsa ve öncelikle Sokrates ve Platon ve Aristoteles'ten esinlendiler" derler. Böyle diyenler bir de Sokrates'in ölümünü İsa'nın ölümüne benzetirler. Ama Pons Platin karşısında yargılanırken İsa kendisinin Tanrının oğlu olduğu kanısıyla direniyordu. Yani inandığı bir gerçek uğrunda ölümü göze alıyordu. Batılılar yüzyıllardan beri on binlerce yazılarında Sokrates'in bir gerçek uğrunda can verdiğini bildirirler. Hangi gerçek uğrunda? Bu gerçeğin ne olduğu şimdiye

kadar açık seçik olarak söylenmiş değildir. Örneğin Thomas More ya da Campanella hakkında "hangi gerçek için öldüler" diye soruldukta, bunu kısacık bir tümceyle açıklamak kolaydır. Oysa batılılar, Sokrates'e uygun bir "gerçek" bulmak için hayli çene çalarlar. Sokrates'in yargılanmasını, hapishanede geçirdiği günleri, dostlarının kaçırma tekliflerini Sokrates'in reddetmesini, baldıranotu içerek ölüşünü; Platon üç kitabında, yani **Apolegiya**, **Krito** ve **Faedon**'da bir bir anlatır. Sokrates'in ölümü olayını sıcağı sıcağına yazan kitaplardır bunlar. İsteyen alıp okur. İnsan, insan oldukça gerçekten insanın içini burkacak yazılardır bunlar. Ama bu üç yapıt tence-reye konulup kaynatılıp suyu uçurulunca firesiz "gerçek" olarak ne kalır? Sokrates kendisini suçlayan üç kişinin de yalancı olduklarını söyler. Yani haksız yere suçlandığı kanısındadır. Sokrates başka bir yerde doğruluğun bir vicdan sorunu olduğunu bildirir. Vicdan demez, başka şey der, ama vicdan demeye getirir. Mademki haklı olduğu kanısındaydı, öyleyse dostları onu hapishaneden kaçırmak isteyince neden direndi? Bunun nedeni ikidir: Birincisi, Atina yasalarına itaatle sadakat andı içmişti ve Atina'yı sevdiği için -savaş zamanı hariç- hiç Atina'dan ayrılmamıştı. Bir Atinalı filozof olarak, sevdiği Atina'dan kaçmakla, Atina'yı aldatmış oluyordu; buysa bir filozofa yakışmazdı. Batılılar bunu okuyunca "Oo! Ne yüksek!" diye yüksek alkış tutarlar (Başka bir uygarlığın adamı olan Anaksagoras'ı da ölüme mahkûm ettiler, Atina'sından matinasından kur-

tularak İyonya'sına gülerek gitti). İkinci neden de bir filozofun işi gücü, ölmek çabasıymış, yani ruhunu bu pis gövde hapishanesinden kurtarmaya uğraşmakmış. Ruh gövdeden tertemiz sıyrılınca öteki dünyada (Hades'de) anlayışlı başka ruhlar bulurmuş. Zaten yargılanmasında Sokrates, hep, "yaşım artık yetmiş buldu" der durur. Tam baldıranotunu içmezden önce Platon, Sokrates'e bu ölümlü dünyadan sonra gideceği ruh dünyasının, dört beş sayfa süren coğrafyasını anlattırır (Bu sayfaları hikâyeye bu kadar uyarlı yakıştırmak, pes! Değme babayığdın kârı değildir. Hani Platon felsefe yazacağına masal yazaydı, gene sahip olduğu anı sanı kazanırdı). Platon Atina'nın Homeros'udur. Batılıların bu yapıtları eleştirmeye yanaşmayışlarını haklı buluyoruz, çünkü Platon'un anlatışı o kadar acıklı ve yürek biçicidir ki, onu eleştirmeye kalkışmak, insanın kendi yüreğini eliyle karıştırması gibi bir şey oluyor. Sokrates'in ölümünün asıl nedeni çok önce anlatılmıştı; şimdi bu olayın dolayısıyla asıl "nedeninin" tekrarından vazgeçilir.

Ta baştan açıklandığı gibi Anadolu eski taş devrinden beri akla gelen bir uygarlıklar çağlayanı, birbiri ardına gelen bir uygarlıklar sentezidir. Bunlar Hititlerden çok daha önce akmaya koyulan ve şimdi tarih ve arkeolojide Hitit, Frig, Lidya, İyon, Pers, Bizans, Selçuk ve Osmanlı diye adlandırılan ve birbirine katılıp birbiriyle kaynaşan uygarlıklardır. Uzayıp gelen bu zincirin baklalarının her biri, önceki baklaların ya da kuşakların kanından gelmiş ve daha önceki uygarlığın –iyi

kötü— bir sonucu, semeresi olmuştur. Kişinin bu gerçeği inkâr etmesi, Türkiyeli bir Türk yurttaşı değilim demesine gelir. Böyle bir Türk yurttaşı kan ve uygarlık bakımından kendisinden öncekilerinin vârisi ve hatta yurdunun yurttaşı saymaması demektir. Anadolu bir süre doğudan gelen Perslerin ve "Deloş Birliği" ile Peloponez savaşı süresince batıdan gelen Hellenlerin, sonra bir süre gene batıdan gelen Romalıların işgallerinde kaldı. Bunlar Anadolu'yu pek az etkilemişler, Anadolu'dan ise pek çok etkilenmişler, Persler ise Anadolu'dan azbuçuk esinlenmişlerdir. Hellenlere gelince onların uygarlığı Anadolu'nun kötü bir taklidi olmuştur. Hellenistan'ın nesi varsa Anadolu'dan aktarmadır. Çok doğaldır bu, çünkü İyonya sırtını geçmiş uygarlıklar hazinesi olan Asya'ya dayamıştı, üstelik kendi yurdunun yurttaşları ve kandaşları olan Hitit, Frig ve Lidyalıların uygarlığından faydalanıyordu. Hellenistan'ın Girit'ten (o Girit ki adaya Anadolu'dan aktarmaydı) başka bir dayanağı yoktu. Ondan da etkilenişi pek üstünkörü olmuştu. Avrupa ise bir yabanlık deryasıydı. Romalıların önce Anadolulu Etrüsklerden (bir de Anadolu'dan aktarma Hellenciklerden) daha sonra da—yani imparatorlukları zamanında—doğrudan doğruya Anadolu'dan etkilenmişlerdi.

Batılılar daha yukarda anlatılan nedenlerden dolayı Anadolu'nun bu uygarlıklar zincirini paramparça ederler. Lidya halkasının sonundan koparılan parça, İyon, Sparta, Atina, Bizans halkları olarak bir torbaya, Hristiyan ve Avrupa torbasına konur. Pers halkası, buğday başağının

cılık danesi gibi süprüntü küfesine atılır. Eğer ele alınırsa, sırf Perslerin İndo-Avrupasal sayılmasındandır. Hele Persler Hristiyanlığı kabul etmiş olsalardı, bir sürü koca burun ve koca alınlı profesörler çift gözlük takarak, Perslerin Hellenistan'a denk, hatta kimi yönden çok daha üstün uygarlığa sahip olduklarını ispatlayan cilt cilt ukala dümbeleklikleri yazarlardı. Örneğin Şah Sent Hüsrevi Hemedani'nin o şanlı "filan feşmekân" savaşında ne denli Hristiyanlığın ve Avrupa'nın baş kurtarıcısı olduğunu, babası tutmuş bir Rufai dervişi sarasıyla anlata anlata bitiremezlerdi! Tevekkeli değil insanların budalalığına ağlayan Anadolulu Heraklites'e "ağlayan filozof" aynı budalalığa gülen, ama o budalalık ötesinde insanoğlunun geleceğine inanarak gülen Anadolulu Demokritos'a da "gülen filozof" dememişler.

Atina ve Anadolu'nun uygarlıklarında bir derece farkı değil bir kategori farkı olduğunu daha önce, uzunca yazmıştık. İkisinin arasındaki başkalık, başkalıktan çıkar da, göze ve beyne batan bir taban tabana zıtlık olur. Günümüzde tehlike çanları pek heyecanlı çalmaya koyulduğu için tarihçi Toynbee bu sıralarda melek kanatları takınarak, dünyada dinsel bir birlik kurma çabasına koyulur. Eskinin savunması yolunda İsa, Buda, Brahma, Musa, Hazreti Muhammet ve daha başkalarının dinlerinin birbirine uyuşan yönlerini harman edip (eklektik) karma ve seçme bir din harmanı ve türlüsü yapmak ister. Öyleki, her dinin mensupları o karma dinde, kendi inandığı dinsel gerçeği bulabilsinler de cennete sen gire-

ceksin ben gireceğim diye birbirine kötü gözle bakmasınlar... Nasrettin Hoca pekmezle sarmısağı karıştırarak yeni bir aş icat etmiş. Kendisine nasıl olduğunu sormuşlar. Hoca, "Yaptım ama ben de beğenmedim" demiş. Toynbee'nin de son turfanda karma turşusu kendisinin de pek hoşuna gitmeyecek galiba!..

Gelelim Selçuk ve Osmanlı halklarına. Batılılar, bu halkları, Hellen saydıkları Anadolu uygarlığının yabancısı olan değersiz bir ek olarak bir yana atarlar. Herhangi bir dil, istihalesi sırasında, çevresindeki başka dillerden yararlanır. Çevresinden yeni anlam kazanarak gelişir. Yoksa herhangi bir dil, kendiliğinden bayrak direği gibi yapayalnız yükselemez. Mutlak toplum dışı ilgilerle gelişir. Onlardan sözcükler alır, kendi sözcüklerini de yeni anlamlara bükerek, onları çoğaltarak zenginleştirir. Hellen dili Hellenistan'a yontulmuş uzun kazık gibi saplanakonmuş değildir. Hellen dilinin oluşunda ve gelişiminde, Anadolulu Pelaj ve gene Anadolu asıllı Minoen, Girit, Likya ve Lidya dillerinden yararlandığı daha önce yazılmıştı (Hellen denildi, ama Homeros bu Anadolulu dile Hellen adını vermez. Hellen adı Hellenistan'ın uydurmasıdır). Bir dil evriminde, her dil gibi gelişir, bozulur ve ölür. Hellen denilen dilin olgunlaşması ve en yüce katına varması Anadolu'da olmuştur. Platon bile idealist felsefesinin temel "idea" sözcüğünü Homeros'tan almıştır. Ama Platon o sözcüğü istediği anlama getirmek için onu enikonu bükmüştür. Laf kıtlığında yapacağı başka bir şey yoktu

("Anadolu Tanrıları" kitabımızda Anadolu'da ve Hellenistan'da gelişen kafa adamlarının kıyaslaması listesine bakınız). Bu Hellen denilen dil, halk tarafından artık konuşulmaz olarak ölmüştü. Batılılar dilin yalnız bir uygarlık niteliğini tayine yetmediğini pekâlâ bilirler ve bu Hellen dili konusundan başka, dil konularının hepsinde bu gerçeği bildirirler. Dilde yalnız yer adlarının büyük önemi olduğunda ısrar ederler.

Batılılar iki gözlerinin bebeği Atina'yı uygarlığın en üstün katına çıkarınca, Atina'dan önceki İyonya'yı ve sonraki Bizans'ı, Atina'nın etekliği imişler gibi Atina'nın sırtında sürüklerler. Bu suretle Anadolu uygarlıklar zincirinden koparılıp Atina torbasına konulur. Oysa Hellen denilen dil bile önce anlatıldığı gibi Hellenistan'dan Anadolu'ya değil, Anadolu'dan Hellenistan'a geçmez ve Anadolu yerlisidir. (Dor istilası üzerine Hellenlerin Anadolu'ya gelme efsanesinin günümüzde iflas etmek üzere olduğu daha önce anlatılmıştı.) Anadolu uygarlığının, insanoğlunun en yüksek uygarlığı olan akıl uygarlığının başlangıcı olduğu da önce anlatılmıştı. Akıl uygarlığının devam etmemesinin sorumlusu da, başta Hellenistan'dır.

Demincek eski İyonya ve Bizans uygarlıklarının batılılarca Anadolu'dan koparılıp Atina'ya bağlandığı yazılmıştı. Bunun nedeni de dil konusu değildir. Dil gönül arzusuna göre bulunan bir bahanedir. O da önceden izah edilmişti. Sultanlar devrinin ta başında Türkler Hristiyanlığı kabul etselerdi, Osmanlı ve Selçuk sultanları batılı-

ların gözbebeği olurdu. Hristiyan olan Macarlara dendiği gibi, bu kez Selçuk ve Osmanlı Türklerine de Hristiyanlığın ve uygarlığın şanlı şampiyonları ve kahraman koruyucuları denilirdi!

Batılılarca Osmanlı İmparatorluğunun Anadolu'ya yabancı sayılmasının nedeni, halkın sultanların kölesi sayılması ve sultanlarca sorgusuz sualsiz idam edilebilmesidir. İyi ama o çağda Avrupa'nın imparatorluk ve krallıklarında aynı halt işleniyordu. Avrupa'da insan haklarının korunması yolunda yapılan ilk davranış 1215'de İngiltere'de "Magna Karta" ile başladı. Ama "Magna Karta" halktan ziyade, krala karşı derebeylerini (yani baronları) kolluyordu. Kralın bir emirle dilediği adamı idam ettirebilmesine ancak "Habeas Korpus" (1400-1500) yasasıyla engel olundu. Bu yasal haklar öteki ülkelerde İngiltere'den çok sonra uygulandı. Hatta Rusya çarları zorba idarelerini hemen hemen yirminci yüzyıla dek Türkiye ile beraber sürdürebildi. Yani Osmanlı İmparatorluğu Kristof Kolomb'un Amerika'yı keşfine dek Avrupa uygarlığıyla atbaşı gidiyordu. Hatta sonra gösterileceği gibi Osmanlılık kimi yönden –sosyal ve ekonomik yönden– Avrupa'dan çok daha ileriydi. Herhalde Bizans halkasından sonra Anadolu'nun uygarlık zincirinde Osmanlı İmparatorluğu geliyordu. Atina ya da Hellenistan bu zincire pek yabancı kaldı. Bizans'ın peşinden gelen Osmanlı kültürünün bir kültür olup olmadığına gelince, bir kültürün özelliği yaşamın her dalında ve nesi varsa, eşyasının her çeşidinde aynı üslup, aynı çeşniden olması-

dır. Kültürün düşüncesinden tutunuz da ayakkabısına dek b r birlik havası vardır. Örneğin Sultanahmet Camisinin minaresini camiden çıkan birinin elindeki enfiye kutusundan ve o kutunun üzerindeki menevi leri, tepesindeki kavuktan ve kavu u enfiye kutusunun yanındaki arkadaşına açıp sunarken söylediği iki dize divan edebiyatı  lirinden, o  iiri Yesari'nin s l s yazısından, o s l s yazıyı da,  zeri Osmanlı kabartmalarıyla süslü ağızdan dolma koca toptan ve onun pek s l s ms  patlamasından ayıramazsınız. Ama bu kültür dünya tarihinin, "at, araba ve ahır" devrine aittir. Makine devri gelince, camiden enfiye kutusuyla çıkan K tip Mustafa Efendi, otomobile binerken,    karı  boyunca kavu unu yere düşürür, cübbesinin ya yenini ya da ete ini kapıya kaptırır yırttırırdı. Artık o kıyafette otobüse binemezdi.

Osmanlı İmparatorluğunun Bizans uzantısı bir kültür olduğu Türk diline alınan önemli söz-c klerden, m zi inden, mimarlı ından, hatta kimi yol Bizantinizminden besbellidir. İ te aşağıda, rastgele alınan Bizans asıllı birkaç Türkçe söz-c k!* "Dam, temel, kerevet, kiremit, tu la, anahtar, kilit, bulgur, evlek, u ur, keçi, kedi, avlu, liman, kaldırım,  muz, d men, kanca, kantar, tırpan, kemer, eğer, kalem, mağara, ızgara, zeybek, yalı, kambur, takoz, kalafat, kerata, efendi, fasulya, hoyrat, kavan o, kenevir, keten, ama (ya da amma - eks z), İstanbul." T rk ele -

* Ayrıca bkz., *D   n Yazıları*, s. 61, vd.

miş ve Rumcalığı unutulmuş bir sürü sözcük daha var. Deniz ve balıklarla ve bitkilerle ilgili sözcüklerin çoğu Rumcadır. Buna karşı Rumların Türkçeden aldıkları sözler hiç de az değildir. Başta yoğurt ve şiş kebabı gelir, eğlenti yerine eğlendi denir, çapkın yerine çapkinis denir, turşu da turşudaki olur, vb. Sonra köylülerin ve halkın giyimleri tüm olarak Osmanlılardan alınmadır. Yani şalvar, kuşak, cepken ve başa sarılan sarık kalıntısı çember. En güzeli Karagözle Hacivat oyunudur. "Karagözi" silindir şapkasını giyer ve bizdeki çocukları güldürdüğü gibi Hellenistan'ın da masum yavrularını katıltır. Aradaki fark hiç de etnik değil ama, tüm dinseldir.

Bizans'tan sonra altı yüz yıllık bir Osmanlı kültürü vardı. Ama Osmanlı İmparatorluğu değil, asıl kendilerinin Bizans uygarlığı uzantısı olduklarını ileri süren Rumlar Anadolu'da ya da Hellenistan'da hemen hemen hiç uygarlık sayılabilecek orijinal bir kültür koymamışlardır ortaya. Böyle orijinal kültürü ortaya koyacak yedi yüz yılları vardı. Denirse ki, Türkiye idaresinde orijinal bir kültür yaratabilecek bağımsızlığı ve özgürlüğü yoktu. Ama düşünülmeli ki, Rumların Osmanlı ortamında, kiliseleri, okulları, ticareti tamamıyla özgürdü. Gençleri askerlik gibi vakit kaybettirici görevlerden de muaftılar; yani orijinal bir kültürü ortaya koyabilecek kadar özgürdüler. Osmanlı istilalarının çoğu, Rumların incini cinciğini çıkaran Venedik ticari emperyalizminden kurtarılmaları amacıyla Rumların Osmanlılara başvurmaları üzerine yapılmıştır. Ko-

yunuz ki öyle değildi de Osmanlı idaresinin bas-
kısı Rumların bir kültür yaratmasına engel oldu.
Rumlar, bir buçuk yüz yıldan beri özgürdüler.
Bu özgürlüklerini kazanmadan yüz yıl önce ve
kazandıktan yüz yıl sonra, bütün dünya, roman-
tizmiyle, sempatisiyle, maliyesiyle, ekonomisiyle,
askeri gücüyle nesi var nesi yoksa hepsiyle yar-
dımına koştu. Belki tarihte hiçbir ulusa Hellenis-
tan kadar psikolojik olsun, maddesel olsun yar-
dım ve sempati görmek nasip olmamıştır. Hatta
batı en soylu soplulu hanedanlarının en seçme, en
çiçeği burnunda olanlarını onlara kral diye sun-
muştur. Bu böyle olunca onlardan, ilaç için ol-
sun bir Mozart, bir Einstein, hiç olmazsa bir
Campanella çıkıp da insanoğlunun hayrına bir
parça kuru ekmeğe bir dilimcik peynir katması
umulmaz mıydı? Hayır, onların yerine onlardan
sivrile sivrile bir Bazil Zaharof, bir Nearchos, ya
da bir Onassis sivrililiyor dünya çapında! Bunlar
günümüzün çok önemli "atomik" dünyasında, in-
sanoğlunun geleceğinin ve mukadderatının mün-
ferit cartcurtlarla değil, tüm Asyalılarla ve bütün
yeryüzünün insanlarıyla tayin edileceğini gör-
mezler. Kendilerini, hâlâ "develer tellal iken, pi-
reler de ninemin beşiğini sallar iken" zamanında
yaşamakta olduklarını sanırlar. Çöküp yok ol-
muş başka başka uygarlıkların hangisine
-Spartalısına mı, Anadolusuna mı, Atina, İsken-
der, Roma, Bizans, Selçuk ya da Osmanlısına
mı- dayandıkları belli olmayan bir "Büyük Helle-
nizm," tutturmuşlardır, bu atomik devirde. Bu
Hellenizmin acayıplığına at başı denk giden bir

acayıpliğe de kimi yol Türklerde rastgelinir. Yurdu Anadolu nedir bilmez, yaşamakta olduğu günün farkında olmaz, kendisini yurdunda ve gününde arayacağına, heyheylere tutar da Turan, İran diye sayıklayakor, rüyasında Viyana'larda, Bağdat'larda gezer. Çok hoştur bu hayaller, ama insanoğlu, insanoğullarının hayalde değil –ister Rum, ister Türk– gerçek içinde gerçekten yaşamasını özler. "Büyük Hellenistan" denince, olsa olsa Atina'nın emperyalizmi akla gelir. O da topu topu elli yıl ya yaşadı ya yaşamadı ve pek zavallı bir surette iflas etti. İskender emperyalizmiyse o kadar bile yaşamadı. Ortada bir "Büyük Hellenistan" gibi, ne kadar büyük olsa, münferit çabalar, tüm insanoğlu göze alınınca pek küçük kalır. Arkaya bakmak yarışı kaybetmektir.

Daha önce "Osmanlı İmparatorluğu Kristof Kolomb'un Amerika'yı keşfedene dek Avrupa uygarlığı ile at başı gidiyordu, hatta sonra göstereceği gibi Osmanlılık kimi yönden –sosyal ve ekonomik yönden– çok daha ileriydi" diye yazılmıştı. Bu sözlerle "Ahi"leri ve Ahiliği kastediyorduk. Anadolu'ya Türklerin sızması üzerine, esnaf, zanaatçı ve çiftçilerin hemen hemen bütün emekçi kollarını içine alan, sosyal ve ekonomik bir örgüttü bu. İngilizlerin modern Guild Socialism'ine çok benziyordu. On ikinci yüzyılda Anadolu'da sendikalizmin iyiden iyiye başlamış olması şaşılacak şeydir. Çünkü Avrupa'da o zaman buna benzeyen örgütler yoktu. Bu esnaf, zanaatçı ve çiftçilerin birliklerinin ya da sendikalarının belirli sosyal ve ekonomik ilkeleri, zamanla nite-

liklerini yitirmemesi ya da gevşememesi için –o zamanın koşullarına göre– onlar dinsel esaslara oturtulmuşlardı. Bu dinsel ilkeler Ortodoks (yani Sünni) Müslümanlıktan ziyade heterodoksluğa –Aleviliğe– eğilimliydi. Başka başka sendikaların reislerine "Ahi Babası" ya da şeyhi denilirdi. Bu kuruldan örneğin Simavna Kadısı gibi adamlar çıkmıştır. Ahilerin piri sayılan Ahi Evran, Hacı Bektaş'ın büyük arkadaşıydı. Ahi Evran, Kırşehir'de gömülüdür. Hacı Bektaş'ın pirliğinde kurulan yeniçerilikte belki Ahi Evran'ın büyük etkisi olmuştur. Çünkü her işçi din başkalığı gözetilmeden Ahi olabilirdi. Yeniçerilerin de çoğu devşirmeydi.

Ahilerin ekonomik ilkelerince standardizasyon korunacaktı, malın piyasaya sürülmesinde ve fiyat konusunda birlik sağlanacaktı, kalitede belirli bir sınır tutulacaktı. Yani malın düşük olmasından sakınılacaktı. Ahi ocakları iş alanında adam yetiştiriyorlar, çalışma sevgisini kışkırtıyorlar, kişilerin işlerine gönül komasını sağlıyorlar, yapım ile üretimi hem çoğaltarak, hem güzelleştirerek, topluma çok yararlı oluyorlardı. Ahlaksal prensipleri de vardı, örneğin yenici iken yenileni affetmek, öfkelenince yumuşak davranmak, kendi ihtiyacı varken, başkasına vermek gibi. Müziğe, bir de mertliğe büyük önem veriyorlardı. Elverir ki sanatına ve Ahilik ilkelerine ve tüzüğüne bağlı kalsın, herhangi bir emekçi Ahi olabilirdi. Ahilerde bir çırak ya da yamak usta olacağı zaman iki Ahi ustası, çırağı Ahi babasına tanıtırlar, çırağın artık usta olabileceğine tanıklık ederler,

ustalığını gösteren işinin örneklerini meydana sergilerlerdi. Bunun üzerine, ona, bir iş önlüğü, ya da peştemal verilirdi. Bu peştemal ya da önlük takma törenine "şed çekme" denilirdi.*

Osmanlı sultanları, sultan ilan edildikleri zaman önceleri şed çekerlerdi. Yani bir sendika reisi gibi olurlardı. Yani kılıç kuşanmazlardı. Çünkü ilk Sultan Osman Bey Ahi Babası olan Şeyh Edebali'nin kızını istemişti. Edebali de kızını, Osman Beyin Ahi olması şartıyla, vermişti. Osman Beye de şed çekilmişti. Sultanlar Ahilerin nüfuzuna muhtaç oldukça sultan olunca kılıç kuşanma yerine "şed"lenirlerdi. Sultanlar softaların yardımıyla bu sendikalara muhtaç olmayacak kadar güçlenince –yani "zillullahı fil âlem", yeryüzünde Tanrının gölgesi olunca– Ahilik lağvedildi. Bunların artık toplumda etkisi kalmadı gibi. Bir süre "lonca" denilen işçi örgütleri kalıntısı topal aksak devam etti, sonra söndü gitti.

Bizans'ın sonuna doğru, Anadolu halkına kan kusturan, bir sürü alıkıran ve başkesen derebeyleri ve tekfurlar (yani Bizans prensleri) türedi ve üredi. Bundan ötürü başka başka dinden ve soydan olan insanlar, aynı işkenceye beraberce katlanmak zorunda kaldılar. Böylece ki, halk arasında gizliden gizliye bir yardımlaşma ve dayanışma eğilimi peydahlandı. Ama bu eğilimin ve akımın sendika olarak örgütlenmesi için –o günün koşullarına göre– dayanacağı askersel bir

* Ahilik ve Ahiliğin Anadolu'daki belirtileri ve kaynakları üzerinde bilgi edinmek için, yazarın **Düşün Yazıları** adlı yapıtının "Kardeşlikler ve Arkadaşlıklar" bölümüne bkz.

güç gerekiyordu. Bu gücü Türklerde buldular. Akın eden Türklerin ilk istilacı furyası yatışıp, evlenmeler yoluyla halkla bir kaynaşma ve Anadolu'ya yerleşme tamamlanınca, istenilen güç Türklerde bulundu. Edebalı'nın kardeşi Dursun Fakih, bir Türkle bir Rumu yargılarken Rumu haklı bulur. Türk "Ben hem Türk, hem Müslümanım" der. Dursun, "Senin Türk ve Müslümanlığın haklı olmanı hiç sağlayamaz" diyerek hükmü basar. Önemli olan birkaç noktadır: Osman Beyin dört beş başlıca yardımcısı arasında ikisinin, yani "Köse Mihal" ile "Gazi Evrenos"un Rum oluşlarıdır. Osmanlılar için kullanılan Rumca "Efendi" sözüdür. İç ve dış inzibatı sağlayacak "yeniçeri" kurulunun yeniçerilerinin çoğunun devşirme oluşudur. Devşirmeleri devlet seçip zorla almıyordu. "Yeniçeri" olacak çocuğu babası ve annesi getirip, Yeniçeri ocağına alınmasını özlüyordu.

Osmanlı tarihini yazanların hemen hepsi Türk tarihini değil, sultanların ve sarayın tarihini yazmışlardır. O tarihin sosyal ve ekonomik yönleri ya yazılmamış ya da hasıraltı edilmiştir. Azeri ve Selçuklar zamanında örgütlenme yolunda olan Ahiler, Anadolu'ya yayılıp köklendi. Öteki Türk kurullarına nispetle, küçük bir aşiret olan Söğüt'teki Osmanoğulları, nüfuzu Anadolu'ya yaygın olan bu örgüte dayanarak Osmanlı İmparatorluğunu kurabildiler. Birinci Murat Beyin, kendisinin bir Ahi babası olduğunu ispatlayan belgeler bulunmuştur. Fatih tarafından İstanbul alındıktan sonra boğdurulan Çandarlı Halil Paşa-

ya dek hemen bütün Çandarlılar Ahi idiler. Gönümüzde etnik bir birlik olan Türkiye'nin kuruluşunda Ahilerin çok büyük payı vardır.

Fatih zamanında Ahilik kaldırıldı. O zaman makine ve endüstri çağı başlamamış, at araba ve ahır çağı üç bin beş yüz yıldan beri süregeliyordu. Ama gene de bir harb endüstrisi vardı. Makine çağındaki lokomotif, otobüs ve tankın yerini süvari ve sipahi ocağı tutuyordu, bunlar için de eyer ve at koşumu lazımdı. Ahilerin bir güçlü kolu da tabaklar (debbağlar) ve saraçlardı. Savaşta en başta gelen elemandı. Yoksa ordu süvarisiz pek yaya kalacaktı. Fatih'in fermanları saraçlarda pek sökmedi. Saraçlar sendikası (Ahileri) sultana dayattı. Ordu süvarilerine gereken koşumları yapmak için dediği dedik olan Fatih bile onların şartlarına boyun eğmek zorunda kaldı. Saraçlar kentin sınırı belli bir yerine oturacaklardı. O sınırların içine sultanın karakullukçuları ya da başka köleleri giremeyecekti. Hatta bir suçlu, katil de olsa sultanın emniyet kuvvetleri onu tutmak için Saraçhane'ye giremeyecekti. Ahiler, suçlu ya da suçsuz kendilerine sığınanlara zanaatlerini öğretirlerdi. Saraçların çalıştıkları yere İstanbul'da Saraçhane denilirdi, hâlâ da öyle denilir.

Ahi ocaklarının Türk sanatının her dalındaki hizmetleri büyüktür. Bektaşilerin nefeslerinde, Yunus Emre'lerde, Mevlana'nın neyinde gür esen Ahi rüzgârıdır. Mevlana'nın "cudâ olanlardan şikâyet etmesi" Ahi değil Eflatuni (Platonik) olsa da "Nerede olursan ol, ne olursan ol, gel bu dergâha" demesi Ahidir. Ama saraçlardan söz ediliyordu. Saraçlar ve onlarla işleyen tabaklar

(dericiler) birçok icatlarda bulundular. Tabaklar dünyanın en güzel "akderi"lerini, yani Bergama parşömenini yapıyorlardı, hattatlar için. Kendilerinden de hattatlar yetişti. Saraçlar altın ve gümüş varakı icat ettiler. Türkiye'de ve Avrupa'da minyatür, tezhip ve "anlümür" sanatlarına yol açtılar. Yıldızlı, yıldızsız deri cilt kapları ve onların kabartma ve gömmelerini de saraçlar icat etti. Bu Türk saraçlar sendikası, Budapeşte ve Viyana'da, Avrupa'nın en ileri sanatçılığına ulaşırken İstanbul'da sönüp gidiyordu.

Batılılarca Anadolu'nun Hellen sayıldığını ve onun "nasıl"ıyla "neden"ini yazmıştık. Selçuk ve Osmanlı Türkleri batılılarca Anadolu'ya yapışmış, Anadolu'nun yabancısı bir ekti. Hellenizm mal bulmuş magribi gibi bu kelepir hayale koşup dört elle sarıldı. Asıl tuhafı bundan sonradır. Her zaman üzerinde yaşadığımız ve her zaman üzerinde yaşayanlarca canayakın olagelmiş, bu yurdun öz evlatları olan Türkler, onu yabancı saymakta ve onun gün görmüş tarihini yadırgamakta başta gelirler. Akılcılığın kapısını korkusuz ve özgür akılla ilkin ta ardına dek fora eden bu yurt -bütün uygar uluslarca kendilerinin- kafa-yurdu ve beyin-beşiği sayılıp dururken, kendi gerçek ulusunu ve yurdunu yadsıyan tek ulus olmak garabetini gösteriyoruz. Bu yabansamamıza da, bütün düşünür âlem, alay ede ve güle güle, "Ha öyledir!" diye basar tasdiki! Gülmeleri viz gelir. Ama, "Ha öyle!" demeleri yok mu? İşte o ağır geliyor insana.

Anadolulu atalarından tevarüs ettikleri kanlarını ve yurtlarını yabancı sayanlar, birkaç türlüdür. Bir türlü sü geçmiş ve unutulmuş, Uzak Asya'daki Turan'ı yurt bilirler. Bir de mukaddesatçılar vardır, bunlara ne kadar Türk dense de, kafa-yurtları Arabistan'dır. "Geriye dönücüler" ayrı takımdır. Bunların yurdu, yani Türkiyesi sultanlarla başlar ve sultanlarla biter. Atomik devreye yetişen Türk etnik birliğini inkâr ederek, ulusal kültür diye Turan, Arabistan ve Osmanlı kültürlerini anlarlar. Oysa ne Turan, ne Arabistan, ne de Osmanlı kalmıştır ortada.

Gelelim Turancılara! Bunlar Anadolu'nun binlerce yıllık kültür ve görenek verilerini ve günümüz Anadolusunun etnik birliğini –göz göre göre– bir yana teperek, Turan ve muran efsanelerini ulusal kültür diye benimseyekorlar. İşte bu şimdiye dek hiçbir zaman, hiçbir yerde, hiçbir ulusça usda da düşde de görülmemiş bir garabet tir. Araplarla Yahudiler Sami (Semitik) oldukları halde, kültür köklerini Firavni Mısır'da ya da Asurilerde aramazlar. Goth'lar, Sakson'lar, Ang'lar, Alemanni'ler ve Vandal'ların kimi kuzey Avrupa yoluyla, topu da Asya'dan gelmedir. Frank'lar, Lombard'lar, Goth'lar da öyle. Kelt'ler İsa'dan iki bin yıl önce Asya'dan gelerek, Anadolu üzerinden batıya göç ettiler. Bugün Almanlar, Fransızlar, İngilizler "kültürümüz" deyince hangi uluslarla karışmışlarsa, hangi koşulların etkisinde kalmışlarsa, bu etkilerin toplamına "kültürümüz" demişlerdi. Örneğin Ang'larla Sakson'ların karı-

şımına Anglosakson denilir. Goth'lar da Avrupa'da ormanlıklar içinde yaşadıkları için, mimarlıkları ormanı taklit etmiş Gothik mimarlıktır. Bu toplumların hiçbiri bugünkü kültürlerini eskiden gelmiş oldukları yerdeki eski varlıklarında aramazlar. Türk mimarlığında kubbe vardır. Osmanlılardan önce Selçuk Türkleri Ermenistan'dan esinlenerek aldıkları piramitsel kubbeleri Turan ve Orhon'dan mı aldılar?

Günümüzün Anadolu Türk halkı arasında, binlerce yıl önceki İyonya'dan kalma bir sürü anılar, görenekler ve efsaneler vardır ki, bunların en silik bir izine bile Hellenistan halkı arasında rasgelinmez. Rasgele bir iki örnek verelim. Zeybekler "İbakki"lerdir. Tarihten önce Lidya'da Şarap Tanrısı Bakkhos kutlulayıcı bir kuruldu. Bakkhos'u şarapla, dinsel danslarla kutlardı. "İbakki"ler Türkçede zeybek oldu. Zeybekler de, İbakkilerin giyim kuşamlarını, başlarına taktıkları çiçekli çemberleri ve kutsal şarap danslarını benimsediler. Haklarıydı da, çünkü İbakkilerin süt be süt evlatlarıydılar. Zeybek kurulunun ve danslarının Anadolu kaynağından olduklarını Euripides "Bakkha" piyesinde (Sabahattin Eyuboğlu'nun güzel bir çevirisi vardır) herhangi bir tartışmaya meydan vermeyecek bir kesinlikle belirtmiştir. Türkçe zeybek sözünü Hellenler Rumcalaştırarak "Zembekikos" kılığına sokarlar. Çünkü Rumcada [b] nin önüne mutlaka bir [m] konulur. Örneğin [Fabrika] denemez [Fambrika] denilir. Bir de sözcüklerin ardına [s] katılır, Karagöz "Karagozis" olur. Bu Zembekikos'un ön hecesi

[zem] alınır —ve ortada doğrulayacak herhangi bir belge olmamasına rağmen— [zem] Tanrılar Tanrısı Zeus olduğu söylenir. "Bekos" da "ekmek" anlamına alınır, böylece zeybek dansı "Zeus'un Ekmeği Dansı" olur ki bunun ne kadar uydurma olduğu besbellidir. Anadolu'ya ait bir gerçeğin Hellenistan'a anlı şanlı zeybeği gider de Zembekikos diye karikatüre döner. Kazanckis'in "Aleksi Zorba" romanında, Zorba, yaşama sevincini göstermek için boyuna, Zembekikos oynar. Anadolu Ege'sinin şu masmavi zeybek dansı ve başka horonları Turan ve Orhonlardan mı gelmedir?*

Anadolu'da Sevgi Tanrıçası Afrodit'e adanmış tepeler vardır. Derinine araştırılınca Afrodit'e değil, dağ tanrıçası olan Anadolu Ana Tanrıçasına aittir bu tepeler. Bu tepelerde kutsal sevgi (Anadolu'da kısmet) taşları vardır. Evlenme çağına gelen köylü kızlar, başlarının sağ tarafına kırmızı bir gül takarlar. Kırmızı gül Afrodit'in çiçeğidir ve böylece, kısmet taşına tırmanırlar. Oradan "Bahtım, kocaya gidecek vaktim!" diye olanca sesleriyle bağıırlar. Kızın çığlığı ta uzaklarda çınladığı halde, o taş onca kutsal sayılır ki, bir delikanlının, böyle bağıırılınca tepeye tırmanması efeliğe yakışmaz bir edepsizlik sayılır. Bu da Turan ve Orhon'dan gelme bir görenek değildir.

Karşımızdaki adam hoşumuza gitmeyen bir iddiada bulunursa, ona karşı avcumuzu —beş par-

* Bkz. Zeybekler konusunda geniş bilgi için, Halikarnas Balıkcısı, *Düşün Yazıları*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1981, s. 54-57, 61-85.

mağımızı- açarak "nah sana!" diyerek onu "karışlarız" Aslında bu davranış üzerimize gelen bir beladan kendimizi savunmamız için onu uzağa itmek eylemidir. Yani görünmez bir uğursuzluktan sakınmaktır. Çatalhöyük'te sekiz dokuz bin yıl önceki taş devrinden kalma tapınakların duvarlarında sıra sıra "karışlayan" avuç resimleri görülür. Hatta bunun için kimi köy kulübelerinin pencere dışlarına açılmış avuçları taklit eden kireçten beyaz çizgiler yapılır, bunlar şom etkilere "savulun buradan!" anlamınadır. Bu davranım ve eylemin, Homerik heksametr'in beş daktil'leriyle (parmaklarıyla) büyük ilgisi vardır. Bunlar da mı Turan ve Orhon'dan geldi?

Çok eski yapılarda, özellikle Batı Anadolu'da yapılan hanlar ve hamamlarda bir işaret görülür. Pitagorascıların tetratikis dedikleri ve kutsal saydıkları bu işaret üzerine yemin ederlerdi. Bu simge bir piramit şeklindeki on noktadır. Baştaki tek nokta konumdur (mekkidir). Onun altındaki iki nokta, çizgi, yani noktanın uzatmasıdır. Onun altındaki üç nokta yüzeydir. En alttaki dört nokta boyut, yani buuttur. Dört nokta da boyutun alabileceği değişik renkler vb... dir. Üçgenin üç yanının her birinin dört noktasıyla ortadaki tek nokta birleşince beş rakamı elde edilir. Daha önce beş rakamının kutsallığı anlatılmıştı. Pitagoras zamanından kalma bu işarete Hellenistan yapılarında rastgelinmez. Bunlar herhalde Ahi işaretleridir. Yani Turanla Orhonlularla ilgisi hiç yoktur.

Mukaddesatçılar ve Arabistancılara gelince;

Arabistancıların Türk kültürüne etkisi inkâr edilmez. Düne dek Arap harfleriyle yazıyorduk, Türkçeyi de Arap sözcükleriyle boğduk. İslam kültürü bir ara Bağdat ve İspanya'da akıl yolunda büyük ilerlemeler kaydetti. Araplar aritmetik ondalığı (sıfır = şifre) ile kurdular ve matematikte de cebire varıp onun ötesine geçtiler. Kimyada, tıp, astronomi ve denizcilikte büyük hizmetleri oldu. Ama onların fensel gelişmelerine, Osmanlı sultanlar âlemi tamamıyla ilgisiz kalmakla yetinmedi, daha fenası onlara karşı çıktı. Bu yazının din bölümünde anlatıldığı gibi softa ve yobaz kendi ölü kafasındakini, gençliğe din diye aşıliyordu. Köylüler kimi kış geceleri mezarlıktan geçmeye ürkerler. Çünkü ölümler ellerini mezarlarından salıp, geçen yolcuları ayak bileklerinden kavrar ve onları mezarlara çeker boğarlarmış. Kimi köylülere göre çok delikanlı böylece ortadan kaybolmuş. Yobaz ve mukaddesatçının yaptığı işte budur. Gençliği diri diri ve kuşak kuşak ölü geçmişe gömmektir. Gençliğin hayatı hayat değil, artık uzun ölüm olur. Ölümler de kimi yol Kubilay olayındaki gibi hortlar. Bunun biricik panzehiri Köy Enstitüleridir. Hem de çabuk! Geç olmadan.

Gelelim Osmanlılara ve onların kültürüne. Bugün bile doğru dürüst bir Türk tarihi yoktur. Çoğu Osmanlı tarihi, sultanı ve onların saraylarını talanla zenginleştirmek için yapılan savaşların davullu, zurnalı pehpehcilerin yazılarıdır. İmparatorluğun doğuşunda da gelişme süresinde de başrolü Ahiler oynamıştır. Oysa Ahilerden hiç

söz edilmez. Çünkü başrolü padişahlar benimser. O rolü zatı şahaneden esirgemek kimin haddine? Tarihte halkın fedakârlığını gösteren pırıl pırıl sayfalar vardır. Ama bu sayfalar "Sayei Hümayun"ca kazanılan şanlı zaferler hakkında dalkavuk yaldızıyla parlatıla parlatıla "tarihin altın sayfaları" olur. Bu sayfalar da, bir yandan, halkın çektiği sefaleti unutturacak "ayran kabartımı" olur. Eh! Varsın zenginlik ve şan zatı hila-fetpenahinin, ayran kabartımı da kölelerin olsun. Zatı şahanenin çöken imparatorluktaki başkenti İstanbul "Dersaadet", yani mutluluklar kapısıydı. O zaman günümüzdeki gibi kan bankası yoktu. Anadolu vardı ama! Anadolu kanıyla besleniyordu zatı şahane ile mutluluk kapısı. Çünkü "Dersaadet" askerlikten muaftı. Anadolu ağaları ve soysopları da üretici ortakçılarının alınterinden elde ettikleri parayla askerlik görevinden kaçıyorlardı. Sultan ve ağalar soyulmuşu ve yobaz yönetimlişi fukara Anadolu gençliği Makedonya'da, Yemen'de ve başka yerlerde Anadolu kanı akıtıyorlardı bol bol.

Bu Dersaadet ve Dersaadetliler hiç Türkçeye benzemeyen Arap Acem kırması bir ayrı dil edinmişlerdi kendilerine. Ozanlar karşılaştınca birbirlerine yerden temennalar çıkarlar, ondan sonra -bu kuş dili mi nedir- o dilden birbirlerine verip veriştirirlerdi. İçlerinde çok değerlileri vardı. Ama ne dediklerini anlamak için, dillerini Türkçeye çevirmek zoru vardı.

Yukarıda Turancılar, Mukaddesatçılar ve

Sultancılardan konuşuldu. Bunların samimi olanları, kendi çıkarlarından ötürü, böyle inanır gibi görünenleri vardı. Samimileri kanılarında -hadi neyse- yanılmış olabilirlerdi. Ama çıkarıcılara gelince, onlara ne demeli? Yurtmuş, kültürmüş ne umurlarındaydı onların? Var mı fukara halkın derisini yüzercesine soymak? Ve böylece elde ettikleri "tatlı işleri" lüp etmek. Eskiden İyonya'da ölülerin gözlerine para koyup gömerlerdi, ölülerin gözleri açılmasın diye. Bu çıkarıcıların gözlerine, doğarken mi para koyarlardı ne? Artık ömürleri boyunca dünyada paradan başka bir şey görmüyorlardı. Ama bu Dersaadetli ve birkaç büyük şehirli çıkarıcıların derdi günü bir Avrupa züppeliğini taslama oluyordu. Onlarca batı uygarlığı batının lüks burjuvazisinin taklidinden ibaretti. İşçiymiş ya da köylüymüş onları ancak yolunacak kaz olarak hor görürlerdi, her ne kadar "köylü yurdun efendisidir" deseler de, onları insandan saymazlardı. Kültür dedikleri de sırf giyim kuşam ve dayamla döşemdi. İnsanlar ve dünya hakkında, bir merakları olmaz, ilaç için olsun, bu konuda birkaç kitap karıştıralım demezlerdi. Bu kompradorlar çinili banyolarının lavantalı sularında ördek gibi günde yirmi kez çırpınsalar da, köyünde susuz sabunsuz, kan ter içinde çabalayan masum bir Mehmet Ağanın pisliği bile bunların temizliğinden kat kat temizdi. Aydınlara karşı, yani çıkarlarına engel saydıklarına karşı hınçları öyleydi ki, aydın insan sevdiği kendi yurdunda mıydı, yoksa hep zehirli kuyruk bir akrep yuvasının ortasına mı düşmüştü

gece gizlice karılarıyla düşman gemilerine sığın-
nıp, Dersaadet'i takımıyla düşmana teslim edip
kaçarak, Anadolu köy ve kentlerinin Akdeniz kı-
yılarına dek olanlarının, ulusal kuvvetleri tarafın-
dan geri alınmalarına onların kurtuluşları denebi-
lirdi. Çünkü oraları emperyalizmin maşası Helle-
nistan'dan koparılıp geri alındı. Ama Boğazlar-
dan (Çanakkale ve Boğaziçi) kuzeyindeki İstan-
bul ve Türkiye parçası emperyalizmin güçlü de-
niz kuvvetlerince, Anayurttan kesilmişti. İstan-
bul'un kurtuluşu söz konusu olamazdı. Emperya-
lizm İstanbul'u geri verdiyse "Aman Türklerin
güzel hatırı kalmasın!" diye koca kenti kaldırıp
buyur etmedi ya! Şehir Fatih zamanındaki gibi
fethedildi de alındı! Hem de Fatih zamanındaki
şartlardan kat kat daha ağır şartlara karşı.

Fatih'in ordusu Anadolu ve Rumeli'de etnik
bir birlik kurmak için bir Ahi babası olan (Fa-
tih'in babası) Murat Beyle gene bir Ahi babası
olan Çandarlı Halil tarafından devşirme olarak
hazırlanmıştı. Otağçılar meydanıyla, boylu bo-
yunca Bayrampaşa sırtlarını kaplayan kavuklar
Bayrampaşa'nın enginar kelleleri değil ama, o
yüzyılın en ileri askersel örgütüydü. Oysa Ata-
türk'ün ordusu bir iki yılda, saray yobazlarının
başkaldırmaları ortasında, hem de Hellenistan
ordularının ateşi altında geliştirilmiş tepeden tır-
nağa bir halk ordusuydu. Sakarya'da, daha önce
de iki İnönü savaşlarında on mermi getirebilen
adamin büyük hizmet etti diye alnından öpüyor-
lar, İnönülerde de, ihtiyatlarda süngü yerine siv-
rilmiş fasulye sırığı bulunuyordu ellerde.

Bizans'ın imparatorluğu denilen imparatorluk, İtalya'nın eğlencelik San Marino cumhuriyeti gibi duvarlarının içine sıkışmış daracık bir yerdi. Balat'ta canın marul istedi miydi, bir saat, haydi bilemedin bir buçuk saat yürüdün müydü marulu Yedikule'de oturur yerdin.

Bizans'ın denizden gördüğü yardım, topu topu beş Genovalı kadirgayı. Bir de Genovalı Justiniani'nin emri altında birkaç yüz silahşördü. Oysa İstanbul dört muzaffer emperyalizmin işgal altındaydı. Bu işgal de bugünün Amerikasının Akdeniz filosundan kat kat üstün –o güne göre– deniz güçleriyle destekleniyordu. Ama Atatürk'ün şahsiyetli politikası ve halk ordusunun prestiji öyleydi ki, İngilteresi, Fransası, İtalyasıyla Amerikası da tası tarağı toplayıp savuşmak zorunda kaldılar. İnönü ve Sakarya savaşlarının ana-baba günü sürüp dururken, birçok "tecrübeli, "müdebbir, "lisan aşına" "batı kültürlüsü, "Avrupa aydınlısı" saraylı Dersaadetliler Atatürk için "Bu adam deli mi nedir? Bunca Avrupa düveli muazzamasına karşı durulur mu?" diyerek, Türkiye'nin devamını "düveli muazzama" dedikleri sömürgecilere kölelik etmekte görüyorlardı.

Günümüzde İstanbul fethinin bilmem kaçınıcı yüzyıl dönümü ile, bir de her yıl İstanbul'un kurtuluşunun yıldönümü kutlanır. Bir yıldönümün kutlanması geçmişteki önemli bir olayın hatırasına, yepyeni bir günün –davul zurna gürültüsüyle boşu boşuna– kurban edilmesi demektir. Elden gelirse o yepyeni günü de, o geçmişteki önemli olay gibi, önemli olan bir olayla değer-

lendirmelidir. Ama neyse, mademki Fatih'in "fethi celili Konstantiniye"sine asıl büyük önem verilir. Birkaç opera komik figüranını andıran, takma palabıyıklı beş on sözümona yeniçeriye (yabancılarla eğlencelik, kimi yerli kabadayılara da ayran kabartımlı olsun diye, ah! vah! yandım aman yollu saz semaisi çalıp çağıran bir mehter takımı ardınca) geçit resmi yaptırılır. Oysa İstanbul'un kurtuluşu diye her yıl yaptırılan tören, bir yıl öncesine kıyas daha da baştan savulur. Asıl İstanbul'un fethini yapanlar günümüzün milli kuvvetleriydi; başlarında Atatürk olarak. Ne için Budapeşte'nin, Belgrad'ın, Bağdat'ın fetihleri yıldönümlerini kutlamıyoruz? İstanbul'u onlardan az mı kaybetmiştik? Bu işte Anadolu milli davranışını, değerince anlamamaklık var. "Ah o Dersaadet!" diye sayıklayanlar ve eski İstanbul hasretiyle "Kanidir o günler!" diyenler, bugün derin nefes alarak, "Burası İstanbulumuzdur!" diyebiliyorlarsa, böyle diyebilmelerini vaktiyle Anadolu'da kan döken, bugün bir kısım torunları gece-kondularda çile çeken halka borçludurlar.

MUKADDERATIN ADAMI

Batılılara "Evren ne için yaratıldı?" diye soruldukta, onların çoğu, "Batı uygarlığını yaratmak için!" diye cevaplar. Böyle demeseler ve mahviyet taslasalar bile, çoğunun ta özündeki temel kanısı, gene budur. Son birkaç yüzyıl süresince, batı teknolojisiyle tüm dünyaya üstün gelmişliğinin ve yeryüzünde imparatorluk kurmuşluğunun verdiği alışkanlıktan ileri gelir bu dünyaya üstünlük kanısı. Zaten güçlü olanlar neo-emperyalizm uygarlığı, insanlığın uygarlık yolundaki bir aşaması değil, doğanın statik bir amacıdır. Batının bu kanısı, Türkiye'deki batı taklitçiliği dolayısıyla, Türk kamuoyunun bir kısmına yaygındır. Koyun ki bir insan Türktür, kendisinin Türk kamuoyunca değeri, kendisine ancak batılılarca verilen değerdir. Örneğin Lord Kinross Atatürk hakkında şöyle övgüde bulunmuş: Son sıralarda ağızdan ağıza dolaşan rivayete göre, güya Avrupa'da dünyanın bu çağını etkileyen beş altı büyük adam arasında saymasıyla Atatürk değerlendirilmiş bulunuyor! Sanki adı bu büyükler arasına konmasaydı, Atatürk'ün bu yirminci yüzyıla etkisi olmamış mı olacaktı? Şimdi 1971 yılındayız, yani insanoğlu tarihinin en

önemli yüzyılının, en dramatik sonuna doğru yaklaşıyoruz. yirminci yüzyılın büyük sabahının eşiğinde durakoymuş olan bu mukadderatın dev varlığı gölgesini bütün çağına ve çağının ötesine upuzun uzatmış bulunuyor. Kendisinin bir resmi vardır. Sanki bir uçurumun kenarına eğilmiş, ta aşağıda derin bir karanlığa bakmaktadır. O karanlıkta eski usül birbirini talanlamaya savaşıyor, karşılıklı emperyalistlerin kalabalık cücelerine, Poincaré'lere, Churchill'lere, Kaiser Wilhelm'lere, Amerika Cumhurbaşkanı Wilson'lara, Lloyd George'lara, Venizelos'lara, Sir Bazil Zaharof'lara bakmaktadır. Hele tarihin açtığı bu tablonun cüceler kalabalığında emperyalizm masası Hellen. m, megalos idea güdenlere ne demeli? Atatürk öleli otuz yılı geçmiştir, şimdi önümüzde geniş bir tarihsel perspektif vardır. Orada Üçüncü Dünya ile büyük tarihsel bir dönüm yaratan Atatürk'ü görmemek için insanın gözünün kör olması gerek. Yoksa insanoğlu tenkit ve tarihsel panoramayı görme yeteneğinden onca yoksun mudur ki, insan kendi gözüyle göremediğine batılı gözlüklerle bakmak zorunda kalsın? Atatürk'ün birtakım emperyalist güçlere karşı savaştığı ve o güçleri yendiği biliniyordu. Ama Türk halk ordusuyla, emperyalizmin ta kendisiyle savaştığını ve emperyalist dönemini sifatah olarak sona getirme işine başladığını bilmiyordu. Örneğin "Bütün mazlum milletler zalimleri bir gün mahv ve nabut edecektir" dedi. Bu bir iyi niyet ifadesidir. Ama Atatürk iyi niyetini açıklamaktan çok daha öte, bu işi yapmaya koyuldu

ve yaptı da. Kendisinin ne büyük iş yaptığının farkında olmaması doğaldır. Bu çeşit insanlar biraz da ateşböceğine benzerler, ışıkları arkaya doğru vurur. Çünkü onlar sanki içine gün ışığı işlemez, karanlık bir ormanlıkta baltayla, nacakla kese biçer yol açarlar. Onlar böylece ilerlerken, ışık arkada bıraktıkları açık yolu aydınlatır. Atatürk öleli otuz yılın geçtiği, önce yazılmıştı. Yirminci yüzyılın bu otuz yıl süresinde olagelen değişiklikler ise, eski Mısır ya da Hindistan uygarlıklarının bin yıl süresindeki değişikliklerinden belki daha çoktur. Atatürk bu süre boyunca sağ olsaydı, ne yapardı? Üçüncü Dünyaya ne vermiş olduğunu, her etnik toplumda bağımsızlık çağını açmış olduğunu görecekti. Büyük Nutkunda, gençliğe kendi sesiyle bıraktığı emanette, gerek Bursa nutkunda ve başka nutuklarında özgürlüğe ve bağımsızlığa nasıl değer verdiği bellidir. Günümüzde, Atatürk'ün arkadaşı komutanlardan, ancak o kapkara İnönü Savaşları günlerinin mutlu gönül aydınlığı İnönü kaldı. İnönü, Atatürk sağ olsaydı ne düşüneceğini sezme durumundadır. Kuvayi Milliye zamanındaki çok kritik bir devirde, toplumun büyük bir sakıncayı atlatıp ayakta kalabilmesi (Büyük ikramiyenin piyangoda isabeti sanki) yalnız Mustafa Kemal'in, müstesna kişiliğinin varlığına bağlı idiyse ve toplumun yaşama gücüne dayanmıyorsa, sonucun ne olacağını söylemeye insanın dili varmaz. Her zaman büyük ikramiye isabet etmez, bazen amorti bile çıkmaz.

Atatürk ve Kuvayi Milliyeci arkadaşları, Tür-

kiye'nin çok kritik bir zamanında yüze gelmeye başladılar. Rapallo'daki batılılar toplantısında, "Hasta Adam" yani can çekişmekte olduğu sanılan Osmanlı İmparatorluğunun batılılarca parçalanıp bölüşülmesine karar verildi. Ama bu cellatlar unutuyorlardı ki, bu imparatorluğun Anadolu'da Türkiye diye çok eskiden gelişmiş, Hititlerle, İyoniyle, Türküyle böyle pekleşmiş sert bir etnik birliği ve çekirdeği vardır. Bu parçalanmaya engel olunmak üzere Selanik ve Makedonya'da askersel güçlerin baskısıyla İkinci Sultan Hamit Dersaadet'te İkinci Meşrutiyeti ilana zorlandı. Meclisi Mebusan toplandı. Ama 31 Mart 1908'de Dersaadet'teki asker, sarayın teşvikiyle isyan etti. Hareket Ordusu denilen askeri güç, Batı Güney Rumeli'den kalkıp birkaç çatışmadan sonra İstanbul'da isyanı bastırdı. Hareket Ordusunun, yüzdeki anı sanı belli paşası kim olursa olsun, bu davranışın kökü ve canı Mustafa Kemal'di. Derviş Vahdeti denilen kudurmuş bir yobazın önderliğinde –ki onun yansıttığı akım sonraları Anzavurlarla, Anadolu'da Kuvayi Milliyeye birçok yobaz isyanlarıyla, Menemen'deki başkaldırmalarla devam edekoymuştur– aldatılmış kişiler ağızları köpüre köpüre "şeriat!" diye bağırarak sokaklara döküldüler. Bunlar rasgeldikleri subaylara, "Mektepli misin? Alaylı mısın?" diye soruyorlardı. (Alaylı denilen subaylar kıtalardan yetişmeydiler.) Bu soru "Aydın mısın, karanlık mısın?" diye özetlenebilirdi. Mektepli subayların göğsüne basıyorlardı süngülerini. O 31 Mart 1908 tarihindedir ki, Mustafa Kemal'in alınyazısı

belli oldu. Artık bütün ömrü boyunca dışta Türkiye'yi sömürge edinmeye kalkışan emperyalizme ve onların maşası olan Hellenizmle, içte de yobazlıkla ve kapitülasyon ya da başkaca yabancı şirketlere ajanlık eden kompradorlara karşı savaşmakla geçecekti. O öldükten sonra onun büstlerini kıranlar, o sağken öldüremedikleri için hınçlarını büstlerinden alanlardır. 31 Mart 1908 isyanı ve onun bastırılması, Ulusal Savaşın uzaktan uzağa duyulan homurtularıdır. 1908'de başlayan bu savaş on dört yıl sonra Türkiye'nin özgürlüğe ve bağımsızlığa kavuşması, yobazlığın laik cumhuriyette sona ermesi, kapitülasyon, demiryolları, kabotaj ve başka yabancı şirket ve örgütlerin silinip süpürülmesiyle sona erdi.

1908'de başlayan Kurtuluş Savaşı, güç aşmasının birine Çanakkale'de rasgeldi. Çanakkale Savaşı, insanoğlunun önemli savaşları arasında tarih değiştirci çatışmaların biriydi. Kader burada da hemen hemen başrolü oynamak üzere savaş alanına Mustafa Kemal'i dikekoydu. Çok daha büyük insan yığınları çok daha geniş savaş alanlarında çarpışmıştı. Ama tarihsel sonuçları bakımından bunların hiçbiri Çanakkale kadar önemli olmamıştır. Batıdaki savaşlar bir sömürgeci grubunun başka bir sömürücü grubunu yenmesi ya da ona yenilmesi sonucunu verecekti. Yani insanoğlu bir grup sömürücü yerine başka bir grup tarafından sömürülecekti. Buysa sömürülen insanoğlunun durumunu değiştirmeyecekti. Çanakkale Savaşıysa on dokuzuncu yüzyıla son veren bir dönüm noktası oldu. Çanakkale'de sa-

vaşan Osmanlı İmparatorluğu değildi artık. Orada savaşılanlar, az sonra Ulusal Savaşıyla devam edecek olan Türk etnik birliğiydi, o etnik bütün ki, varlığını ve tarihin üç bin yıl önceden tarihini Anadolu'da yazmaya başlamıştı.

Çanakkale Savaşında –dünya ve genel tarih çapında– iki sonuca varılmış oldu: Orada siftah olarak batı emperyalistleri yenildi. Ve geriye atıldı. O güne dek emperyalistlerin biri anca başka bir emperyalist tarafından yenilebilirdi. Gerçekten ölmüş ve ortada Osmanlı İmparatorluğu diye kupkuru bir adı kalmış, küçük ve geri bir ulusun koskoca Avrupa emperyalistlerini kesin yenilgiye uğratması o güne dek duyulmuş, işitilmiş şeylerden değildi. Çanakkale'de zılgıtı yiyen şu ya da bu emperyalist değil, ama emperyalizmin ta kendisiydi. Çanakkale'de elde edilen ikinci sonuç, orada batının Çarlığa yardım etmesinin yasaklanması üzerine, Çarlık Rusya emperyalizminin bir daha dirilmeyecek surette yokedilmesi oluyordu. Bu suretle Çanakkale'de, Türkiye hem Lenin Sovyetlerinin (Stalin değil) kurulmasına yardım ederken, daha sonra Ulusal Savaşta Anadolu'nun doğusunu Çarlık Rusyası emperyalizminin saldırılarından, Çarlık Rusya'yı yok etmekle güvenliğini sağlamış oluyordu.

Sonra Mustafa Kemal'i Anadolu'da görüyoruz. Kendisinin asi olarak idamına Dersaadet ferman veriyor. Onu yakalayıp öldürmek için Kuvayi İnzibatiye adı altında Anzavur gibi adamlar gönderiliyor. Yobazların da çoğu Hellenlere yardımcı çıkıyor. İngiltere İntellijens Servisi Af-

gan Emirini öldürmekle an san salmış olan din-
dar Mustafa-yı Sagir'i Ankara'ya gönderiyor.
Mustafa-yı Sagir Atatürk'ü öldüremeyince bu se-
fer el sıkışmak için Kral Edward'ı Atatürk'e yollu-
yor. Atatürk öldüğü zaman, gençliğe özgür ve
güçlü bir Türkiye bırakmıştı.

Asıl adı Cevat Şakir Kabaağaçlı olan **Halikarnas Balıkcısı** 1890'da doğdu. İlköğrenimini Büyükaada Mahalle Mektebi'nde, ortaöğrenimini Robert Kolej'de yaptı (1904). Oxford Üniversite-si'nde dört yıl Yakın Çağlar Tarihi okudu, üniversiteyi orada bitirdi.

İstanbul'a dönünce Resimli Ay, İnci vb. dergilerde yazılar yazdı, kapak resimleri ve süslemeler yaptı, karikatürler çizdi (1910-1925). Cumhuriyetten sonra asker kaçaklarıyla ilgili bir yazısı yüzünden üç yıl kalebentlikle Bodrum'a sürüldü.

Cezasının son yarısını İstanbul'da geçirdikten sonra yeni-den döndüğü Bodrum'da yaklaşık çeyrek yüzyıl kaldı. Şehrin antik çağdan kalma değerinin ortaya çıkarılmasında büyük kat-kısı oldu. Servet-i Fünun, Cumhuriyet ve daha sonra Demokrat İzmir gibi dergi ve gazetelerde Halikarnas Balıkcısı takma adıyla yazdığı yazı, hikâye ve romanlarla uluslararası bir üne ulaştı.

1947'de İzmir'e yerleşen Halikarnas Balıkcısı, 13 Ekim 1973'de bu kentte öldü. Çok sevdiği Bodrum'a gömüldü.

Anadolu'nun Sesi

**UYGARLIK TARİHİNE, BİLİNÇLİ VE YANSIZ BİR
YAKLAŞIM. ÖĞRENİMİN HER AŞAMASINDA,
DERS KİTABI OLMAYA DEĞER BİR YAPIT.**

ISBN 975 - 494 - 339 - 7
92 . 06 . Y . 0105 . 0478